

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**POSTMODERNİTE VE YENİ MEDYA ÇAĞINDA SİYASAL
İLETİŞİM: POST-TRUTH FENOMENİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

MEHMET SEBİH ORUÇ

578117016

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**POSTMODERNİTE VE YENİ MEDYA ÇAĞINDA SİYASAL
İLETİŞİM: POST-TRUTH FENOMENİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

MEHMET SEBİH ORUÇ
578117016

TEZ DANIŞMANI DR. ÖĞR. ÜYESİ ERGÜN KÖKSOY

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

HALKLA İLİŞKİLER Anabilim Dalı HALKLA İLİŞKİLER Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi MEHMET SEBİH ORUÇ'un POSTMODERNİTE VE YENİ
MEDYA ÇAĞINDA SIYASAL İLETİŞİM: POST-TRUTH FENOMENİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2019 tarih ve 2019-16/20
sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak
kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 20/06/2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi ERGÜN KÖKSOY	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi YUSUF ZİYA GÖKÇEK	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ABDULLAH ÖZKAN	

ÖZET:

2016 yılında Oxford sözlüğü tarafından yılın kelimesi seçilen post-truth kavramı, bu tarihten itibaren akademik ve popüler yazında yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Kavramın neye işaret ettiği, sadece siyasal iletişim hakkında bir konu mu olduğu yoksa içinde yaşadığımız çağın genel durumunu mu ifade ettiği, yeni durumun sosyal medyayla ilişkisi, gazetecilik/habercilik açısından ne anlama geldiği ve post-truth postmodernite ilişkisi en çok tartışılan konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tezde, konu hakkında şu ana kadar yapılan akademik yazından yola çıkılarak post-truth fenomeni geniş bir sosyolojik ve felsefi perspektiften ele alınmaya çalışılacak ve siyasal iletişim açısından ne ifade ettiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Tezde, post-truth gerçeğinin postmodern epistemolojik kriz, neoliberal kapitalist mantığın medya ve haber üretim süreci üzerindeki etkisi ve yeni medyanın gündelik ve politik kullanımının artmasının sonucu olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Siyasal iletişimin değişen durumunu anlamının tek yolunun bu değişim sürecinin hayat bulduğu ekonomik, politik ve teknolojik ortamı iyi analiz etmek olduğu barizdir. Bu çerçevede post-truth gerçekliğinin de ancak bütün bu boyutlar dikkate alındığında sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutulabileceği açıkça ortaya çıkmaktadır. Tezde amaçlanan bu çerçevede bir değerlendirme yapmaktır

Anahtar kelimeler: Post-truth, siyasal iletişim, yeni medya, postmodernite, teknoloji.

ABSTRACT

The concept of post-truth, chosen by the Oxford Dictionary in 2016 as the word of the year, has been intensely debated in academic and popular literature since then. What does post-truth actually mean, its relation with postmodernity, whether it is only about a crisis of political communication or is it the spirit of our age, what does it mean to journalism and how journalists should deal with it has been the most debated questions. In this thesis, we will try to examine the post-truth phenomenon from a wide sociological and philosophical perspective based on the academic literature on the subject and pay specific attention to what it means in terms of political communication. In the thesis, it will be tried to prove that post-truth is the result of postmodern epistemological crisis, the effect of neoliberal capitalist logic on the media and news production process and the increase of the daily use of new media. It is obvious that the only way to understand the changing state of political communication is to analyze the economic, political and technological environment in which it takes place. In this context, it is clear that the reality of post-truth can only be subjected to a real evaluation when all these dimensions are taken into consideration. The aim of this thesis is to make such an evaluation

Key Words: Post-truth, new media, postmodernity, technology, political communication.

İÇİNDEKİLER:

1. BÖLÜM POST-TRUTH VE POST-MODERNİTE İLİŞKİSİ: TARİHSEL VE FELSEFİ BİR SORUŞTURMA.....	4
1.1. Modernite'den Postmoderniteye Bilim Bilgi Özne Ve Hakikatin Değişen Mahiyeti: Süreklilikler	Ve
Kopmalar.....	5
1.2. Yeni Bir Doğa Tasavvuru ve Yeni Toplumsal Düzen Olarak Modernite:.....	7
1.3. Bilimin Anlam Ve Amacının Yeniden Tanımlanması:.....	
1.4. Postmodernite: Moderniteden Kopuş Mu Yeni Bir Aşaması Mı?.....	15
1.5. Bilimde Epistemik Kesinliğin Sınırları: Fizik Ve Matematiğin Temeller Sorunu....	18
1.6. Bilimin Ve Üniversitelerin Değişen Anlamı Ve İşlevsel Dönüşü:.....	22
1.7. Modernliğin Temellerine Yönelik Postmodern Eleştiriler: Sosyal Bilimler Ve Genel Teori Fikrini Yadsıma.....	28
1.8. Anti-Özcülük: Şeylerin Hakikatini Ve Özünü Red Olarak Postmodernite.....	32
2. BÖLÜM POST-TRUTH VE YENİ MEDYA: ELEŞTİREL BİR ÇÖZÜMLEME DENEMESİ.....	37
2.1. Teknoloji Ve Toplumsal Değişim: Teknoloji Toplumu Şekillendirmekte midir?.....	38
2.2. Innis ve McLuhan: Teknolojik Olanın Hâkimiyeti	40
2.3. Raymond Williams: Teknolojik Determinizm Ve Kültürel Kötümserliğin Eleştirisi....	45
2.4. Siber Kültür: Çağdaş Tekno-Kapitalis Toplumun Kültürel Ortamı.....	49
2.5. Post-Truth Fenomeninin Teknolojik Koşulları: Yeni Medya Ve Siber Kültür.....	52
2.6. Sosyal Medya: Gerçek Sanal Dünyada Doğrunun İlgası Olarak Post-Truth	64
2.7. Bir Sosyal Olgu Olarak Post-Truth'un En Billurlaştığı Alan: Siyasal İletişimde Doğrusunun Anlamsızlaşması Ve Siyasal İletişimin Son.....	67
2.8. Farklı Bir Okuma Denemesi: Bilişsel Emeğin Çokluğu Olarak Post-Truth.....	74
3. BÖLÜM: BİR POST-TRUTH EVRENİ OLARAK AMERİKA VE TRUMP FENOMENİ	77
3.1. Trump Fenomeni Nasıl Mümkün Oldu?	77
3.2. Neoliberalizm: Her Şeyin Ekonomizasyonu Çağında Doğruluk Ve Siyaset.....	81
3.3. Gösteri Çağında Siyaset: Politika Bilgi Ve Eğlence Arasında Sınır Kalmadığında Siyaset Ve Doğruluk.....	86
3.4. Siber Ortamda Komplolar Anonimlik Ve Tipik Bir Post-Truth Evreni Olayı: Q Teorisi..	91

3.5. Arayışlar: Teyit Siteleri Post-Truth Çağında Çare Olur Mu?.....	96
SONUÇ:	102
KAYNAKÇA:	106

ÖNSÖZ:

Son yıllarda kullanımı gittikçe artsa da post-truth kavramının ne olduğu hakkında derinlemesine felsefi ve sosyolojik analizlerin olmadığı hemen görülebilmektedir. Olayı betimlemekten başka bir şey yapmayan yüzeysel nitel araştırmalar ve popüler kanaatlerden sıyrılarak kavramın ve gerçek hayattaki karşılığının akademik bir analizini yapmak, bir çok anlamda zorlu bir süreç oldu. Ancak bu yapılması gereken bir çalışmaydı. Bu zorlu süreçte her zaman hoşgörüyü yanımda olan tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ergün Köksoy'a; fikirleri ve yönlendirmeleriyle her zaman destek olan değerli abilerim ve meslektaşlarım Gökhan Şener ve Eyüp Al'a; tez sürecinde İstanbul'a gidiş gelişlerim noktasında yardımını esirgemeyen Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı Ahmet Ayhan'a ve nihayetinde bu tezi teslim edebiliyor oluşumda en büyük paya sahip, her zaman olduğu gibi bu süreçte de kritik desteklerini esirgemeyen aileme ve akrabalarımın teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul, 2019

Mehmet Sebih Oruç

GİRİŞ:

Bir kavram ve değer olarak hakikat (truth) Batı felsefesinin, kültürünün başından beri en önemli, kilit kavramlarından kabul edilmiştir. Heraclitus'a göre ona sahip olmak, onu bilmek "mükemmelliğin zirvesidir". Platon düşüncesinde o insan ve tanrılar için en değerli şey; yokluğuyse (hakikatten uzaklık, cehalet, bilgisizlik) en nefret edilen/edilmesi gereken durumdur. Aristoteles ve St. Augustine onsuz bir mutluluk düşünmezken yeni ahit *hakikate* sahip olmayı ruhun ölümsüzlüğü için kaçınılmaz bir şart sayar; sadece *hakikati* bilenler ölümsüz olabileceklerdir. Sokrates Platonun bir diyalogunda hakikat için "hayat kurtarıcı" der ve ondan her zaman ulaşmaya çalışmamız gereken şey olarak bahseder. Bu yaklaşım, hakikate gösterilen bu saygı Stoacılar da ortaçağ boyunca da eksilmeksizin devam eder. (Allen, 1995, s.19-23) Modern dönemin başlarında hakikat hala çok değerlidir ve bazı değişik formülasyonlara tabi tutulsa ve ona ulaşma noktasında daha şüpheli yaklaşımlar benimsense de, bir değer olarak üstün tutulur. Ancak Nietzsche, Marx, James, ve Dewey gibi isimlerle birlikte hakikatin bu konum sarsılır. Marks, pratikle ilişkisi olmayan hakikat tartışmalarını skolastik diyerek mahkûm ederken Nietzsche diğer bütün değerler gibi *hakikat için* de "yeniden değerlendirilmeli" der ve hakikate yönelik bu istencin sebebini sorar. Böylece bir anlamda onun değerini tartışmaya açar: neden hakikat önemlidir ve istenir? O, adeta Batı felsefe geleneğiyle dalga geçercesine (ironi), bazı eserlerinde hakikat (truth) "çirkindir" ve "zararlıdır" bile demektedir. James ve Dewey gibi isimlerse "kendinde şey" fikrini reddedip oluşu düşüncenin ve bilginin merkezine yerleştirirler. Böylece hakikat kavramı bütünüyle partikle olan ilişkisi göz önünde bulundurularak tartışılır. Kendinde şey, öz, gerçek varlık, değişmez töz, cevher vb kavramlar reddedilince doğal olarak bir fikir olarak hakikat de reddedilir. (Allen, 1995,s. 42-47)

Batı kültürü için bu kadar hayati bir kavram etrafında son yıllarda özellikle hayatın giderek "medyatize" olması bağlamında ciddi tartışmalar yürütülmekte, hakikatinin sonunun geldiği iddia edilmektedir. 2016 yılında Oxford sözlüğünün "post-truth" kavramını yılın sözcüğü ilan etmesiyle birlikte küre çapında doğruluk, hakikat, gerçek, veri, yalan haber ve bunlarla şekillenen kamuoyunun mahiyeti yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu çalışma, post-truth kavramını siyasal iletişim ve medya teorileri bağlamında ele almayı ve hiper-medyatize oldukları iddia edilen günümüz toplumlarında doğruluğun ve doğrulamanın; ayrıca -özel bir felsefi/metafizik kavram olarak değil de; toplumun önemli gördüğü bir değer olarak- hakikatin durumunu soruşturmayı amaçlamaktadır. Bu noktada tez, en temelde, hepsi post-truth ile

yakından ilişkili olan doğruluk, doğrulama, hakikat, bilgi, postmodernite, yeni medya ve nihayetinde bunların siyasal iletişimin mahiyetini nasıl şekillendirdiği hakkındadır.

Öncelikle bu çalışmanın teorik bir çalışma olduğu belirtilmelidir. Çalışmanın temel hipotezi, post-truth gerçekliğinin belli grupların (sıkça iddia edildiği üzere popülistlerin) pratiklerinden ve bir siyasal krizden ibaret olmadığı; aksine post-truth'un çağdaş teknolojik yeni medyatik kültürün kendi içsel mantığının bir sonucu olarak ortaya çıkmış tarihsel bir durum olduğudur. Konu hakkındaki İngilizce literatürde sık sık post-truth için "the spirit of our age" (çağımızın ruhu) denmesi ve özellikle son zamanlarda ilk anda post-truth durumla alakasız olduğu düşünülebilecek, siyaset, medya ve siyasal iletişimle alakasız konuların da kavramla ilişkilendirilmesi bu hipotezi desteklemektedir. Başka bir ifadeyle post-truth, somut toplumsal koşulları olan tarihsel bir durumun ifadesidir ve bu duruma gelmiş olunmasının siyasal, ekonomik, teknolojik ve kültürel sebepleri vardır. Bu çalışmada konu hakkında şu ana kadar İngilizce konuşulan dünyada yayımlanan akademik ve popüler kaynaklardan ve Türkiye'deki tezlerden hareketle konu özellikle teknolojik, kültürel ve ekonomik sebepleri merkeze alınarak analiz edilmeye çalışılacaktır. Bununla amaçlanan, post-truth fenomeninin siyasal iletişim açısından ne anlama geldiğini ortaya koymaktır. Ayrıca, teorik olarak ele alınan bu durumun nasıl bir evrende ve hangi ilişkiler sonucu ortaya çıktığını somut bir örnek üzerinden ele almak için öncelikle genel olarak Amerika'daki çağdaş siyasal iletişim kültürü ve özelde (literatürde sıkça geçtiği üzere) "Donald Trump fenomeni" ele alınacaktır. Bu yapılırken de yine İngilizce literatür ve gerektiğinde popüler kaynaklara başvurma yoluna gidilecektir.

Özellikle İngilizce literatürde post-truth hakkındaki bazı temel tartışmalar bu tezin de genel yapısını büyük oranda belirlemiştir. Post-truth hakkında hem popüler hem akademik tartışmalarda onun postmodernite ile ilişkisi ciddi şekilde tartışılmaktadır. Bazı teorisyenler postmodern düşünürleri ve söylemlerini suçlamanın anlamsızlığına işaret ederken bazıları arada doğrudan bir bağ olduğunu iddia edilmektedir. Bu tartışma ve post-truth fenomenini genel bir bağlama oturtma amacı göz önünde bulundurularak çalışmanın ilk bölümünde postmodernite kavramı ve bir tarihsel durum olarak postmodern koşullar ele alınmıştır. Postmodernite-post-truth tartışmalarında postmodernitenin bir dizi söylem, bir yaklaşım olarak ele alınmış olmasının tartışmanın seyrini olumsuz etkilediği ortadadır. Bu tartışmalarda kimi zaman bazı filozof ve yazarlar (özellikle Derrida, Foucault ve Rorty) kimi zaman da bazı felsefi yaklaşımlar (postyapısalcılık ve sosyal inşacılık) adeta "suçlanmıştır". Ancak burada sorulması gereken asıl soru ıskalanmıştır: gerçekten bu filozof veya akımların söylem ve yaklaşımlarının post-truth ile olan ilişkisinden önce, filozofların söylemlerinin veya felsefi akımların toplumsal

durumlara (zira post-truth, tezde gösterileceği gibi, çağımız hiper-medyatize tekno-kapitalist toplumlarının toplumsal gerçeği; hatta konu hakkında yazan bazı Amerikalı yazarların iddia ettiği üzere çağın ruhudur ve her yerdedir) sebebiyet verip ver(e)meyeceği sorusu sorulmalıdır. Kuşkusuz kitleler filozofların fikir ve söylemlerine göre pratik üretmezler. O halde bir söylem dizisi veya felsefi/sanatsal yaklaşım olarak postmodernizm değil; somut toplumsal ve teknolojik/bilimsel koşullarıyla bir tarihsel durum olan postmodernitenin post-truth fenomenine sebebiyet verip vermediği tartışılmalıdır. Tezin ilk bölümünde postmodernite hakkındaki temel kaynaklardan hareketle önce bu konu derinlemesine ele alınmakta ve ancak bir tarihsel durum olarak ele alındığında postmodernitenin post-truth fenomeninin ortaya çıkışında etkili olduğu ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Post-truth hakkındaki diğer önemli bir tartışma ise yeni medyanın rolü hakkındadır. Konu hakkında akademik ve/veya popüler hemen bütün yazılarda yeni medyanın post-truth fenomeni üzerinde çok ciddi bir etkide bulunduğu kabul edilmektedir. Hatta neredeyse post-truth fenomeninin ortaya çıkmasının temel sebebi yeni medyanın artan kullanımı kabul edilmektedir. Ancak en azından şu ana kadarki literatürde bu iddiayı temellendirme noktasında teorik bir yaklaşımın benimsenmediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, bu iddia medya/toplum ilişkileri hakkında teorik kaynaklardan beslenilerek ele alınmamakta; daha ziyade hemen hemen tartışmasız bir gerçek olarak ortaya atılmaktadır ki bu tutum akademik değildir. Buradan hareketle ve post-truth fenomeninin teknolojik koşullarını saptamak amacıyla ikinci bölümde genelde teknoloji- toplum ilişkisi ve özelde medya toplum ilişkisi Marshall McLuhan, Harold Innis, Raymond Williams, Manuel Castells, Christian Fusch gibi isimlerden hareketle ele alınmaktadır. Yeni medya post-truth ilişkisi de bu teorik yaklaşımlardan beslenilerek tartışılmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde yeni medyanın post-truth fenomeni üzerinde ciddi şekilde etkili olduğu; ancak bu etkiyi fazla vurgulamanın olayın ekonomik boyutunu görünmez kılması tehlikesinden sakınılması gerektiği ortaya konmaktadır. Bu noktada özellikle neoliberalizmin etkisinin ortaya konması gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümde post-truth fenomeninin yeni medyatik ortamın değil; tekno-kapitalizmin ürünü olduğu iddia edilmekte; bu teorik temeller üzerinden de “post-truth gerçekten nedir?” sorusu cevaplanmaktadır.

Üçüncü bölümde, konu hakkında yazılan çoğu kitapta “bir post-truth ülke” olarak kabul edilmesinden de hareketle, Amerika ve onun “en net post-truth fenomen” olarak kabul edilen başkanı Donald Trump ele alınmaktadır. Bu bölümde Trump ve post-truth fenomenlerinin ABD’de yükselişlerinin temel sebepleri soruşturulmaktadır. Neoliberalizmin post-truth ve Trump’ın yükselişi üzerindeki etkisi, 1950’lerden itibaren radikal bir değişim geçiren ABD

politik kültürü, yeni medyanın siyasal iletişimin mahiyetini nasıl dönüştürdüğü, yükselen aşırı sağın bütün bunlarla ilişkisi bu bölümün temel konularıdır. Trump ve yükselişi hakkındaki kitaplardan ve özellikle Neil Postman, Douglas Kellner ve Wendy Brown gibi isimlerin teorik çalışmalarından hareketle bir “post-truth ülke” olarak ABD ele alınmaktadır. Böylece esas itibariyle teorik bir çalışma olan tezde ABD özelinde konunun somut bir analizi de yapılmış olmakta; bilgi, doğruluk, hakikat ve gerçekliğin hangi ilişki ve mekânizmalar sonucunda anlamsızlaştığı gösterilmektedir. Bu bölümde ayrıca post-truth “problemine” yönelik çözüm arayışları, özellikle doğrulama sitelerinin çözüm olup olamayacağı tartışılmaktadır. Ayrıca bunun siyasal iletişim açısından anlamı sorunsallaştırılmakta, hiper-medyatize toplumların politik kültürlerinde siyasal iletişimin bilinen halinin nasıl tersine çevrildiği gösterilmektedir. Sonuç olarak bütün bu analizlerden sonra, kısaca ifade edilirse, kitlelerin yeni medya sayesinde yalanın mağduru değil üreticisi olduğu günümüz tekno-kapitalist toplumlarında –bilinen, geleneksel haliyle- siyasal iletişimin de sonunun geldiği gösterilmeye çalışılmaktadır. Post-truth kavramının Türkçeye nasıl çevrileceğinin hala tartışma konusu olması göz önünde bulundurularak ve semantik bir anlam kaybına sebep olmama düşüncesiyle kavram olduğu gibi yazılmış; herhangi bir Türkçe karşılık tercih edilmemiştir.

1. POST-TRUTH VE POST-MODERNİTE İLİŞKİSİ: TARİHSEL VE FELSEFİ BİR SORUŞTURMA

Post-truth hakkında yapılan tartışmalarda postmodern söylemlerin post-truth'a yol açıp açmadığı, bu iki tarihsel durum arasında nasıl bir ilişki olduğu sıklıkla gündeme gelmiştir. Yaşayan en etkili Amerikalı filozoflardan kabul edilen Daniel C. Dennet, İngiltere'nin The Guardian Gazetesine verdiği bir mülakatta “Orta çağdan beri deneyimlemediğimiz epistemolojik bir cinayet ve belirsizlik dönemine giriyoruz” dedikten sonra bu durumun ortaya çıkışından postmodernist düşünürlerin sorumlu olduğunu söyler (Cadwalladr, 2017). Oxford'da mantık profesörü Timothy Williamson nispeten daha ihtiyatlı bir pozisyon benimser. O, “Hiçbir felsefi manevra, politikacıların yalan söylemelerini durduramaz. Fakat bazı felsefi manevralar, politikacıların hakikat ve sahtelik arasındaki ayrımı gizlemesine yardımcı olur” diyerek postmodernist söylemlerin bu noktadaki rolünü kabul eder ancak meseleyi bu kadar basite indirgemenin yanlış olacağını da altını çizer. (Williamson, 2017) Keyes ise bu noktada post-truth durumu “postmodernitenin uygulamaya konulması” olarak görece kadar iki tarihsel durum arasında doğrudan bir bağ kurar. (Keyes, 2008, s. 307-308). Lee McIntyre de postmodernistleri, bilhassa Foucault ve Derrida gibi isimlerle sosyal inşacılığı post-truth fenomenine giden yolda etkili olmakla “suçlar”. (McIntyre, 2018, s. 29-32). Daha hepsini burada zikredemeyeceğimiz bir çok isim benzer bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu çalışmada da felsefi bir söylem olarak postmodernizmin ve tarihsel bir durum olarak postmodernitenin post-truth'un ortaya çıkışında önemli bir etken olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca, post-truth'un daha geniş bir çerçevede ele alınması ve sağlıklı bir değerlendirmenin yapılabilmesi için bu çağın karakteristik özelliklerinin saptanması gerekir. Bu yüzden tezin ilk bölümünde postmodernite ele alınacaktır.

1.1 MODERNİTEDEN POSTMODERNİTEYE BİLİM BİLGİ ÖZNE VE HAKİKATİN DEĞİŞEN MAHİYETİ: SÜREKLİLİKLER VE KOPMALAR

Üzerinde uzlaşmış net bir tanımı olmayan ve bir tarihsel olgu olarak ne zaman ortaya çıktığı hala tartışmalı olan modernite, genelde Batı'da 16.yy'dan ibaret süregelen bir zihniyet değişimini ve bu değişimin zamanla somut toplumsal süreçlere dönüşümü sonrasında meydana gelen bir dizi psikik ve toplumsal değişmeyi ifade eder. Bir kavram olarak modernite daha çok bilimsellik, gelişme, ilerleme, kentleşme, rasyonelleşme, sanayileşme ve medeniyet kavramlarıyla ilişkilendirilir. Yine sekülerleşme ve cemaatten cemiyete geçme, bireyselleşmenin ve ferdin eleştirel aklının gelenek ve dine karşı zaferi, toplumsal-siyasal olanın aklın ilkelerine göre düzenlenmesi de genel olarak modernitenin temel karakteristik özellikleri olarak kabul edilmiştir (Touraine, 2012, s. 24-25, Der Loo ve Reijen, 2014, s.18, Best ve Kellner, 1998,s 15). Beşeri bilimlerin ve sanatların birçok alanında farklı anlamlarda kullanılan modern, modernlik, modernite, modernleşme, modernizm gibi kavramların anlaşılması ve yorumlanması tezimizin konusunun dışındadır. Burada modernitenin -sadece post-truth fenomeninin meydana gelmesinde etkili olduğunu iddia edeceğimiz postmoderniteyi daha iyi ele almak için- en genel özellikleri, epistemolojik önermeleri ve özne görüşü ele alınmaya çalışılacaktır. Daha sonra postmodernite ve onun epistemik krizleri ele alınarak sonraki bölümde ele alınacak olan post-truth fenomeninin felsefi ve somut toplumsal koşulları saptanmaya çalışılacaktır. Bu noktada tezin bundan sonraki bölümlerinde kavram kargaşasından kaçınmak adına modernite ve postmodernite derken somut sosyo-politik değişmelere; modernizm ve postmodernizm derken ise bir dizi ideolojik veya teorik önermelere işaret edeceğimizi belirtmemiz gerekmektedir; zira modernleşme ve modernite gibi kavramlar daha ziyade somut, sosyolojik durumları imlerken modernizm sanatsal veya felsefi olana işaret eder (Williams, 1983, s.208).

Felsefi anlamda modernizmin en temel karakteristik özellikleri, hümanizm, linear tarih anlayışı, özne-nesne-düalizmi ve pozitivizm olarak kabul edilir (Küçükalp, 2010, s. 90). Bu kavramların hepsi birbiriyle ilişkilidir. Bir ütopya olarak modernizm, hümanistlerin portresini çizdiği rasyonel, aydınlanmış öznenin pozitivist bilim ve teknolojiyle tarihi ilerlemeyi sağlayacağı ve insanın kendisini mutlak manada gerçekleştirebileceği bir evreye geçileceği fikrini esas alır. Nispet'in bibliyografik makalesinde ortaya koyduğu üzere ilerleme düşüncesi, her ne kadar Grek düşüncesine kadar geri gitse ve Hristiyanlıkta da açıkça bir fikir ve inanç olarak bulunsa da, modernitenin ayrılmaz bir niteliğidir ve en çok modern dönemde formüle edilmiştir. Hegel'in tinin açılımları sonrasında insanın mutlak yetkinliğe ulaşmasından Comt'un meşhur üç hal yasasına ve Marks'ın kölelik, feodalizm, kapitalizm aşamalarını

sosyalizmin ve komünizmin izleyeceği şeklindeki öngörüsüne kadar hemen bütün modern tarih düşünceleri aynı ilerleme düşüncesinin farklı formülasyonları ve ifade biçimleridir. Modern düşüncede ilerleme, insanın bilim ve teknolojiyi kullanarak doğa üstünde hâkimiyetini artıracığı ve bugün dünden daha iyi hale geldiği gibi yarın da daha iyi bir durumda olacağı anlamına gelir. Bununla bazen sadece maddi koşullar kast edilirken bazen hem maddi durumun iyileşmesi hem değerlerin gelişmesi, insanlığın “tinsel olarak gelişmesi” kast edilir (Nispet, 2004). Moderniteyi “bitmemiş bir proje” olarak postmodern ve muhafazakâr eleştirilere karşı koruduğu yazılarıyla bilinen Jurgen Habermas’a göre de aydınlanma düşünürlerinin modernleşme projesi her biri kendi içkin mantığına sahip objektif bilim, ahlak/hukuk ve estetik olmak üzere özerk alanlarından müteşekkil kültürü eski bağlarından kopartmak ve sonrasında bunları bireylerin gündelik hayatını zenginleştirecek şekilde (rasyonel bir organizasyona tabi tutarak) kullanmaktır. Bütün bunlarla aydınlanma düşünürlerince umulan, sadece bilginin artması veya teknik ilerleme değil, insanların moral gelişimi ve hatta mutluluklarıydı (Habermas, 1981, s. 9). Aydınlanma düşünürleri bütün bunların sağlanacağından ve aklın burada hayati rol üsteleneceğinden de şüphe etmezler. "Yarın, mükemmellik çağı gelecektir: mutlaka gelecektir." der Lessing, bu ruhu en iyi yansıtan ifadelerle. "Çünkü insan, kendi aklına böylesine inanan insan, daima daha iyi bir geleceği hissediyor, bizzat bu geleceği şu andaki eylemlerinin harekete geçirici motifi kılabilen insan bunu başaracaktır. O, iyiyi, kendi aklının iyisi olduğu için kendisi kuracaktır." (Aktaran Cassirer, 1996, s. 95).

Bütün bunların nasıl ve neden Batı’da ve belirli yüzyıllarda tahayyül edilebildiği ve – maddi koşulları itibariyle - hayata geçirebildiği, diğer birçok etkenle birlikte, değişen doğa felsefesiyle yakından ilişkilidir. Bilimsel devrimler belirli bir tarihsel alanda ve zamanda somut şartlar içinde vuku bulur ve bunlardan etkilenir. Tersine de aynı şekilde doğrudur: hâkim siyasal ve ekonomik sistemler bilime hem yön verir hem de bilimin “nesnel” sonuçlarından ideolojik önermeler devşirir. Bu duruma en ünlü örnek olarak zikretmek gerekirse, Boris Hessen ünlü makalesinde Newtoncu devrimle dönemin hâkim sınıfının ihtiyaçları, ideolojiler ve teknik gereksinimlerle ilişkisini ortaya koymuştur. Bu yüzden, kozmoloji ve fizikteki bilim devrimini ele alan en önemli bilim tarihçileri dönemin siyasal olaylarını da dikkatle inceler ve hesaba katarlar (Arslan, 2011, s. 54).

Benzer şekilde bir olgu olarak modernitenin anlaşılması için değişen doğa tasavvuru dini, bilimsel, felsefi ve politik içerimleriyle birlikte göz önünde bulundurulmalıdır. Zira Fritjof Capra’nın da işaret ettiği üzere Modernliğin bir toplumsal süreç olarak şekillenmesinde ve bazı siyasal fikirlerin ön plana çıkmasında (özel mülkiyetten serbest pazara ve temsili demokrasiye kadar) Locke gibi doğaya dair fikirleri insani alana aktaran filozofların fikirleri hem entelektüel

anlamda “temel oluşturmuştur” hem de Amerika’nın kurucuları gibi modern siyasetin geleceğini şekillendiren kişileri doğrudan etkilemiştir. Bu yönde Newtoncu gelenek hakkında “modern ulus devletin Newtoncu paradigma üzerine modellendiği” fikri dahi dile getirilmiştir (Arslan, 2011, s.79). Kuşkusuz bu tür yorumlar ulus devlet gibi somut toplumsal ve siyasal bir süreci açıklama noktasında fazlasıyla idealist olma tehlikesini barındırır ve burada böyle bir iddiada bulunulmamaktadır. Ortaya konmak istenen, yönetici elitlerin bu doğa tasvvurunu analogiler ve modellemeler yoluyla kendi siyasi görüşleri için kullandıkları ve bunun dönem itibariyle önemli bir meşruiyet kaynağı sağladığı gerçeğidir.

1.2 YENİ BİR DOĞA TASAVVURU VE YENİ TOPLUMSAL DÜZEN OLARAK MODERNİTE:

İshak Arslan’ın işaret ettiği üzere Bacon’ın *Novum Organum*’u, Kepler’in *Astronomia Nova*’sı ve Francesco Patrizi’nin *Nova De Universis Philosophia*’sı gibi 17. Yüzyılda yayınlanan önemli bilimsel kitapların hemen hepsindeki “yeni” vurgusu doğa felsefesindeki bu önemli değişimin göstergesidir (Arslan, 2011,s.62). Ortaçağa Hâkim Platoncu ve Aristotelesçi sistemlerde doğa, kendi kendine ve bir amaç doğrultusunda hareket eden, canlı, ruh taşıyan, akıllı, düzenli “devasa bir organizma” olarak tahayyül edilir (Arslan, 2011,s.43). Burada anahtar kavramlar amaç ve canlılıktır, bir amaca sahip canlı doğada insan onu mutlak nesne olarak kavramaz ve kendisini ona ait bir parça olarak hisseder. Ayrıca modern öncesi hemen bütün toplumlarda olduğu gibi Batı’da da doğa, özellikle dinin etkisinden dolayı, sürekli mistik bir içeriğe sahiptir. Tanrının tezahürü veya en azından onun işaretlerini (ayetlerini) muhtevi; sembolik/büyülü bir anlama sahiptir. Halbuki genelde ilk modern insan olarak kabul edilen ve doğayı ve aşkı, gerçekçi bir şekilde anlayan Petrarca’nın anlayışında ise doğa “her şeyi ile bir gerçeklik” olarak kavranır (Dağ, 2018, s.63). Galileo ve çağdaşlarının çalışmalarındaysa doğanın matematikleştirilmesi ve sayılarla ifade edilen geometrik bir uzama indirgenmesi, bu modern öncesi “mistik, amaçlı ve anlamlı bütün doğa idrakini” tersyüz eder. Newton ile birlikte artık “doğa, uzayda yayılmış, zamanda sürekli değişen, miktarı tüm doğal değişimler boyunca aynı kalan tek bir maddî cevherin oluşturduğu, uzaysal ve zamansal bağıntılar sistemidir” (Wood, 2009, s.84) Zaten Galileo, Kepler, Newton ve Kopernik gibi isimlerin asıl önemi ve modernleşmenin mitoslarından birine dönüşmelerinin temelinde buluşlarından ziyade çalışmalarının sebep olduğu zihniyet değişimi vardır: insan artık doğayı matematik yoluyla her yönüyle kavramaya muktedirdir. (Şentürk, 2011, s.30-35) Bilimsel anlamda takip edilen ideal, belki de en iyi ifadesini ünlü matematikçi Laplace’ın (1749-1827) şu ifadelerinde bulur:

Zaman içindeki verili bir anda doğaya hükmeden bütün kuvvetlerin ve bütün şeylerin anlık konumlarını bilen bir idrak... Bütün verileri analize tutacak kadar güçlü olması şartıyla evrenin en büyük kütlelerinin ve en hafif atomlarının hareketlerini tek bir formül içinde kavrayabilecektir; onun için hiç bir şey belirsiz olmayacak, geçmiş de gelecek de onun huzuruna çıkacaktır (Aktaran, Polanyi, 2010 s. 192.).

Burada özellikle Newton, modern doğa düşüncesinin asıl şekillendiricisi olarak karşımıza çıkar. O kendisinden önceki Descartçı matematiği, Galileocu fiziği ve Copernicus-Kepler kozmolojisini her birindeki gedikleri kapatarak ve hepsinde geçerli matematik formüller geliştirerek sistemleştirir. Onun önemi, aynı zamanda Stephan Hawking gibi birçok ismin *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri* adlı eserini modern fiziğin kurucu metni saymalarının nedeni, bir elmanın hareketiyle göksel cisimlerin hareketlerini aynı türden yasalarla açıklamasıdır. Bu, tarihte bir ilk olduğu gibi modern öncesi dönemdeki ay altı âlem/üstü âlem ayrımının felsefi ve metafizik içerimleriyle birlikte tarih olması demektir. Uzay, madde hareket ve zaman kavramlarının yeniden ve tutarlı bir şekilde, -Aristoteles-Batlamyusçu kapalı evrenden sonsuz evrene geçişi sağlayacak şekilde- tanımlanması da eseri önemli kılan diğer özelliklerdendir. (Arslan, 2011, s. 69-74) Ayrıca Newton'un etkisi sadece doğa bilimleriyle sınırlı kalmamış, özellikle onun hareket kanunu ve evrendeki yasalılık fikri modernist sosyal bilimleri, ekonomiden psikolojiye ve sosyolojiden felsefeye geniş bir alanda etkilemiş, her bilim Newtoncu paradigmanın fizikteki başarısına öykünmüştür. Kant Newtoncu sentezi felsefede başarmak isterken tamamen farklı bir alanda Adam Smith kendi ekonomi teorisinin temel kavramlarından olan “görünmez eli” ekonominin “doğal yasası” olarak vaz edecektir. Ayrıca Comt'un ilk başta “sosyal fizik” olarak adlandırdığı sosyolojide fizik yasaları kadar geçerli sosyal yasalar armasından Marks'ın tarihin yasalarının ve mevcut çağın somut koşullarının bütün yönleriyle keşfedilmesi durumunda geleceğin bilinebileceğine dair teorisine kadar birçok sosyal bilimsel yaklaşım Newton'dan ve onun fizikteki yasalarından -en azından- etkilenmiştir. Quantum Enigma'nın yazarları farklı alanlardaki mezkûr Newtoncu yönelimleri özetledikten sonra “Newton'un fiziği, tüm entelektüel çabaların paradigması oldu” cümlesiyle genel durumu özetlerler. (Rosenblum ve Kuttner, 2011, s-33- 37)

Burada, olup bitenin sadece bir takım filozof ve sosyal bilimcinin değişen yaklaşımlarından ibaret olmadığını belirtilmesi ve somut toplumsal koşullarla bu teoriler arasındaki diyalektik ilişkiye dikkat edilmesi gerekir. Karel Kosik'in belirttiği üzere ekonominin gerçek anlamda bilim olarak ortaya çıkmasının kapitalizmle birlikte gerçekleşmesi tesadüf değildir: insan ancak gerçekten nesneleştiği zaman faaliyetleri de bir nesne gibi ele

alınmıştır. Fizyokratlar ve toplumu bir sistem olarak ele alan diğer sosyal bilimcilerin durum için de aynı şey geçerlidir “sadece toplum bir sistem haline geldiğinde onu bir sistem olarak ele alan teoriler gelişebilir (emerges)” (Kosik, 2015,s. 51) ve “ancak insani dünya fizik gibi işlediği zaman sosyal fizikten bahsedilebilir” (Kosik, 2015,s.54). Aynı şekilde, burjuva iktisatçıların homo economicus’u bir kavramdan ibaret değildir. Gerçekten de kapitalist sistemle böyle bir insan arasında diyalektik, somut bir ilişki vardı: sistemin idamesi için bu insanın kârın maksimizasyonunu en önemli amaç edinmesi ve bunun genel refaha katkı sağlayacağına inanması gerekiyordu. Sistem de idamesini bu insana borçluydu, ekonomi bu insanı sürekli yaratmak, belli yönlerini vurgularken belli özelliklerini görmezden gelmek zorundaydı (Kosik, 2015, s.52). Dolayısıyla değişen sosyal bilimsel yaklaşımların önemli bir sebebi doğa bilimlerindeki gelişmelerse diğer önemli bir sebebin de bizatihi sosyal bilimlerin nesnelерinin, insan ve toplumun önemli ölçüde değişmesidir.

Ayrıca, yeni teknolojik araçların da bu noktada etkisi görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Son zamanlarda yapılan birçok çalışmada görüldüğü gibi, başta matbaa, pusula ve ateşli toplar olmak üzere teknolojik aletler modernleşme sürecini birçok anlamda şekillendirmekle kalmamış (Adorno ve Horkheimer, 2014, s.19) aynı zamanda yeni bir zihin ve âlem, insan, bilgi vs konularda yeni yaklaşım ve düşünce biçimlerini de beraberinde getirmiştir. Bu noktada ortaya çıkan yeni insan-doğa âlem tasavvurunda bilim, teknoloji ve yeni kültürel/sanatlar formlar paralel etkilerde bulunmuşlardır:

Aşağı yukarı 1880'den Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar, teknoloji ve kültürde meydana gelen bir dizi kapsamlı değişim, zaman ve mekânı deneyimlemeye ilişkin farklı yeni düşünme biçimleri oluşturdu. Telefon, telgraf, x-ışını, sinema, bisiklet, otomobil ve uçak gibi teknolojik buluşlar benimsenen bu yeni yaklaşımın maddi temelini sağlarken; bilinç akışı romanı, psikanaliz, Kübizm ve görelilik teorisi gibi çeşitli kültürel değişimler de bilinci doğrudan şekillendirdi. Bunların sonucunda yaşamın ve düşüncenin boyutlarında bir dönüşüm gerçekleşti. (Kern'den Akaran Soja, 2015,s. 40)

Teknolojik formların daha etkili olmasının asıl sebebi kitleleri en çok etkileyen değişimlerin teknolojik olmasıydı. John B Thompson *Medya ve Modernite* başlıklı kitabında modernleşme sürecini gelişen teknolojiyle ilişkisini merkeze alarak çok farklı bir okuma biçimi yapar ve modernleşmenin bir toplumsal formasyon olarak uzamsal yayılımında iletişim araçlarının rolünü gösterir (Thompson, 2008).

1.3 BİLİMİN ANLAM VE AMACININ YENİDEN TANIMLANMASI:

Değişen kozmoloji ve insan tasavvurunun yanında moderniteyle birlikte bilim ve amacı da yeniden formüle edilir. En net ifadesini Bacon'un eserlerinde bulan yeni doğa tasavvurunda doğa artık tefekkür edilmesi gereken tanrısal ayetler olarak değil; bir an önce insana yararlı olacak şekilde dönüştürülmesi gereken bir nesnelere yığını olarak konumlandırılır. Doğa tasavvurundaki bu değişimi modernitenin en özgün felsefi önermelerinden biri olarak değerlendirilir. Bu, doğanın teknoloji yoluyla kapitalizmi besleyecek kaynağa dönüştürülmesinin yolunu açan düşüncedir. Aynı Bacon tarafından insanın bilimsel faaliyetinin amacı hakikat değil; doğayı ele geçirmek, ona hükmetmek şeklinde yeniden tanımlanır. İnsanın bilim yapmaktaki amacı, verili bir amaca en kısa sürede ve en az kaynağı harcayarak ulaşmak olarak yeniden formüle edilir (Kosik, 2015,s.58). Değişen bu doğa ve bilim düşüncesinden sonra “Niteliksizleştirilmiş doğa salt düzenlemenin kaotik malzemesine; her şeye kadir benlik de salt sahip olmaya, soyut özdeşliğe dönüşür” (Adorno ve Horkheimer, 2014, s.27). Aydınlanmanın bu doğa tasavvuru, özellikle yıkıcı sonuçları daha bariz şekilde ortaya çıkıp insanlığı tehdit edecek raddeye gelince, postmodernler ve çevreci hareketler tarafından “teknobilimsel akılcılık” (techno-scientific rationality) olarak kavramsallaştırılıp mahkûm edilecek, en temel varsayımlarıyla birlikte doğayı saf materyale indirgeyen bu yaklaşım reddedilecektir (Heise, 2004, s.145).

Doğanın ereksellikten yoksun hale gelmesi, *ben*'in doğadan koparılması ve mutlak özne-nesne düalizmi, modernleşmenin bir toplumsal proje olarak hayat geçirilmesinin zihinsel arka planının en temel öğeleri olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla modernizmin anlaşılması, tasvir edilen doğanın karşısında ondan mutlak şekilde farklı olarak tasavvur edilen özne, “ben” fikrini anlamayı da gerektirir. Sonraki dönemde etkileri bakımından en önemli ifadesini Descartes'ın felsefesinde bulan bu modern özne düşüncesiyle geleneksel Aristotelesçi telos'tan mutlak bir kopuş gerçekleştirildiği gibi, özne içinde bulunduğu dünyadan kopartılır: “Kartezyen felsefenin öznesi soyut ve cisimleşmemiştir. Kartezyen felsefede ben, bir düşünme yetisi, zihin olarak formüle edilir” (West, 2013,s.27). Yine Kantçı felsefede bilen özne, mümkün bütün deneyimlerden önce gelen transandantal öznedir. Burada tarihsellikten bütünüyle uzak, oluşum süreçlerinden kopartılmış aşkın bir bilinç ve “ben” söz konusudur.

Modern felsefenin Frankfurt okulu ve Heidegger'den sonra hemen bütün eleştirel düşünürlerin adeta savaşaacağı bu doğadan ve çevreden mutlak şekilde koparılmış *ben*'in, öznenin özsel bir amacı veya bağlayıcı bir tanımı da ortaya konmaz. Modernizmin bu özne tasvirinde sonra bilgiyi de “bilen öznenin kendisine mutlak manada dışsal olana yönelmesi

sonrasında elde ettiği zihinsel resim” olarak formüle etmesi, modern felsefenin gidişatını belirlemiştir. Charles Taylor bunu "akli prosedürü ontolojikleştirme" olarak adlandırmıştır: Varlığı, modern öncesi dönemde olduğu gibi "kendinde bir anlam yüklü halde" idrak etmek yerine “âlemi bilme biçimlerimize göre tanımlamak”, bir öznellik ontolojisine yol açmıştır (Kalın, 2015, s.219). Bu radikal şekilde özne ve epistemoloji merkezli felsefe, Heidegger’in Varlık ve Zaman’ında geliştirdiği ontoloji ve varlık merkezli felsefesiyle aşılmaya çalışılacak ve onun düşüncesi, özellikle post-yapısalcılık ve postmodernizm için “temel bir başvuru kaynağı” haline gelecektir (West, 2013, s.135). Bu konu tezin ileriki aşamalarında daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Özellikle anlam ve değer kaynağı olarak klasik düşüncedeki Tanrı’nın yerini aydınlanma düşünürlerinin idealize ettiği, bilimi ve rasyonaliteyi yegane referans kaynağı kılan bu aydınlanma öznesi almıştır (Küçükalp, 2010, s.93). Başka bir şeye tabi olmadan kendi aklını kullanabilme cesareti göstermiş ve buna göre yaşayan bu olgunlaşmış özne en net ifadelerini Locke, Kant gibi isimlerin felsefelerinde bulur. Daha sonra hemen bütün postmodern düşünürlerin farklı veçhelerden ele alıp iddia edeceği gibi, bu gerçekten yaşamış somut bir özne değil; kurgudur.

Locke, Hume ve Kant tarafından inşa edilen bilen öznenin damarlarından gerçek kan akmaz; akan sadece sulandırılmış akıl sıvısıdır, yalnızca bir düşünce sürecidir. Bilgi dış dünya, zaman, töz ve neden gibi kavramları algı-imgelem ve düşünceden türetiliyor gibi görünür. (Dilthey’de aktaran West, 2013, s.135)

İşte hepsi bir arada modern dünyayı oluşturan başta bireyselleşme, sekülerleşme gibi kavramlar olmak üzere yukarıda zikredilen modernliğin bütün karakteristik özellikleri bu özne varsayımı ve değişen doğa tasavvuru üzerine temellendirilmiştir. Bütün bu doğa-insan ilişkilerinin yeniden tanımlanması sürecinden sonra doğa hakkındaki yanlışları yüzünden güven kaybeden ortaçağda Batının her anlamda en önemli kurumu kilise giderek zayıflamış, politik ve ekonomik gücünü kaybetmiştir. Weber gibi isimler moderniteyi dinin bu gelişmelerden sonra toplum sahnesinden çekilmesi, yerle gök arasındaki ittifak ve birliğin ortadan kaldırılması olarak anlatmışlardır (Touraine, 2012, s. 111). Bu ittifakın dağılması kültürün üç özerk alana ayrılmasını beraberinde getirmiştir: bilim, ahlak ve sanat. Weber bu durumu modernitenin asli farklılığı olarak ele alır (Habermas, 1981, s. 9). Ayrıca modern ulus fikrinin ortaya çıkması ve yayılması, sekülerleşme, teknolojinin yayılması ve bireyselleşme gibi modernitenin en net karakteristik özellikleri felsefi bir temele kavuşmuşlardır. Ancak bütün

bunların hayata geçirilmesi ve “modernitenin gerçekten bir sosyolojik olgu haline gelmesi için 18. yüzyıl dönümüne kadar beklemek” gerekmiştir (Wagner, 2005, s.22-24).

Özellikle tekno-kapitalist liberalizm ancak böyle bir insan , kültür ve doğa tasavvurunun hâkim olduğu bir ortamda gelişip kabul görebilirdi. Liberal modernlik, siyasal bilimsel ve kültürel alanların birbirinden özerkliğine ve bu alanlarda özgürce faaliyette bulunan rasyonel birey fikrine yaslanır. Bu birey özgür etkileşimleriyle bu alanları kişisel ve toplumsal çıkarlarına göre inşa eder (Wagner, 2005, s.46). Marks ise bu özneyi ve bireyciliğiyle mücadele eder ve onu “burjuva kurnazlığının ürünü” bir kurgu olarak görür (Touraine, 2012, s. 123). Zaten modernitenin homojenleştirdiği ve kendisinden mutlak bir kopuşla koptuğunu iddia ettiği geleneksel toplumlar da “büyük ölçüde sosyolojik bir kurgudur” (Wagner, 2005, s.83). Kendisini akılcı, evrensel, ilerlemeci ve medeni olarak tanımlayan modernite, geleneksel toplumları da bu kavramların tam zıtlarıyla inşa etmiştir. Bu yüzden de burjuvazi ve aydınları için ilerleme ve yetkinleşmenin ifadesi olan modernleşme, sömürgelerdeki yerli halklar, kapitalizmin mağdurları proleterler ve kadınlar için “kurbanlık” konumuna düşmenin ifadesiydi (Best ve Kellner, 1998,s 16). Postmodernlerin moderniteye saldırdıkları temel noktalardan biri budur: Özneye ve öteki topluma dair oluşturulan bu kurgular, Batı dışı toplumlarda beyaz batılı elitler eliyle işlenen suçları ve Batı’da bütün yabancılaştırıcılığına ve sömürücülüğüne rağmen hâkim siyasal sistem olmaya devam eden liberal kapitalizmi meşrulaştırır.

Dikkat edilmesi gerekir ki burada batılı burjuva aydınının mutlak hakikat iddiası ve onu takip eden tahakküm kurma, dönüştürme istenci sadece Batı dışı toplumlara karşı bulunmaz; batıdaki yerel halklar, köylüler de bundan nasiplerini alırlar. Bauman ve Lyotard, burjuva düşünürlerinin kendi anlatılarına ve önerdikleri kültürel değerlere bilimsellik, evrensellik, mutlaklık gibi nitelikleri atfetmelerinin altında yatan gerçek sebebin ideal olduğuna inandıkları sosyal formasyonun meşruiyetini sağlamak ve halka bunu dayatmak olduğu konusunda hemfikirdirler (Bauman, 2017,s.76-80 ve 113 Lyotard, 1984, s.30). Özellikle Bauman, *Yasa Koyucular İle Youmcular* kitabında bu konu üzerinde uzunca durur ve şunu ortaya koymaya çalışır: Leo Huberman’ın *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* kitabında detaylıca anlattığı sınıflar arası mücadeleden başarılı çıkan burjuvazi aydınları, bu mezkûr iddiaları geleneksel değerlerinden arındırılmış ve irrasyonel olarak damgalanan kültürünü sembolik ve gerçek şiddet sonucu terk etmiş, dolayısıyla bir anlamda üryan kalmış, batılı yerel halka öngördükleri toplumsal düzeni ve kimliği dayatmak için ortaya atmışlardır. Geleneksel toplumdaki iktidarın bölük borchüklüğünden farklı olarak mutlak bir iktidar arayışında olan bu aydınlar, mutlak iktidarın ancak mutlak hakikat iddiasıyla sağlanabileceğini bildiklerinden bu iddiada bulunmuşlardır (Bauman, 2017, s.112-113).

Bu tabloda modernite, Batı'da burjuvazi ve aydınlarının sonrasında hemen bütün dünyaya yayılan bir toplumsal projesi olarak ortaya çıkar. Bir bütün olarak modernist söylemler kendilerini evrensel ve yine kendilerinin tanımladığı anlamıyla yegâna akılcı ilkeler olarak sunmuşlardır (Wagner, 2005, s.83). Modern kurumlar olarak emperyalist devletler bu “evrensel” projenin Batı dışı toplumlara dayatılması; okullarsa yerli halkla benimsetilmesi görevini görürler. Modernite projesinin başarısı için okul, “insanların kökenlerinden kopartılıp” akılcı ilkeler üzerine kurulu toplumsal alana katılmaya hazır fertlere dönüştürüldüğü yerler olmalıdırlar (Touraine, 2012, s.27). Başta okul ve devlet olmak üzere araçsal aklın ürünü modern kurumların bireylerin gündelik hayatlarına bir taraftan muktedir kılan ama diğer taraftan kısıtlayan müdahaleleri, “modernliğin koşulunu” oluşturur (Wagner, 2005, s.61). Zaten modernlik projesi her zaman bir dönüştürme faaliyetidir: kutsal olanı toplumsal olana, barbar medeniye, savaççı isyankar yurttaş, şiddeti yasaya dönüştürür (Touraine, 2012, s. 165). Bu noktada bütün bu dönüşümlerin nihai sebebi olarak “akılcı toplumsal düzen” kavramı kilit öneme haizdir. Bauman gibi isimlerin modernliğin tarihini müphemliğin ortadan kaldırılıp akılcı düzenin sürekliliğinin sağlanması olarak ortaya koyduğu bu noktada hatırlanmalıdır.

Toplumsal-siyasal anlamda akılcılaştırma, devlet eliyle toplumsal pratiklerin aydınlanmanın ilkelerine göre düzenlenmesi düşüncesi modernleştirme projesinin merkezindedir: insan hayatına etki etmesi açısından geleneksel toplumlardaki siyasi yapılardan çok daha güçlü modern ulus devlet, aydınlanmanın öngördüğü özneyi ve düzeni kuracak araç olacak şekilde oluşturulur (Wagner, 2005, s.30-31). Touraine'e göre akılcılığın ve toplumsal uzlaşmanın temelini oluşturduğu *yeni bir siyasi düzen*, modernlik düşüncesinin vazgeçilmez tamamlayıcısıdır: rasyonel bireylerden müteşekkil toplumun geleneksel toplumlarda tanrının konumu almadığı durumlarda ortada modernite yoktur (Touraine, 2012, s. 30). Nitekim modernlik projesi toplumsal olanın insan tarafından kavranabilir ve şekillendirilebilir olduğu temel fikrine dayanır (Wagner, 2005, s.317). Bu fikirle birlikte siyasi ve ahlaki karar alma noktasında dinin ve geleneğin baskısından kurtulmuş, olgunlaşmış -Kant aydınlanmış özneyi böyle tanımlar- insan, kendisi ve toplumu için sürekli yeni ve iyi olanı arar, değişim sürekli olur. Bu yüzden de Bernman gibi isimler, modernlik sürecini dur durak bilmeyen bir çözülme ve yenilenme, mücadele, kaotik değişimler ve çelişkiler süreci olarak ortaya koyarlar. Modernite sadece kendinden önceki dönemlerden kopuşun değil, kendi içinde sürekli bir iç kopuşlar, dönüşümler ve patlamalar sürecidir (Harvey, 2006, s. 24-25). Bu durumu en iyi Komünist Manifestonun meşhur pasajı anlatır:

Üretimin sürekli alt üst oluşu, bütün toplumsal durumların mütemadiyen sarsılması, ebedî güvensizlik ve hareket, burjuva çağını bütün öncekilerden ayırt eder. Bütün

yerleşik küflenmiş ilişkiler, peşlerinde sürükledikleri ağarmış tasavvurlarla ve görüşlerle beraber çözülür, yeni kurulanlar daha kemikleşmeden eskirler. Katı olan ve duran her şey buharlaşır, kutsal olan her şey kutsiyetinden arındırılır, insanlar en nihayet hayattaki yerlerine, karşılıklı ilişkilerine ayık gözlerle bakmak zorunda kalırlar

(Marks ve Engels, 2018 s.66).

Bu yüzden modernliği oluşturan toplumsal fenomenler daha çok siyasal ve endüstriyel devrimlerdir ve özellikle Fransız ve Amerikan devrimleriyle sanayi devrimi bu noktada önemlidir. Modernleşmenin tarihsel bir durum olarak ele alınması önemseniyorsa, bu devrimler ve onlarla beraber gelen ve mekânsal anlamda olağanüstü bir yaygınlık gösteren yeni iktisadi ve politik örgütlenme biçimleri ele alınmalıdır (Wagner, 2005, s. 23).

Hemen bütün modernite anlatılarında esas kabul edildiği üzere modern ulus devlet bir toplumsal durum ve somut şartlar manzumesi olarak modernleşmenin bu derece yaygınlık göstermesinin en önemli amilidir. Modernleşme süreci yaygın bir şekilde “kapitalist sanayileşme, kültürel modernleşme, ulus-devlet formasyonu ve parlamenter demokrasi” (Çiğdem, 1997,s. 86). olarak tanımlan modernleşme sürecinde bütün bu sürecin somut bir hüviyete bürünmesi ve sürekliliğini sağlaması büyük oranda ulus devlete bağlı olduğu, ayrıca modernleşmenin toplumsal bir durum olarak yeniden üretilmesinde ulus devletin temel güç görevi gördüğü belirtilmelidir. Özellikle, “kollektif eylemin akılcılaştırmasının bir ifadesi olarak” bürokrasi (Der Loo ve Reijen, 2014, s.139) modern toplumsal düzenin en temel, ayırıcı özelliklerinden biridir ve ulus devletin başarısını büyük oranda bürokrasiye bağlıdır. Mekanik toplumun amaçlı aygıtı olarak modern devlet hayali bir cemaat olarak ulusu sürekli yeniden inşa eder. Yapısı itibariyle insana mahrem yaşam alan bırakmayacak kadar totaliter modern ulus devlet, seküler modernleşmeyi geleneksel kimlikleri ve tanımlama biçimlerini yok ederek tahkim eder.

Modernleşmenin iktisadi boyutuna baktığımızdaysa, teorisyenlerin çoğunun kapitalizmi bu noktada modernleşmeyle neredeyse eş anlamı şekilde kullandığı görülür. En ünlüleri Polonyi ve Giddens olan birçok teorisyen kapitalizmi modernleşme projesinin ayrılmaz bir bütünleyicisi olarak görmekle kalmaz; özellikle Polanyi, modernleşmeyi açık pazar ve serbest ticaretle aynı anlama gelecek şekilde kullanır. (Todorova, 2010, p.5) Batı dışı toplumların modernleşme tecrübesi için bunun geçerli olmadığı ortadadır ancak Batı’da kapitalizm ve ulus devlet modernitenin en önemli ve total etkilere sahip iki somut koşulunu oluştururlar. Touraine tam da bu yüzden ulus, işletme ve tüketicinin “modernleşmenin

edimcileri” olduğunu belirtir. Modern toplumu kapitalist mantıkla çalışan özel işletmeler, seküler aidiyet fikri ve siyasal sistemin kurucusu olarak ulus devlet ve her ikisinin temel birimi olan vatandaş/tüketiciden oluşur (Touraine, 2012, s.154).

1.4 POSTMODERNİTE: MODERNİTEDEN KOPUŞ MU YENİ BİR AŞAMASI MI?

Felsefi temel önermelerini ve somut toplumsal koşullarını bu şekil özetlediğimiz modernite, Batı’da bitmiş midir? Bütünüyle yeni bir evreye mi girilmiştir? Kimilerince post-endüstriyel, kimilerince postmodern, kimlerince geç kapitalizm ve bazen tarihin, sanatın, toplumsalın ve siyasalın sonu olarak kavramsallaştırılan bu çağ gerçekten özgün bir evreye mi işaret etmektedir? Bu tartışmaların son 30-40 yıldır Batı toplumlarındaki entelektüelleri çok yoğun bir şekilde meşgul ettiği ortadadır. Dünyanın geri kalanında da, kuşkusuz daha az da olsa, benzer tartışmalar yürütülmektedir. Bu durumun sebebi sadece entelektüel anlamda belirli batılı teorisyenlerin üniversitelerde okutulması değildir ve meselenin kesinlikle maddi koşulları vardır: “Çin, diyet kolayla birlikte Derrida’yı da ithal ettiğinden” der Eagleton, “Pekin üniversitesinde postmodern incelemeler üzerine yoğunlaşan bir enstitü vardır” (Eagleton, 1999, s.114). Dünya’nın geri kalanında bu meselelerin tartışılması ne sadece diyet kolayla (batılı kültür ve teknoloji) ne de Derrida’nın okutulmasıyla (entelektüel, felsefi kaygılar) anlaşılabilir.

Peki nedir bu tıpkı modernite gibi Batı’da çıkıp bütün dünyaya yayılan şey? Tarihsel olarak terimin yeni sanatsal yönelimleri ifadesi 1870’li yıllara kadar gider ve bu tarihte Fransız izlenimci resimden daha avangart resme işaret etmek üzere kullanılır. Sonrasında Rudolf Pannowitz ve Arnold Toynbe gibi isimler Batı tarihinde anlamsızlık, kargaşa, nihilizm ve kaosun karakterize ettiği yeni bir döneme geçildiğini ifade etmek için kullandılar. (Best ve Kellner, 1998, s.19-21) Terimin bu ilk kullanımlarını ortaya koymak önemliyse de bizatihi kavramsallaştırmalar ve onları kullananların tarih ve toplum görüşü- örneğin Toynbe’nin evrenselci ve döngüsel tarih felsefesi- postmodern olmadığından, terimin bugünkü ifadesinin sağlıklı bir anlayışı için imkân sunmazlar. Bugünkü anlamıyla bir hareket ve felsefi söylem olarak postmodernite 1950’lerde başlar ve 1970-80’lerde iyice yoğunlaşır. Mimaride postmodernizmin en önemli savunucusu Charles Jenks, ABD’de Missouri’de modernist bir mimari anlayışıyla inşa edilen ancak yapılan birçok harcamaya rağmen kötü ününden kurtulamayan ve istenmeyen bir yapıya dönüşen Pruitt Igoe toplu konutlarının dinamitlendiği 1972 Temmuzunu bu kopuşun açıkça ortaya çıktığı sembol an olarak kabul etmiştir (Connor, 2001, s.111-112).

Kimlerin postmodern olduğu ve bir ideoloji ve toplumsal formasyon olarak postmoderniliğin nasıl ve neden ortaya çıktığı gibi mevzular da tartışmalıdır. Genelde Lyotard,

Fredric Jameson, Ihab Haasan, Susan Sontag, David Harvey, Zygmunt Bauman gibi isimler postmodern durumun teorisini en iyi yapan isimler olarak kabul edilir ve konuya dair akademik kaynaklar bu isimlere yapılan atıflarla doludur. Eserlerinde “postmodern ruhu” en iyi yansıtan isimlerin başındaysa J-F Lyotard, J. Derrida, G. Deleuze, Baudrillard, P. Virilio, gibi isimler gelmektedir (Şentürk, 2011, s.11).

Sınıfsal ve politik aidiyetler açısından bakıldığında ise postmodernitenin yeni toplumsal hareketlerle yakından ilişkisi barizdir. Amerika’da postmodern söylemleri savunan Jane Flax, Sandra Harding, Donna Haraway, Nancy Fraser ve Linda Nicholson gibi isimler; Avrupa’da Jeffrey Weeks, Gayle Rubin ve bizatihi Foucault gibi isimlerin aynı zamanda yeni toplumsal hareketlere ve özellikle feminist ve LGBT hareketine destek veren isimler olmaları bunun en net göstergesidir (Seidman, 1992, s. 49). Bunun yanında bazı feministler bu konuda çeşitli çekinceler dile getirip postmodernizmin kendi politik felsefelerinin altını oyacağını ve bu yüzden de uzak durulması gerektiğini iddia etmişlerse de genel olarak, özellikle onun özgürleştirici söylem ve önermelerini benimsemek feministler nezdinde ön plandadır. Ancak postmodernitenin politik sonuçları hakkında tartışmalar uzunca bir süre sürmüş ve çok farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Sık sık belirtildiği üzere, post modernite eleştirel aklın en radikal formu olarak görülebileceği gibi niyetleri ve içerimleri gizlenmeye çalışılan yeni bir muhafazakârlık olarak değerlendirilmeye de müsaittir. (West, 2013, s.269; Eagleton, 1999, s.155). Örneğin Featherstone, postmodernitenin olumlu karşılanması gerektiğini çünkü şimdiki haliyle kültür hakkında eleştirel sorular ortaya attığını belirtirken (Featherstone, 2005, s.15). Britton onu entellektüellerin aldatıcı bir icadı olarak niteler. Habermas ise bitmemiş özgürleştirici bir proje olarak kavranması gereken modernleşmenin muhafazakâr bir eleştirisi olarak görür ve mahkûm eder (Best ve Kellner, 1998, s.14). Mekânsal olarak bakılırsa genelde modernliğin kentleri/mekânları Paris, Manchester ve Londra, postmodernliğin mekânları New York’un belli kesimleri, Las Vegas ve Disneyland olarak kabul edilir.

Postmodernitenin net bir tanımı yoktur. Zaten tutarlı bir postmodern duruşun bir şeyleri yadsıyıp yadsıyamayacağı, dışarda bırakıp bırakmayacağı da tartışmalıdır (Bauman, 2017, s.13). Her türden tanım bir sınır çizmeysen eğer, bildiğimiz anlamıyla bir tanım çok mümkün görünmemektedir. David West ve Michael Lynch gibi bazı isimlere göreyse bu tamamen imkânsız veya çelişkidir. (West, 2013, s.260 Lynch, 2004 s.35-35) Routledge’ın *Encyclopedia Of Postmodernism* eserinin editörleri de bir tanım ortaya koymanın zorluklarını belirttikten sonra muayyen bir tanımı benimsemek yerine farklı alanlardaki kullanımlara bakmanın daha yararlı olacağını söylerler. Zira kavram 1960’lardan itibaren aynı anda hem sanatta yeni yönelimleri, hem bir takım felsefi önerme ve şüphelerle birlikte bilim ve teknoloji karşısındaki

yeni tutumları hem de toplumsal anlamda yeni durumları işaret edecek şekilde çok geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur (Heise, 2004, s. 136). Zaten Steven Connor'un işaret ettiği üzere postmodernitenin tanımını yapmak her şeyden önce devam eden bir süreç olduğundan ötürü fazlasıyla zordur ve asıl önemli olan "Postmodernite nedir" sorusundan ziyade bu tartışmaların nerede, nasıl çıktığı ve tartışmalarda söz konusu edilenlerin ne olduğu ve daha da önemli olarak pratikte bu toplumsal durumun özgün yönlerinin ortaya konmasıdır (Connor, 2001, s. 23).

Hemen bütün postmodernite anlatılarından en çok başvurulan kavramsallaştırmaları zikretmek burada yararlı olacaktır. Bu kavramsallaştırmaların başında "üst anlatıların sonu" "sanatın, toplumsalın, ideolojinin, tarihin, anlamın, felsefenin, epistemolojinin sonu" "rölativizmin ve yerelliğin çağı" "kültürün alanları arasındaki modernist sınırların ihlali" "rasyonel olana karşı bedeni olanın ön plana çıkarılması", "akışkanlık" "çelişki" "tutarsızlık" "kastedilmiş derinsizlik" "merkezsizleşme" "nihilizm", "anlamsızlık" "radikal şüheçilik" "öznenin inhilali" "oyun teorisi" "öznellik" "aydınlanma karşıtlığı" "anti-hümanizm" "perspektivizm" "bilime ve ilerleme fikrine karşı şüphecilik" "çok kültürlülüğü ve çok sesliliği benimseme" "evrenselliğin mutlak reddi"... gelmektedir. İşte postmodernizm bu tür kavramsallaştırmaların ön plana çıkarıldığı ve bunların yanında merkezsizliğin ve radikal şüpheçiliğin karakterize ettiği bir düşünce tarzı; postmodernlik ise bunların pratik hayatta karşılıklarının bulunduğu yeni bir toplumsal-kültürel formasyona ve bir dizi yeni etik-estetik, söylemsel-entelektüel ve gündelik pratiğe işaret eder (Eagleton, 1999, s.9-11, Best ve Kellner, 1998, s.13-16 ve Şentürk, 2010, s.11). Dolayısıyla postmodernite sadece felsefi bir söylem veya sanat akımı olarak değil; somut koşulları olan tarihsel bir durum olarak ele alınmalıdır ki hem bu somut koşullar- özellikle yeni iletişim teknolojileri- hem de bu dönemde geliştirilen felsefi, teorik yaklaşımlar post-truth'a zemin hazırlamıştır. Burada öncelikle bilim ve felsefede 20 yy. başında yaşanan ve postmodern duruma felsefi/entelektüel zemin hazırlayan gelişmeler kısaca özetlenecek sonrasında bir toplumsal durum olarak postmodernitenin karakteristik özellikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Postmoderniteye dair tartışmalarda en çok refere edilen kitaplardan biri olan Lyotard'ın "Postmodern Durum" kitabının gelişmiş ülkelerde bilgi üzerine bir rapor olmasından da anlaşılabilir gibi, söz konusu yeni durumun felsefi arka planında bilgi fenomeninin, bilimsel faaliyetin ve bilen öznenin "değişen tabiatı ve konumu" vardır (Lyotard, 1984, giriş). Lyotard'ın kitabına genel bir bakış onun durumun en önemli sebepleri olarak 1-) teknolojinin, özellikle bilgisayar teknolojilerinin bilginin üretilmesi ve yayılması sürecinde kullanımındaki artış, 2-) Başta üniversiteler olmak üzere bilimsel-kültürel kurumların toplumsal rolünün,

konumlarının ve onlara dair beklentilerin değişmesi ve 3-) Gödel Teoremi ve Quantum Teorisi gibi yeni bilimsel gelişmelerin felsefi içerimleri gösterilebilir. Teknoloji'nin etkisi tezde ayrı bir bölüm olarak ele alınacağı için, burada ikici ve üçüncü maddeler kısaca ele alınacaktır.

1.5 BİLİMDE EPİSTEMİK KESİNLİĞİN SINIRLARI: FİZİK VE MATEMATİĞİN TEMELLER SORUNU

20. yy. Başları, felsefenin yanı sıra bilim tarihinde uzun süre en güvenilir bilimler olarak kabul edilen matematik ve fizikte de bir dizi temelleri sarsıcı gelişmeye sahne olur. Bütün hayatını matematik bilimlere kesin bir temel bulma arayışına adanmış ve çoğu zaman analitik felsefenin kurucusu kabul edilen Gottlob Frege (1848-1925), bir diğer matematikçi ve filozof Russell'ın kendi sistemini sorgulayan keşfini mektupla göndermesi üzerine matematik bilimlerinde gerçek bir “temeller krizi” yaşandığını “yeis içinde” kabul eder (Delacampagne, 2010, s.21.) Bu sefer Russell'ın kendisi Mantıkçı ve Matematikçi Alfred North Whitehead ile birlikte matematiğin temellerini yeniden sağlama almak ve onu salt mantık temelinde inşa etmeye çalışır ve bu çabalar üç ciltlik *Matematiğin İlkeleri*'ni vücuda getirir. Ancak bu eser ve önermeleri zaman içinde hem çürütülür hem de felsefi eleştirilere maruz kalır. Wittgenstein eserin yargı teorisinin “gizli metafizik öğeleri” olduğunu ortaya koyar (Delacampagne, 2010, s. 42- 43). Benzer eserlerden beslenen ve aynı kesinlik arayışını “bir bilim olarak” inşa etmek istediği felsefede sürdürmeye çalışan Husserl de sezgiye hiç başvurmadan matematiği temellendirmenin mümkün olmadığı sonucuna varır (Delacampagne, 2010, s.21). 1925'te eserin Whitehead'ın imzası olmadan –bazı ufak değişiklikler yapılmış halde- yayınlanması belki de bu temel bulamamanın kabul edildiğinin sembolik bir ifadesi sayılabilir. Ancak asıl büyük ve matematik bilimlerinden beslenen “saldırı” Avusturya asıllı mantıkçı ve matematikçi Kurt Gödel'den gelecektir. Gödel'in eksiklik teoremi olarak bilinen teoriye göre, aksiyomatik anlamda tamamlanmış ve mantıksal bütünlüğe sahip bir matematiksel sistem tutarsızdır. Sisteme aksiyom olarak girecek her önerme yeni Gödel tipi önermeyi gerektireceğinden, tutarlılık için tamamlanmamışlığın (eksikliğin) kabul edilmesi gerekir. Gödel bunu ispatladığında Pisagor'dan beri- bazı açılardan değişse de- hep “saf çıkarımın ürünü” ve insan bilgisinin sağlam temeli olarak kabul edilen eksiksiz matematik fikri yıkılmıştır (Çalışkan, 2018, s.65). Yine de Matematik bilimlerindeki bu temeller krizi, matematikte gelişmediği anlamına gelmemiştir. Özellikle ikinci dünya savaşında matematik, Alman ve Amerikan bilim adamlarının savaşta kod çözümü vb. kullanımlar için işlevselliği mümkün kılması anlamında gelişti ve bu anlamda gelişmeye devam ediyor. Ancak felsefi anlamda kesin bilginin bir imkânı ve temeli olarak matematiğe olan güven hala sağlanamadığı gibi bu yönde yeni arayışlar da söz

konusu değildir. Bu gün artık “matematiğin mutlak ve tamamlanmış bir mantıksal bütünlüğe hiç bir zaman sahip olamayacağı defalarca ispatlanmıştır” (Çalışkan, 2018,s. 61).

Fizik’te yaşanan gelişmelere modernite-postmodernite ve temel önermeleri açısından bakıldığında en önemli konu, fizikteki gelişmelerden sonra köklü bir şekilde değişen doğa felsefesidir. Ortaya konduğun ilk zamanlardan beri çeşitli şekilde tartışılmalı ve bazı temel önermelerine karşı çıkılmalı da (Bauer, 2016, s.257-254) Newton’cu fizik, astronomik hesaplamalarda doğru işlediği için çok uzun bir süre hâkim oldu. Her yerde aynı şekilde geçerli evrensel yasalarla işleyen ve düzenli bir evrenle mutlak zaman- mekân fikrine dayanan bu Newtoncu mekanik doğa tasavvuru, 1919 yılında Einstein’ın genel izafiyet teorisinin astronomik verilerle doğrulanması sonucu geçerliliğini yitirmiştir (Arslan, 2011, s.111). Einstein’ın izafiyet teorisi bir taraftan mutlak zaman mekân anlayışının yerine tek bir *uzay-zaman süreklisini* ikame ederken diğer taraftan madde ve enerjinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Ondan önce evrenin atıl, somut, elle tutulur bir kitle olarak anlaşılan madde ile faal görünmez ve kütesiz olduğu varsayılan enerji adlı iki temel tözden meydana geldiği kabul edilirken onun çalışmalarıyla madde ve enerji radikal farklılıklarla yeniden tanımlanmıştır. Arslan’ın “enerji ve maddenin aynîleşmesi” dediği süreç sonrasında madde “kütlesi olan enerji” şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Ayrıca genel ve özel izafiyet teorisi, gözlemlenen olgunun gözlemcinin hızına ve bulunduğu koordinat sistemine bağlı olduğunu fizik deneyleriyle ortaya koymuştur. Buna göre gözlemci hızlandıkça, zaman da genişir ve yavaşlar. (Bauer, 2016, s.260) Bu durum Newton fiziğinin en temel varsayımlarından olan eşzamanlılığın yanlışlanması anlamına geldiği gibi modernist mutlak ve genel geçer zaman ve mekân idrakini de transandental özne anlayışını da sarsmıştır. Bu yüzden de Einstein’ın teorilerinin yaygınlaşması sosyal bilimlerden edebiyata ve resim sanatına kadar çeşitli alanlarda yansımaları bulmuştur (Arslan, 2011, s.131). Öyle ki, kozmoloji ve doğa düşüncesiyle çok az alakasının olduğu düşünülebilecek mimaride bile bu etki (hem teorik hem pratik olarak) bariz bir şekilde ortaya konur. “The Architecture of the Jumping Universe” adlı eserinde Charles Jenks kara deliklerden sonsuz evren düşüncesine kadar bir dizi yeni kozmolojik gelişmeler ışığında, bunları dikkate alan bir mimari tasarlar. Ona göre “postmodern mimarinin gözlemlemesi gereken yasalar, yeni karmaşık bilimin yasalarıdır”. (Serdar, 2001, 190) Postmodern kültür, bütün alanlarda çağdaş doğa biliminin temel kavramlarında bilinmezlik, sonsuzluk ve karmaşıklığı yüceltir. Bu kavramlar her anlamda/alanda karşılık bulurlar.

20. yy her anlamda en sarsıcı etkilerine sahip bilimsel gelişmesi yine de izafiyet teorisi değildir. Birçok ismin katkısıyla gelişse de sembolik kurucusu olarak Marks Plank’ın kabul

edildiği ve atom altı parçacıkların çağdaş bilimde -anlaşılması güç olduğu için- “tuhaf” olarak nitelenen birimlerini (parçacık, elektron, kuark, string vb) inceleyen kuantum teorisi, “sağduyu seviyesinde sürekliliğinden kuşku duyulmayan uzay ve zamanın bile en temelde kesik birimlerden oluştuğuna” işaret eder (Arslan, 2011,s.132). Bugün artık fiziksel fenomenlerin birçoğunun aslında “kaotik bir yapıya” sahip olduğu kabul edilmektedir. Einstein’ın bile sonuçlarıyla yüzleşmediğini “tanrı zar atmaz” sözüyle ifade ettiği bu teorilerdeki belirsizliği çürütmek üzere tasarlanan Shörindger’in Kedisi deneyi, kuantumu tahkim etmekten başka bir şey yapmamıştır (Çalışkan, 2018, s.44). Kısaca yüzyıl başındaki çalışmalardan günümüze fizikte yaşanan gelişmelerden sonra çağdaş doğa felsefesinde evren artık düzenlilik, merkezilik ve mutlak zaman-mekân fikrinden bütünüyle kopuk; görelilik, kaos, olasılık, raslantı, büyük ve düzensiz patlamaların hâkim olduğu sürekli genişleyen “sınırsız bir süreç” olarak kavranır. Statik Newtoncu evren yerini dinamik bir evren tasavvuruna bırakmıştır. Makro ölçekte izafiyet; mikro ölçekte kuantum teorisi tarafından belirlenen bu doğa düşüncesinde kartezyen dünya görüşünün tersine organik, bütüncül ve ekolojik bir evren tasavvuru vardır; yeni bilimsel gelişmeler evreni bir makine gibi tasavvur etmeyi mümkün kılmamaktadır (Arslan, 2011, s. 96). Bütün bu durumların felsefe ve insanın gerçeklik ve doğa hakkındaki modernist fikirlerin zayıflaması üzerindeki etkisi ise olağanüstüdür:

Genel görelilik kuramı bize Baconcu gözlemin sınırları olduğunu söyler; gördüğümüzün her zaman olan olmadığını; sağduyunun bizi yolumuzdan saptırabileceğini; duyularımızın bizi yanıltabileceğini ve fakat bunları görmezden gelmemiz gerektiğini...Fiziksel kuramlar gerçekliğin bir resmini oluşturmaya ve geniş duyu izlenimleri dünyasıyla bağlantısını oluşturmaya çalışır. Bu yüzden zihinsel yapılarımızın tek doğrulaması, kuramlarımızın böylesi bir bağı kurup kurmadığı ve nasıl kurduğudur (Bauer, 2016, s.261).

Fiziksel kuramların dış gerçeğin mahiyetini kaos, düzensizlik ve saçmalıklarla tanımlandığı bir dünyada artık Newtoncu; matematik bilimlerin eksikliği tutarlılık için bir şart koştuğu ortamda Descartesçi yollarla zihinsel kesinliğe, epistemik mutlak temellere ulaşmak mümkün değildir. Öklitçi olmayan geometri ve klasik mekânlığın yerini alan elektromagnetik alan teorisi, Descartesci bilgi anlayışının ve Newton mekânliğinin bir anlamda sonu olmuştur. Yine de Descartes, Leibniz, Newton gibi filozofların temsil ettiği düşünce biçiminin -hem bilimsel çalışmalarda hem de insan bilgisine epistemik temel oluşturma noktasında- etkisini bütünüyle kaybetmesinin asıl sebebiyse, “yer kaplama özelliğine indirgenen cisimlerin, gerçekte yoğunlaşmış enerji ile kütle çekimsel alandan ibaret olduklarının anlaşılması”

olmuştur (Dağ, 2018, s.102). Bu yeni mekânîğin ve doğa felsefesinin birçok epistemolojik içerimi olmuştur. Çopra bunlardan en önemlilerinden biri olarak bilimsel teorilerin eşyanın mahiyeti hakkında bilgilerinde “tahminden ileri gidemeyen” bir hale dönüşmesini aktarır. (Çopra, 1992, s. 81).

Bu epistemik ve felsefi içerimler kısa süre içerisinde bilime yönelik genel yaklaşımlarda bilim sosyolojisi gibi yeni sahalarda karşılığını bulmuştur. Michael Polanyi bilim sosyolojisinin en önemli metinlerinden kabul edilen ve birçok tartışmaya sebep olan 1950 yılında yayınladığı “Bilimsel İnançlar” başlıklı makalesinde, bilim insanlarından “belirsiz olmayan evrensel bir hakikatin” beklendiğini ve aslında bilim insanlarının gerçekten de bunun için çalışılması gerektiğini belirtir. Ancak ona göre bunun bilim adamları tarafından başarılmasının “imkânsız” ve “anlamsız” olduğunun da farkında olunmalıdır. (Polanyi, 2010, s.190) Tezin ileri aşamalarında gösterileceği gibi, bilim ve bilim adamlarına yönelik postmodernitenin sebep olduğu bu radikal şüphecilik, bir toplumsal fenomen olarak post-truth’a önemli ölçüde zemin hazırlamıştır. Brexit sürecinde uzmanlar ve bilim adamlarına güvenmeyen halk, mevcut ön yargılarını da besleyen anonim hesapları veya kendileri gibi sıradan vatandaşları “koca bilim adamlarına” bilgi kaynağı olmak bakımından tercih etmişlerdir.

Bütün bunlara rağmen postmodern düşünce üzerinde ve özellikle onun bilime eleştirel yaklaşımında saf bilimsel, felsefi önermelerin etkili olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Bilimin, hakikatin erdem ve diğer insani değerlerle ilişkisinden bütünüyle koparılıp kurumların hizmetine sunulması da bilime yönelik -özellikle popüler- kuşkuculuğu beslemiştir. Batı felsefesinde Francis Bacon erdemi hakikat, bilgi için bir şart olmaktan çıkararak (hem yaşantısında hem fikirlerinde) ilk önemli filozof olarak kabul edilir ve aslında bu onun bilgi/bilim/hakikat yüklediği anlamla da paraleldir: Ona göre bilim bir sosyal etkinlik, toplumsal girişim ve doğa savaşında silah olarak kabul edilmelidir ki bu durumda onunla ilgilenenlerin bireysel ahlaki durumu anlamsız bir faktör haline gelmektedir. O *Novum Organum*’da “hakikat ve kullanılabilirlik özdeşdir (identical)” demektedir ve bilimi/hakikati insani değerlerden arındırıp yerine işe yararlığı koymaktadır (Allen, 1995,s.25). İşte 20. asırda Batı’da bu yaklaşımın bütün gerçekliğiyle somutlaşmasına şahit olunur: erdemden bütünüyle koparılıp teknoloji ve devletlerin emrine verilen bilim en zalim işlere alet edilmekle kalmaz; radikal ideolojiler meşruiyet kaynağı kılınır.

Bilimin başta ekonomi ve politik organizasyonlar olmak üzere (bu tabir devlet demekten daha doğrudur zira bilimin gidişatını ve toplumsal anlamını, konumunu sadece devlet değil;

özellikle ABD gibi ülkelerde, STK'lar ve medya da ciddi şekilde belirlemektedirler) diğer kurumlarla ilişkisinden bilim adamlarının ideolojilerine ve 20.yy ideolojik bilim anlayış ve kullanım alanlarına kadar birçok etken ortaya çıkan radikal şüphecilik üzerinde etkili olmuştur. 20. Yüzyılda bir kısım bilim insanlarının baskı veya ideolojik sebeplerle bağlı oldukları siyasal organizasyonlar lehine “düzmece”, “yanlış” ve “uydurulmuş” olduğu ortada olan bulguları kamuoyuna “bilimsel veri” olarak sunmuşlardır. Özellikle fazlasıyla politize olmuş toplumlarda bilimsel bulgulara dair konular artık “ırk, sınıf veya ulusun çıkarına göre” belirlenmiştir (Merton, 2010, s.148- 155). Örneğin, Sovyet bilim adamları Mendel'in kalıtım yasalarını biyolojik bulgulardan yola çıkarak değil; “halkın yararına değişen doğanın devrimci ilkesi” olarak tanımladıkları diyalektik materyalizmle çeliştiği için reddetmişlerdir (Polanyi, 2010, s.194). ABD'de bugün hala birçok “bilimsel” kuruluş Hristiyan muhafazakârlarca evrim ve küresel ısınma aleyhine “bilimsel bulgular” bulmaları için finanse edilmektedirler ve aslında bu yönde “bulgular” da ortaya çıkarılmaktadır. Daha birçok örneği olan bu durumlar, bilime dair radikal şüpheli yaklaşımların geliştirilmesine sebep olduğu gibi postmodern durumun tipik karakteristik koşullarıdır. Ayrıca bilgi, bilim, hakikat gibi kavramların bu şekilde suiistimali post-truth'a giden yolda da etkili olmuştur.

1.6 BİLİMİN VE ÜNİVERSİTELERİN DEĞİŞEN ANLAMI VE İŞLEVSEL DÖNÜŞÜM

Lyotard, *Postmodern Durum*'da üniversitelerin değişen konumu üzerinde özellikle durur. Buna göre Modern ulus devlette yükseköğretim kurumlarından beklenen hakikat veya çeşitli idealleri ortaya koymaları ve gerçekleştirmeleri değil; mümkün olduğu kadar işlevsel olmalarıdır. Üniversitelerde “ulusa önderlik edecek” bireyler yetiştirilmesi ideali terkedilmiştir; bütün olup biten mevcut kültürel, ekonomik ve siyasi durumun işlerliğini sağlayacak teknik eleman yetiştirmektir. Hakikat ve idealin yerini etkililiğin aldığı bir ortamda birçok öğretmen, mühendis ve bilim adamı sadece mevcut durumun idamesi için yetiştirilir ve zaten “verili rolleri yerine getirirler” (Lyotard, 1984, s.47-48). Etkililiğin hakikatin ve doğruluğun yerini alması postmodern dönemde öyle bir hal alır ki, öğrenciler profesörden kavramların gerçeklikle olan ilişkisini, içeriğini değil; “nasıl kullanılacağını” öğrenirler. Eğitimin amacının çalışma hayatına azami verimli olacak şekilde girmek olarak belirlendiği bir ortamda kavramlar bile hakikatin değil; etkililiğin hizmetindedir. Onlara dair eğitim de buna göre yapılır (Lyotard, 1984, s.50). Benzer tema Sitüasyonist hareketin önde gelen teorisyenlerinden Guy Debord'un Gösteri Toplumu adlı kitabında daha radikal bir şekilde dile getirilir: “her şeye kadir hale gelmiş

ekonominin tahakkümündeki dünyada bilim de diğer her şey gibi sadece var olan durumu onaylar” (Debord, 2016, s. 192).

Dolayısıyla bilim artık sosyal bir uğraşı ve toplumsal kurumlardan bir kurum haline almıştır. Bilim adamı da Thomas Kuhn’un daha provokatif bir şekilde dile getirdiği üzere, nesnel, ön yargılarından arındırılmış kâşif değildir. Zaten bilim bir şeylerin keşfedilmesi için değil; elde edilmesi için vardır. Bilimsel projenin daha başından itibaren neyin elde edileceği belirlenmiştir; söz konusu sonuç alınana kadar devam eder bilimsel çaba (Kuhn, 2010, s.197).

Ayrıca atom bombası ve nükleer enerjideki gelişmeler, Hindistan’da Bhopal (1984), İtalya’da Seveso (1976) ve Ukrayna’da Çernobil (1986) endüstri kaynaklı çevresel ve insani felaketler de batı bilim ve teknolojisi hakkında şüpheciliği artmasına ve bilimin toplumdaki otoritesinin sarsılmasına neden olmuştur (Heise, 2004 s. 136-37). Bunun yanında genetik teknolojisindeki gelişmeler, klonlama ve insan beynine müdahalelerden GDO’lu ürünlere kadar bilimin bir dizi yeni kullanım alanının sonuçları da hem sağlık ve insanlığın geleceği açısından hem de etik açıdan ciddi tartışma ve kuşkuyla beraberinde getirmiştir (Heise, 2004 s. 38- 40). Bütün bu gelişmelerden sonra; hakikatin insan aklı ve bilimi tarafından ortaya konacağı ve teknolojinin hem bireysel hem de toplumsal ilerlemenin motoru olacağına dair aydınlanmacı fikirler yerini bilim ve teknolojiye dair şüphe ve radikal eleştirilere; Bacon’ın Yeni Atlantis’i de yerini bilim ve teknoloji hakkında çok sayıda distopyaya bırakmıştır.

İhab Hassan gibi isimlerin 1970’li yıllarda meydana geldiğini iddia ettikleri büyük kültürel dönüşümlerin zeminini bu gelişmeler hazırlamıştır. Bu isimlere göre bu kültürel dönüşüm aynı zamanda insan ve çevresi arasındaki ilişkinin radikal bir dönüşümü anlamına gelmektedir ve dönüşüm Copernik, Darwin, Marks veya Freud gibi isimlerin ön görebileceğinden bile büyüktür (Bertens, 1994, s.41). İktibas yaptığımız Bertens’in de belirttiği gibi burada bariz bir abartma vardır. Ayrıca, Touraine’in da işaret ettiği üzere, “entellektüel anlamda karşı modernistler gerçekten üstün gelmiştir; ancak teknik ve iktisadi olarak modernlik kazanmaya ve hâkim olmaya devam ediyor görünmektedir” (Touraine, 2012, s.17). Yani doğayı ve insanları hâkim bir sınıf lehine kontrol eden tekno-kapitalizm, ilginç bir şekilde hemen bütün insanlar onu eleştiriyor gibi görünse ve her ne kadar büyük değişimler geçirmişse de, hâkimiyetini genişleterek sürdürmektedir. Ayrıca ulus devlet de en etkili siyasal örgüt hüviyetini muhafaza etmektedir. postmodernitenin moderniteden mutlak bir kopuş değil de onun içerisinden gelişen bir hareket ve belki de onun içinde kalmaya devam eden bir “duruş” olarak görme gerekliliği büyük oranda buradan kaynaklanmaktadır. Kendisini bir

postmodernizm savunucusu olarak takdim eden Linda Nicholsan da bu noktada onu mutlak kopuş olarak görmenin bir dizi entelektüel ve politik yanlışa sebebiyet verebileceğini belirtir (Nicholsan, 1992, s.90). Yine de postmodernliğin modernlikle ilişkisi ve ondan ne derece bir kopmayı ifade ettiği fazlasıyla tartışmalı bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Bu tartışmalara dair belki de en iyi değerlendirmelerden birini A. Huyssens yapar ve kesinlikle bütünüyle alıntılanmaya değerdir:

Bu düzeyde son zamanların geçici hevesi, reklam taktiği yada içi boş gösterisi gibi görünen şey, Batı toplumlarında ağır ağır belirmekte olan bir kültürel dönüşümün, bir duyarlılık değişiminin parçasıdır. Postmodern terimi, hiç olmazsa şimdilik, bu değişimi ifade etmek için bütünüyle yeterlidir. Söz konusu dönüşümün doğası tartışılabilir ama dönüşümün kendisinin varlığı tartışmasızdır. Yanlış anlaşılmasın, kültürel, toplumsal ve ekonomik düzenlerde toptan bir paradigma değişimi yaşadığını iddia etmiyorum; buna benzer herhangi bir iddia açıktır ki şişirilmiş olacaktır. Ama kültürümüzün önemli bir kesiminde, duyarlılıkta, pratikte ve söylem oluşumunda gözle görülebilir bir değişim yaşanıyor. Bu değişim, bir dizi postmodern varsayımı, deneyimi ve önermeyi daha önceki dönemden ayırıyor. (Huyssens, 1984, s.54)

Postmodernizm her şeyden önce modernizmin en radikal ve köklü eleştirisi olarak kabul edilir. Bauman'a göre esas itibariyle postmodernizmin yaptığı, moderniteyi kendi silahlarıyla vurmaktır. Modernite kendisini önceki bütün zamanlarda yaşanmış tecrübelerden en rasyonel ve iyi olanı olarak konumlandırmakla kalmıyor, kendisini hem radikal hem de ucu açık bir kopma olarak sunuyordu. İşte modernizm önceki dönemleri nasıl zamansız, bitmiş inceleme nesnelere kılıp mahkûm ettiyse, postmodernizm de bunu moderniteye yapmıştır. Bu yüzden de ona göre postmodernite, "modernitenin tarihin sona ermiş bölümlerinden biri" veya "düzeltilmesi gereken bir hata" olduğunun farkına varılmasıdır (Bauman, 2017, s.138-144). Ancak Bauman'ın bu anlattığında bir boşluğun olduğu açıktır. Kitapta moderniteye 19 yy. sonlarından itibaren çeşitli eleştirilerin olduğu ortaya konuyor ama bütün bunlar "modernitenin içinden" eleştiriler olarak değerlendiriliyor. Devam eden satırlarda "postmodern bilgelik" moderniteye dışardan yapılmış bir eleştiri olarak konumlandırılıyor ama bu payenin neden diğer eleştirilere değil de postmoderniteye verildiği yeterince izah edilmiyor. Zira örneğin Rousseau da modernitenin getirdiği toplumsal eşitsizliklere, siyasal sorunlara ve sosyal çalkantılara karşı doğal olanın uyumuna çağırır ve modern projeleri ciddi şekilde eleştirir. Bu yüzden onun

düşüncesi, “modernitenin ilk modernist eleştirisi” olarak kabul edilir (Touraine, 2012, s. 35). Harvey’in belirttiği üzere modernleşme projesi en başından beri ciddi eleştirilere tabi tutulmuştur. Edmund Burke’nin mmuhafazakâr çekincelerinden Malthus’un nüfus biliminden beslenen eleştirilerine ve Sade’e kadar çok farklı motivasyonlar ve farklı çevrelerden modernliğin eleştirisi geliştirilmiştir. Batı toplumlarında bu noktada en önemli eleştirilerin Almanlar tarafında geliştirildiği belirtilmelidir. Özellikle “aydınlanmanın kaba felsefesi, endüstrileşmenin ruhsuz mekânizmi, kaotik demokrasinin gelişimi, ruhsal olanın maddî olana tâbi kılınması” gibi sonuçları itibariyle modernite, hem entelektüeller nezdinde hem de halk nezdinde kabul edilmiyor, alışılmıyordu (Çiğdem, 1997, s. 92). David West’in de belirttiği üzere ahlaki yargıların ve kültürel pratiklerin evrenselliği Hegel ve Herder gibi Alman düşünürler tarafından kuşkulu karşılandı ve eleştirildi. Herder dilin ve Hegel de tarihin insanın ben ve toplum idrakindeki hayati yerini vurgulayarak genelde aydınlanmanın belirli bir uzay zamandan bağımsızmış gibi kurgulanan özne anlayışını, özelde Descartes rasyonalizmini ve Kant’ın soyut ahlaki temellendirmesini reddettiler. Birey her zaman bir toplum içinde bulunuyorsa ve ahlaki yargılar da sadece toplumsal olan söz konusu olduğunda anlamlıysa, soyut dedüksiyonlar ahlakın kaynağı olamazdı: insan toplumsal bir canlıysa ahlakın temeli de o bulunduğu toplumda (community) aranmalıydı. Hegel her ne kadar bu durumun götüreceği rölativizmden diyalektik bir tarih felsefesiyle uzak durmaya çalıştıysa da onun ve diğer Alman idealistlerin fikirlerden etkilenen Schleiermacher ve Savigny gibi Almanlar ahlakın toplumlara ve zamanlara özgü olduğunu açıkça ifade ettiler. Ayrıca bir ahlaki görüşün diğerine ve bir kültürün başka bir kültüre üstünlük iddia etmesinin rasyonel bir yolu olmadığını belirttiler (West, 2013, s.14-16). Özellikle Herder, aydınlanmanın en temel değerlerinden olan tarihin ereksel olduğu ve ilerlediği düşüncesini bir “kurgu” olarak görmekle kalmayıp bu yaklaşımı açıkça “kibirli” bulup eleştirir (Cassirer, 1996, s. 241). Yine örneğin Freud hem “radikal” ve “sistemli” eleştiriler geliştirmiştir modernite ve özellikle onun öznesi hakkında hem de kötümserdir modernliğin sonuçları hakkında (Touraine, 2012, s. 137-140). Onun çalışmaları hümanizmin, aydınlanma düşünürlerinin betimlediği o her şeyi aklın süzgecinden geçirdikten sonra kendisi ve toplumu adına en yararlı - ki bu onlara göre özdeştir- olanı seçen özne fikrini yıkarak libido ve saldırganlığı, belki de daha da önemli olarak bilinçdışını gündeme getirerek mezkûr insan anlayışını yerle bir etmiştir. Onu yaptığı “ben” ve bilincin hâkimiyeti fikrini yıkmaktır ki, modernitenin temellerine bir saldırı vardır burada. Freud ne amaçlamış olursa olsun onun çalışmaları aydınlanmanın epistemik ve psişik anlamda özerk, rasyonel öznesini “tahtından etmiştir” (Horrocks, 2001, s. 10-11).

Modern, kartezyen dünya tasavvuruna saldırılar sadece felsefe ve toplum bilim cenahından gelmez; sanatta da bu eleştiriler vardır. Paul Cézanne (1839 - 1906) gibi isimler resimlerinde mekânı mutlak şekilde dışsal kabul eden ve onu nesneleştiren özne merkezli bakışı, bireysel izlenim lehine reddederler. Özneye nesneye kartezyen düşünce tarafından getirilen mutlak ayırım ve benzeşimler, merkez fikri ve dünyayı nesneleştirmenin reddiyle birlikte tersyüz edilir. Cazzane'den sonra seyirciye bir konum "dayatan" ve resmi ona bakan kişi dâhil bir çeşit doğayı örgütlenme faaliyeti olarak gören yaklaşım son bulur. Onunla birlikte göze gelen, "kartezyen evrenin çöküşüdür" (Sayın, 2009, s.145-47).

Görüldüğü üzere en temel postmodern eleştiri noktaları daha önce zaten dile getirilen eleştirilerdi. O halde Postmodernizmi diğer eleştirilerden farklı kılanın ne olduğu sorusu önemlidir. Asıl itibarıyla postmodernizmin farkı, modernist önermeleri temelleriyle birlikte sarsma girişiminde bulunması ve kendisini moderniteden bir kopuş olarak sunmasıdır. Söz gelimi çalışmaları postmodern düşünürler üzerinde fazlasıyla etkili olmasına ve aydınlanmanın en önemli felsefi temellerinden "özerk rasyonel insan" fikrinin yıkılmasına büyük etki eden Freud, yine de bunu modernizimden çıkış olarak sunmaz veya rasyonel olmayan yollara tevessül etmez; zira sonuçta "nevrozları tedavi biçimi yine de akılcıdır" (Touraine, 2012, s. 167). Ayrıca Freud, modernleşme sürecinin "gerçeklik ilkesinin" "haz ilkesini" üzerinde egemenlik kazanmasının süreci olarak görür ve bunun insanın mutsuzluğuna sebebiyet verdiğini ve modernitenin bedelinin psikotik ve nevrotik rahatsızlıklar olduğunu belirtir (Bauman, 2017, s.138). Fakat aynı Freud çalışmalarının modern bilimin bir parçası olarak görülmesini beklemiş ve bunu reddeden, psikanalizimi modern bilimin bir parçası kabul etmeyen değerlendirmelerin "adaletsiz" olduğunu belirtmiştir (Horrocks, 2001, s. 9). Yine aydınlanma evrenselciliğini ve soyutlamalarını karşı tarihi ve somut olanı ön plana çıkararak eleştiren Hegel, modernleşmenin anayasal düzen, bireysel özgürlük ve eleştirel akıl gibi karakteristik özelliklerini ve temel kazanımlarını korumaya "özen gösterir" (West, 2013, s.55). Karl Marks da yine modernleşmenin belli yönlerinin en önde gelen eleştirilerindedir ve modernleşmenin temel ürünü sanayi kapitalizmini sömürü düzeni olarak kabul eder. Marks, aynı zamanda aydınlanmacı özne fikriyle mücadele etmiştir ve hem ilerlemeyi aydınlanma düşünürlerinden çok farklı bir bağlamda değerlendirmesi hem de antihümanist olması hasebiyle bazı düşünürlerce "ilk postmodern entelektüel" olarak kabul edilmiştir (Touraine, 2012, s. 124). Aynı Marks, buna rağmen, modernitenin sebep olduğu somut durumu hem tarihsel anlamda gerekli görüyor hem de, Engels ile birlikte modernitenin tüm katılarını eritmesini "huşu ve hayranlık içinde" izliyordu (Bauman, 2014, s.40). Ayrıca Marks birçok Marksist tarafından günümüzde moderniteye yönelik bütün kuşku ve saldırılara rağmen "modernitenin en büyük

düşünürlerinden biri” olarak kabul edilmektedir (Eagleton, 2018, s.147).

Postmodern düşünürlerin modernitenin bu eleştirmenlerinden birçok farklılığı vardır ve bunların başında onun dışına çıkma ve onu açıkça yadsımaları gelir. Onlar, modernliği kötü sonuçlarına rağmen katlanılması gereken ucu açık bir süreç olarak görmeyi reddetmişlerdir; bunun yerine onu bir sapma, yanlış yol olarak değerlendirme yoluna girmişlerdir ki bu modernleşme tecrübesinden beri Batıda yeni, özgün düşünme yöntemlerinin kapısını açmıştır (Bauman, 2017,s.142). Bu fikir Bauman tarafından dile getirilir ve daha önce belirtildiği gibi fazlasıyla tartışmalıdır. Ancak, daha açık olan fark postmodernlerin modernitenin, aydınlanmanın felsefi önermelerinin şu veya bu özelliğine değil; temellerine yönelik şüpheli, eleştirel bir düşünce geliştirmiş olmalarıdır. Örneğin sanatta, muayyen bir güzellik ideasını, fikrini eleştirip onun yerine başka bir güzellik ideası koyma girişiminde bulunmak yerine evrensel, genel geçer bir güzelliğin olabileceği -veya varsa da bulunabileceği- fikri eleştirilir. Aynı şey ahlak söz konusu olduğunda “doğru” fikri için geçerlidir. Bilim ve teknolojinin somut bir kullanımını eleştirmek ve/veya herhangi bir teoriyi başka “daha iyi” bir teoriyle ikame etmek yerine bilimin temel varsayımları ve yaslandığı dayanak noktaları eleştirilir. Kısaca Postmodernler insan edimlerinin her alanında evrensel ve ebedi hakikatlerin sadece varlığını yadsımakla kalmazlar; onlara göre bu tür şeyler olsalar bile dile getiremezler (Harvey, 2006, s.60).

Belki de daha radikal bir yaklaşım Derrida, Deleuze gibi isimler tarafından benimsenir. Deleuze düşüncesinde kendi kavramları dâhil her hangi bir kavram net bir şekilde tanımlanmaz ve sürekli farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılır. Hem yapısalcılığı hem de fenomenolojiyi kıyasıya eleştiren Deluze, ne “yapı” ne de “oluş” kavramlarının dünyayı anlama noktasında felsefi bir temel sunamayacağını ve sürekli dönüşen ve başkalaşan bir hayata değişmeyen kavramlarla yaklaşamayacağını sadece iddia etmekle kalmaz; kendi felsefesini bu şekilde oluşturur (Colebrook, 2001, s.1-9). Benzer durum aynı şekilde Derrida için de geçerlidir. Derrida, en temel kavramlarını bile tanımlamaktan kaçınır. Sözelimi kendisine “yapısöküm nedir?” diye sorulduğunda, öncelikle bu sorunun “metafizik bir soru” olduğunu belirtir ve şöyle ekler: “yapısöküm sözcüğü, bütün diğerleri gibi değerini, sakince 'bağlam' olarak adlandırılan olanaklı değişim zincirindeki yazılımından alır” (Derrida, 1982. s. 220)

Her şeyin bağlamla ilişkili olduğu fikri, postmodernitenin üst anlatıları reddiyle yakından ilişkilidir: bağlam temel belirleyense bütün veya birçok bağlamı açıklayacak üst anlatıların imkânı yoktur. Bununla, postmodernist düşünürler evrensel hakikatlerin olmadığı

fikrini bunun ifade edilemeyeceği fikriyle birleştirerek, geçmiş bütün ontolojik ve metafizik gelenekleri yıkmaya çalıştıkları gibi muhtemel bütün metafizik ve ontolojik anlamda bütünlüklü düşünce sistemlerini de yadsırlar, imkânsız addederler.

1.7 MODERNLİĞİN TEMELLERİNE YÖNELİK POSTMODERN ELEŞTİRİLER: BİR ÖRNEK OLARAK SOSYAL BİLİMLER ELEŞTİRİSİ VE GENEL TEORİ FİKRİNİ YADSIMA

Modernliğin temellerine yönelik eleştirel, şüpheli bir düşünce geliştirme ve böylece o temelleri sarsma çabalarının bir örneği olarak sosyal bilimlerin mahiyeti ve işlevine yönelik postmodern eleştiriler zikredilebilir. Postmodernlere göre esas itibarıyla Marx ve Engels'in yaptığı da, postmodern düşünürlerce kesin olarak başarılan, insani bilimlerin ideolojik doğasını göstermekti. Ancak bu onları kendi ideolojilerine uygun bir teori geliştirmeye götürdü. Sadece bir dönemler Marksistlerin “burjuvazi sosyal bilimci” dediği kişiler değil ama son dönem postmarksist ve post kolonyal çalışmalar da Marksist teorinin nasıl politik ve ideolojik olduğunu göstermişlerdir (Seidman, 1992, s. 66). İşte bu noktada tutarlı bir postmodernist duruş, yıkılan bu genel geçerlik ve evrensellik iddiasındaki tarih ve toplum anlatılarının yerine yeni bir üst anlatı veya evrensel bir tarih felsefesi koymak değil; bu evrensellik ve genel geçerlik fikrinin kendisini reddetmek ve bu yönde bir arayışa girmemektir (Nicholson, 1992, s. 83).

Bunun yanında postmodernist sosyal bilim çalışmalarının genel meseleler hakkında düşünmeyi bırakıp tamamen partiküler, tek tek vakalara ve yerel olgulara yönelmesi gerektiği sonucu çıkartılmamalıdır. Seidman'a göre büyük oranda öncelik bunlara verilse de postmodernist bir sosyal bilim de genel, kapsayıcı konular hakkında düşünür ve teori geliştirebilir. Ona göre bu genel meseleler ve geniş bir zaman-mekâna yayılmış olgular hakkında düşünmek zorunlu olarak bazı genellemelere götürse de, postmodernist genel düşüncüler (general reflections) sosyolojideki anlamıyla sistem kurucu genel teori haline gelmeyecektir/gelmemelidir. Bu noktada yapılan genellemeler aşkın ve uluslar-üstü olma iddiasını terk etmeli ve hem daha sınırlı hem de daha mütevazı birer “anlatı” olarak kendilerini sunmalıdır. Bir zamanlar Comte, Marx, Spencer, Durkheim, Parsons gibi isimlerin yaptığını postmodernist sosyal bilimler yapamaz ve yapmamalıdır. Bütün zamanlarda görülmüş evrensel ve son derece komplike sorunları (örneğin tarihin itici gücü kimdir veya nedir) bırakıp ulusal ve kültürel farklılıkları kabul eden ve çağdaş, yaşayan meseleleri araştıran genel düşüncüler gereklidir (Seidman, 1992, s. 72). Bu anlamıyla Seidman bir sosyal bilimcinin görevinin insanlığın meselelerini açıklayacak büyük genel teori ve modeller geliştirmek olduğu fikrini

kesinlikle reddeder. Sosyal teorisyenler daha çok siyasal analizciler, sosyal gelişim “hikayelerinin” anlatıcıları ve sosyal eleştirmenler olarak işlev görmelidirler (Seidman, 1992, s.48)

Öte taraftan, postmodernlerin bu noktada temel karşı çıkış noktalarından birini de modernitenin kavramlar ve işaret ettikleri nesnel gerçekliğin özdeşliğine dair “inançları” ve bu yolla mutlak hakikatin (ultimate reality) ifade edilebileceği projesine yöneliktir (Turner, 1992, s.104). Sosyal bilimlerin "bilimselliği" ve kurulduğunda öykündüğü doğal bilimler kadar nesnel dünyayı yansıtmayı yansıtamayacağı gibi soru(n)lar ilk baştan, kuruldukları zamandan beri vardı. Ama özellikle 1960’lı yıllarda dil felsefesi, post yapısalılık, hermenötik gibi akımların pozitivism eleştirilerinden sonra tartışmalar iyice kızışmış ve sosyal bilimlerin meşruiyeti krizi doğmuştur (Seidman, 1992, s.2). Kuşkusuz bu durumun ortaya çıkmasında özellikle Saussure ve onun yapısalılık teorisinin yanı sıra Heidegger ve Frankfurt okulu düşünürlerinin pozitivism ve “bilimcilik” eleştirisi etkili olmuştur. Eğer yapısalı dil teorisyenleri haklı, yani dil kendi içinde yapılandırılmış, kendi kuralları olan ve insanlar tarafından üzerinde anlaşarak inşa edilmiş bir yapıysa ve kelimeler anlamlarını dış dünyadaki gerçeklikten değil de birbirleriyle olan ilişkileri sonucu kazanıyorlarsa, hakikati dille yansıtabilme iddiası temelsizdir. Ancak uzun bir süre sosyal bilimciler, özellikle sosyologlar, kullandıkları kavramların dış dünyadaki realitenin ifadeleri olabileceğine inanmışlardır. Buna bir de sosyal bilimlerde doğa bilimlerindeki benzer yasaların bulunabileceği inancını ekleyen modernler, bu iddiaların metafizik içerimlerini görmezden gelerek hakikat iddiasında bulunmuşlardır. Turner’a göre bu iddialar modern projenin en temel, ayırıcı iddiaları arasındadırlar ve postmodernler buna kesinlikle ve haklı olarak karşı çıkacaklardır (Turner, 1992, s.104).

Postmodernlerin genel teori fikrine yönelik bu tür eleştirileri modern kodlarla sosyal bilim yapma biçimini ve bu teorik zemini önemli ölçüde sarsmıştır. Postmodernlere göre her türden genel teori anlayışı, geliştiricileri farkında olsun veya olmasın, bu teoriyi geliştirenlerin tarihi şekillendirme isteğinin maskelenmiş halidir. Başka bir ifadeyle, bu kişilerin bütün insan faaliyetlerini ve tarihi bir model veya modeller kümesiyle ve kaçınılmaz bir şekilde kullanılan genel kategori ve kavramlarla açıklama girişimi, tarihi anlamaya yönelik değil; ondan istediklerini almaya yöneliktir. Ayrıca genel teori arayışının gündelik hayatın son derece politik, ahlaki ve karmaşık mücadele alanlarını analitik ve teorik mücadele alanları kılmak suretiyle depolitize ettiğine dikkat çekerler (Seidman, 1992, s.69). Bir kere üst düzey soyutlamalar ve teorilerle formüle edildikten sonra, mücadele sanki bizzat gündelik hayatta karşılaşılan haksızlıklar yada politik muamelelerdeki yanlışlıklar, dışlamalar vs değil de teorik

tartışmalar üzerinden yürümek zorundaymış gibi olur. Halbuki, beşeri bilimlere dair genelleştirmeler, özellikle mesela cinselliğin belirli formlarını dışlayıcı genellemelerde olduğu gibi bir grup insanın toplumdaki konumunu etkiliyorsa, Linda Nicholson'u aynen alıntılırsak, "kaçınılmaz bir şekilde otoriterdir" (Nicholson, 1992, s.88). Ayrıca, Baudrillard gibi isimler sadece burjuva aydınlarının değil ama aynı zamanda Marksist teorisyenlerin kavramsallaştırmalarının ve teorik yaklaşımlarının hepsinin (rasyonel birey, ideoloji, altyapı, yabancılaşma vs.) zamanla "metafizik", "büyülü" bir karakter kazandığını ve sistemin idamesini daha olanaklı kıldığını belirtirler. Bütün bu teorileştirme ve kavramsal düzeyde anlamlandırma çabaları "bilinçli öznelerin içeriklere yabancılaşmasını sağlamak yerine (çağdaş) değiş tokuş düzenine akılcı bir görünüm kazandırarak, kod ve anlama boyun eğen bir iletişim süreci oluşturmaya çalışmaktadır (Baudrillard, 2009, s. 180).

Postmodernlerin sosyal bilimlerde genel teori fikrine karşı çıkma sebeplerinden şu ana kadar sayılanların hepsi ahlaki veya politik gerekçelere dayandırılıyordu. Nihayetinde kimseyi dışlamamalıyız, kendi tarihsel tecrübemizi evrenselleştirip insanları ona göre yargılamamalıyız, başkalarını tanımlama ve kategorilere ayırma hakkımız yok vb. önermelerin hepsi ahlaki önermelerdir. Ancak bu, genel teori fikrine karşı çıkışın bütün sebeplerinin politik olduğu anlamına gelmez, sadece ahlaki-politik olanların daha bariz ve somut olduğunu ifade eder. Bunun yanında, genel teoriye karşı çıkışın epistemik ve metodolojik sebepleri de vardır.

Özellikle kendini yılmaz bir postmodernite savunucusu olarak takdim eden Linda Nicholson gibi isimler bu konuda bazı problemlere işaret etmişlerdir. En temelde bütün genelleştirmelerin içinden çıkamadıkları metodolojik, bilimsel problem şudur: bir genelleme veya genel kavramsallaştırma (mesela Marks'ın "üretim ilişkileri" kavramsallaştırması) hem çok geniş bir alana ve zamana yayılmış insan fiillerini açıklama iddiasında olduğu için yeterince genel olmalı, -ama bu esnada müphemlikten sakınmalı- hem de bu kavramların tek tek tezahürlerini açıklaması gerektiği için spesifik olmalı -ama bu sefer de geniş tezahürleri kaçırma tehlikesinden sakınmalıdır- ki bu yapılamaz. Zaten postmodernlerin Hegelci veya Marksist bir tarih okumasına karşı çıkmalarının sebebi bu yaklaşımların doğruluğu veya yanlışlığıyla alakalı değildir; bu türden girişimlerin hepsinin altında yatan varsayım olan insanlık tarihinin bir "evrensel büyük hikaye" olarak sunulabileceği fikridir karşı çıkılan. Marks veya Hegel yanlış yaptığı için değil, tarihin evrensel yasaları olmadığı veya en azından insanlar tarafından bulunamayacağı için bu girişimler terk edilmelidir. Yapılması gereken meta anlatıları (grand narratives) bırakıp Lyotard'ın işaret ettiği "mini anlatılara" ("mini-narratives") dönmektir (Nicholson, 1992, s.83).

Sosyal bilimlerde genellik ve evrenselliğe yönelik bu tür iddialar, diğer alanlarda da - sanatta evrensel formlar ve güzellik fikri; felsefede mantıksal tutarlılık ve epistemik kesinlik fikri vb.- benzer kavramsallaştırmalar ve akıl yürütme biçimleriyle reddedilir. Sonuç olarak ortaya çıkan tam anlamıyla bir temeller krizi ve “nesnel akıl tarafından artık kontrol edilemeyen, bir merkezden ve yönlendiriciden yoksun kalmış kültürün parçalanması sonrası ortaya çıkan “kaostur” (Touraine, 2012, s. 122). Postmodern süreçte insan edimlerinin kolektif ve bireysel düzeydeki toplumsal karşılıkları, söz gelimi bilimin anlamı veya tüketim olgusu, sadece değişmekle kalmamış ama aynı zamanda diğer bireysel ve toplumsal edimlerle, kimi zaman çelişki pahasına, bir kopuşa gitmiştir ve modernlikteki ortak ilke olarak akılcılık yerini boşluğa bırakmıştır (Touraine, 2012, s. 123-125). Bu şekilde başta bilim ve sanat olmak üzere bütün alanlarda dikkatin genel olandan çok somut, tikel ve partiküler olana verilmesi ve teorik olarak genel-geçer evrenselliklerin yerini tarihsel, görelî ve kendi olumsuzluğunu kabul eden yaklaşımlara bırakması postmodern dönemin en önemli karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkar. Bu sadece bir grup teorisyen ve sanatçının teorik mülahazalarının sonucu değildir ve bu mülahazaların ifadesi olarak okunmamalıdır. Daha çok yaşadığımız çağdaş sosyo-kültürel durumun teorik ifadesidir (Şentürk, 2011, s.82).

Tezimizin son kısmında göstermeye çalışacağımız gibi asıl konumuz post-truth fenomeni bu yaklaşımların ve özellikle göreceliğin mahiyet olarak radikalleşmesi ve uzamsal, zamansal anlamda olağanüstü bir yaygınlığa ulaşmasının ifadesidir. Neoliberal-tekno kapitalist- medya çağı olarak da nitelendirilecek olan bu post-truth çağında, bilginin her türlü, tek tek somut olaylara dair gündelik bilgilerimiz dâhil olmak üzere mutlak şekilde göreceli bir hal alır. Her olay, veri, fenomen medyanın ve özellikle yeni medyanın her şeyi mübah kılan ortamında anında farklı yeniden üretimlere konu olur ve kendi gerçekliği ortadan kalkar. Postmodern çağdan farklı olarak bu yeni durumda sadece bir toplumsal kurum olarak bilimin değil; belirli, somut bilimsel çalışmaların sonuçları olan bilimsel gerçekler de hükümlerini yitirirler. Her cemaat (community) için ayrı bir şey ifade etmeye başlarlar ve her cemaat konu hakkında kendi bilimsel gerçekliğini üretir. Sadece bir anlatı, hikaye olarak tarihin değil; tek tek somut tarihi olayların her cemaat için adeta farklı şekilde yaratıldığına ve her bireyin farklı anlamlandırma mekânizmalarından geçirdikten sonra söz konusu olayı alımladığına şahit olunur. Sadece bir toplumsal kurum olarak politika ve veya politikacıların genel söylemleri, ideolojileri değil; her bir somut politik olay anında binlerce farklı anlamlandırma mekânizmasından geçirilip servis edilir ve göreceğimiz gibi Trump’ın gerçekten yaptığı bir şeyle yapmadığı bir şey teknik olarak birbirinden ayırt edilemez bir hal aldığı gibi toplumsal olarak da gerçek olup olmadığı anlamsız bir hal alır. Bu durum postmodern relativist

yaklaşımların radikalleştiği bir toplumsal durumdur ve tezin son bölümünde bütün yönleriyle ele alınmaya çalışılacaktır.

1.8 ANTI-ÖZCÜLÜK: ŞEYLERİN HAKİKATİNİ VE ÖZÜNÜ RED OLARAK POSTMODERNİTE

Burada postmodernizm hakkında ele alınması gereken bir diğer önemli konu da anti-hümanizmdir. Postmodern düşünürlerin “istisnasız hepsi” anti-özcüdür. Bu, söz konusu her ne olursa olsun o şeyde kendisinin mahiyetini belirleyen ve onun özünden kopmayan, o şeyi o şey yapan bir “öz” (mahiyet) olduğu fikrinin mutlak şekilde reddidir. Hakikat, anlam veya bireylerin sahip olduklarını iddia ettikleri kimlik... Hepsi bir özden mahrum, tarihsel, olumsal, akışkan ve süreksizdir. Postmodernizme göre aynı şey insan için de geçerlidir ve onların anti-hümanizmi aslında daha geniş bir alanda önemli etkilere sahip olan anti-özcülüğün (anti-essentialism) insan ve özne söz konusu olduğundaki ifadesi olarak okunmalıdır. Onlara göre aydınlanma düşünürlerinin iddialarının -aslında postmodern döneme kadar hemen her kültürde kabul edilen- aksine insanın tarihsel süreçten bağımsız mutlak bir özü yoktur ve böyle bir öz kurgusuna sahip hümanizm reddedilmelidir.

Burada postmodernist düşünürlerin, Heidegger’in ve yapısalcılarının anti-hümanizminin insan karşıtlığıyla bir alakasının olmadığı belirtilmelidir. Daha ziyade olumsuzluktan ve tarihsellikten azade, her durumda ve konuda rasyonel kararlar alan, evrenin merkezine yerleştirilmiş, kendini belirlemeye muktedir, epistemik ve politik imtiyazlarla donatılmış aydınlanmanın özne nosyonudur karşı çıkılan (Küçükalp, 2010,s.201-204). Postmodernist düşünürler bu özneyi bir kurgudan ibaret kabul ederler ve özellikle feministler ve yeni toplumsal hareketler bu kurgunun yarattığı politik tahakkümlere (subjection) dikkat çekerek karşı çıkarlar. Bunun yerine onlar olumsal, akışkan, belirlenmiş, irrasyonel motivasyonlara sahip ve en önemlisi merkezlessiz bir öznenin varlığına işaret ederler. Asıl itibariyle yirminci yüzyılda bir şekilde ön plana çıkmış hemen bütün düşünürlerin, sosyal bilimcilerin anti-hümanist olduğu söylenebilir. Levi-Starauss’tan Gadamer’e ve Levinas’tan Althusser’e kadar farklı epistemik geleneklere mensup isimler farklı veçhelerden aydınlanma hümanizminin temelsizliğini göstermişlerdir. Ayrıca Nietzsche, Freud ve Marks’ın yanı sıra yapısalcı ve hermenötik düşünürlerden de beslenerek kendi felsefelerini kuran ikinci dünya savaşı sonrası Kıta Avrupası düşünürleri, özellikle Lacan, Foucault, Derrida gibi yazarlar, hümanizmin özne kurgusunun teorik varsayımlarına karşı fikri bir saldırıyı tarihsel analizlerle birleştirirler. Bütün bunların sonucunda 1970’li yıllardan sonra öznenin dağılması ve merkezlessizleşmesi en çok üzerinde durulan temalar haline geldiği gibi anti-hümanist önermeler beşeri bilimlerin birçok

alanında (dil bilimden antropoloji ve sosyolojiye kadar) kabul görmüştür (Soper, 1986, s.12.).

Burada anti hümanistlerin aydınlanmacı özne eleştirilerine politik-tarihsel bir içerik de ekledikleri belirtilmelidir. Bu özne eleştirisi aynı zamanda “tarih yapan, ona yön veren insan” fikrinin de eleştirisidir. Örneğin Althuser’e göre eğer bir sınıf savaşı gerçekten olmuşsa bile bilinçli değildir ve tarih “öznesi ve sonu olmayan bir süreçtir”. Levi Strauss, aydınlanma hümanizminin bireyini “şımarık çocuk” olarak görür ve bir anlamda dalga geçer (Keucheyan, 2016, s.69). Yapısalcı gelenek için bu derece temel bir konu olan Anti- hümanizm postmodernizm için de son derece belirleyici bir temadır. Öyle ki Touraine Marks’ın “ilk postmodern entelektüel” olarak kabul edilmesi gerektiğini belirttikten sonra bunun ilk nedeni olarak Marks’ın anti-hümanistliğini gösterir (Touraine, 2012, s.124). Ancak burada Marks gibi isimlerle postmodernlerin anti-hümanistliği arasındaki önemli bir farka işaret edilmesi gerekiyor. Zira Hegel, Marks ve Freud gibi isimler “hümanizmin öznesini ayrıcalıklı epistemik ve politik konumundan uzaklaştırsalar” da onların eserlerinde “telafisi mümkün olmayan bir kopuş gerçekleşmez” ve “onların teorileri hümanist kabullerin belirlediği bir zemin üzerinde kalmayı sürdürür” (West, 2013, s.220).

Diğer konularda olduğu gibi anti-hümanist düşüncede de postmodernleri önceleyen düşünürler vardır. Bunların başında Hegel, Marks, Nietzsche, Freud ve Heidegger gelir. Aydınlanmanın mezkûr özne düşüncesi, önce Hegel tarafından tarihselleştirilir sonra da Marks tarafından maddeselleştirilir. David West’in ifadesiyle Marks’ın yaptığı bu bilişsel ve pratik özneye “büyük bir darbe indirmektir” (West, 2013, s.216). Hegel'e göre zamanın ruhu tarafından belirlenen özne Marks'a göre üretim ilişkileri, ekonomi ve teknoloji gibi karmaşık maddi ilişkiler tarafından belirlenir. Freud ise bilinçdışı, dil, çocukluk dönemi gibi birçok farklı değişkeni devreye sokar. Nietzsche ise hümanizmi ve onun töz, hakikat, gerçeklik iddialarına “oluşa yapılmış bir dikte” olarak görüp mahkûm eder (Küçükalp, 2010, s. 202). Her hâlükârda bu düşünürlerden sonra şu fikir tartışılmaz bir hakikat olarak kabul edilir Batıda: modern toplumda özne ne bilişsel anlamda özerktir ne de toplumsal anlamda, zaten hiç olmamıştır. Ayrıca, insanlığın mezkûr özne fikrine tarihin herhangi bir döneminde ulaştığı veya ulaşacağı ve bunun insanın özü, anlamı olduğu fikri de reddedilir ki tam olarak postmodernist özne eleştirisiyle Marks ve Hegel gibi isimlerin özne eleştirisinin farkı burada ortaya çıkar. Özellikle Foucault, Derrida gibi isimler hem Marks, Hegel gibi isimlerin tarihsel süreç içerisinde “ortaya çıkması gereken” öznesini hem de Nietzsche, Hölderlin ve Heidegger gibi mitik bir geçmiş zamanda bu öznenin ve özün var olduğu ve insanın bunu yeniden keşfedebileceği fikrini yıkmaya çalışırlar (Dreyfus ve Robinow, 1982, s. 42-43).

Postmodernlere göre kendisi de şeylerin, dilin ve tarihin arasında nesnelere bir nesne olarak kabul edilen insanın nesnel bilgi ve/veya mutlak hakikat iddiaları sadece bir yanılsama değildir; yanılsama kalmaya mahkûmdur. Bütün bunların yerine mutlak şekilde tarihsel ve olumsal bir özne fikri tahkim edilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, özellikle post marksist ve postmodernlerin marksizmin tarihsel fail fikrini de reddetmeleridir ki aksi halde bariz bir tutarsızlık olurdu. Tarihin nihai bir yönü, hedefi, ve amacı olduğu fikriyle ideal özne fikri modern dönemde bir birinden ayrılmayan iki temel fikirdi. Aynı şekilde postmodern düşüncede de tarihin olumsuzluğunun kabul edilmesi, merkezlessiz ve nihai amaç ve hakikat gibi nosyonlardan yoksun bir özne fikri birbirini ciddi şekilde besler (Soper, 1986, s.17-20). Rorty gibi pragmatist postmodernlerin olumsuzluk üzerine bu kadar durmalarının önemli bir sebebi de budur.

Son olarak, postmodern düşünürlerin öznenin tarihselliği, merkezlessizliği ve olumsuzluğu hakkındaki bu fikirlerinin somut toplumsal koşulların olduğu da unutulmamalıdır. Birçok farklı kimlikten insanların aynı şehirlerde yaşadığı ve birlikte yaşamın kaçınılmaz olarak kendini dayattığı-dolayısıyla “mutlak bir ben” için gerekli “mutlak öteki” kurgularının pratikte ciddi problemleri beraberinde getirdiği-, başta medya olmak üzere farklı mecralarda kimliklerin ve fikirlerin sürekli farklı bağlamlarda sürekli yeniden üretildiği, tekno-kapitalist globalleşmenin kimlikleri eriten pratiklerinin negatif yönden yapılacak bir özne fikrini pratikte yok ettiği, göçmenliğin olağanüstü yayılışı ve belki de en önemli etken olarak biyoteknolojideki gelişmelerle insanın bizzat kendisine her noktada ve konuda teknolojinin müdahale edebiliyor oluşu gibi içinde yaşadığımız dönemin birçok karakteristik özelliğini göz önünde bulundurulduğunda, Stuart Hall’ün “bundan böyle bireyi bütünsel, merkezleşmiş, istikrarlı ve eksiksiz bir ego” çerçevesinde kavrayamayız dersen ne kadar haklı olduğu görülecektir (Aktaran Eagleton, 1999,s.28). Bundan belki de daha da önemlisi, bütün hayatını merkez fikrinin mekân ve bireyde terkedildiği bir yerde yaşamak, Baudrillard’ın özellikle son eserlerinde işaret ettiği üzere merkezlessizliği, bölünmüşlüğü ve mekânsızlığı postmodern insanın temel bir özelliği haline getirmesidir. Mekân fikrinin ve aidiyetin yitirildiği, süreksizliğin her yerde olduğu bir ortamda mekânsal aidiyet ve süreklilik gibi kavramlar anlamsızdır.

Bu merkezlessizleşme ve anti-hümanizm, modernitenin kültüre dair varsayımlarının da büyük oranda dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Teorik, etik ve estetik arasında mutlak ayrımlar kabul etmesinin, bu alanların her birini özerk kabul etmesinin tarihsel anlamda modernitenin özgün yanını oluşturduğu belirtilmişti (Bauman, 2017,s.31). Lash’a göre sadece teorik zeminde değil ama sosyolojik zeminde de postmoderniteyle birlikte bu alanlar otonomilerini kaybetmişlerdir ve bu asıl büyük farkı oluşturur. Örneğin etik olan estetik olanın

alanına girmekte veya, Benjami'nin ifade ettiği gibi, sanatsal olan yeniden üretilebilirlikle sosyal olana dâhil edilebilmektedir (Lash, 1990, s.11).

Jameson, Lyotard ve Baudrillard gibi isimler de postmodernitenin toplumsal olanla kültürel olanın birbirinden ayırt edilemediği bir durumun ifadesi olduğu konusunda hem fikirdirler: modernitenin kültürel alanlar arasında çizdiği sınırlar giderek anlamsızlaşmıştır. Bunun yanında modernitenin kesin sınırlar çizdiği alt kültür-üst kültür gibi ayrımlar hem teorik zeminde hem de toplumsal zeminde yadsınır. Hemen bütün düşünürleriyle postmodernizm bu ayrımları burjuva ideolojisinin ürünü olarak görür ve mahkûm eder. Mike Featherstone'un da işaret ettiği üzere, alt/üst ve /yüksek/düşük seçkin/popüler sanat/hayat gibi dikey sınıflandırma hiyerarşilerinin giderek anlamsızlaşması ve sınırların aşınmasının sınıfsal, somut nedenleri, koşulları vardır: yeni entelektüeller ve kentteki yoğunluğu artan orta sınıf, geleneksel üst kültürü beslediği gibi kültür endüstrisinin ürünü kitle kültürünü de tahkim eder. Bourdieu'nun küçük burjuvazi dediği bu sınıf, beğenileri sınıfsal bir göstergeden çıkarıp kültürel sermayeye dönüştürür. Ayrıca bu sınıfın *gentrification* denen süreç sonunda kentin daha önce işçilere ve diğer alt gruplara bırakılmış mekânları yeni bir üslupla temellük etmesi, şehri iyice merkezsizleştirir. Bu sınıfın "derinliksiz üslupçu eklektizmin ilginç bir boyutu" olarak tanımlanan yeni kentli hayat tarzı ve kültürel pratikleri, merkezsizleşmiş kent nosyonu ve merkezini yitirmiş özne arasında postmodern düşünürler bariz paralellikler görürler (Featherstone, 2005, s.167-77).

Mekân ve öznenin ben idraki arasında doğrudan bir ilişki varsayan bu yaklaşım, postmodern kültürün kendini nasıl bir uzamda ve hangi pratiklerle yeniden ürettiğine dikkatleri çekmesi açısından özellikle önemlidir: merkezsizleşmiş kentlerdeki özden yoksun bu insan için kültüre dair hem hiyerarşik nitelemeler (alt/üst yüksek/popüler) hem de kesin sınırlar (estetik, politik vs.) anlamsızlaşmış, kültürel pratikler kaotik birer süreç halini almıştır. Özellikle iletişim araçlarının yaygınlaşmasından sonra gündelik hayatta sanatsal olanla politik olan ve sanalla gerçek pratiklerin iç içe geçmesi gerçeklik ve bütünlük algısını büyük ölçüde yıpratmıştır: bir tarihsel durum olarak postmodern dönemde bireylerin gerçeklik tecrübesi büyük oranda kaotik, dayanıksız, geçici ve düzensiz hale gelmiştir (Lash, 1990, s.14). Lyotard, gerçekliğin bu kadar zeminsiz ve *destabile* olduğu bir ortamda klasizmin, ortaya bir klasik koymanın devre dışı kaldığını belirtir. Kapitalizmin bütün gerçekliği de-realize etme gücü vardır ve onun hâkim olduğu bu ortamda her türden gerçekçiliği temsil iddiası ya nostalji üretir veya alay hissi uyandırır (Lyotard, 1984, s.74). Dolayısıyla kültürel alan ve ürünleri dair algılar da aynı şekilde merkezsiz, düzensiz, hiyerarşisiz bir hal almıştır.

Bütün bu süreçte hâkim sistem olarak kapitalizmin tayin edici rolü her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Eagleton'ın belirttiği üzere pratikte sınırları durmaksızın ihlal eden ve böylece aslında sınır kavramını anlamsızlaştıran, karşıtlıkları parçalayıp farklılıkları piyasa mantığı içinde onaylayan, arzuyu merkeze koyan ve süreksizliği piyasa lehine onaylayan aslında kapitalist tüketim kültürüdür. Postmodernizm ya bunlara meşruiyet zemini hazırlar veya sadece bu mevcut düzeni teorileştirir. Yani, birilerinin dile getiriyor olmasından ve fertlerin farkındalığından bağımsız olarak bu süreç pratikte kapitalist sistem tarafından sürekli yeniden üretilmektedir. Terry Eagleton buna işaret ettikten sonra ekler: "...pek çok iş adamı kendiliğinden birer postmodernisttir (Eagleton, 1999,s.156). Jameson da postmoderniteyi kapitalizmin yeni (geç) bir evresinin mantığı olarak görür. Ona göre postmodernite bir "hal" değil; tarihsel bir durumdur" ve hukuk ve siyaset dâhil olmak üzere her alanda baş gösterir. (Keucheyan, 2016, s333) Hardt ve Negri de postmodernitenin ekonomiyi nasıl dönüştürdüğü üzerinde dururlar. Onlar "küresel ekonominin postmodernleşmesi" derken buna işaret etmektedirler: yersizlik, melezlik, esneklik, düzensizlik, sınır tanımama ve enformatikleşme gibi postmodernitenin temel kavramları küreselleşen mübadele ilişkilerinde de kendilerini açıkça göstermektedirler. Geleneksel sınai üretime ve ticarete dayalı ekonominin yerini hizmet, finans ve teknoloji sanayilerinin aldığı; kolektif ve politik kimliklerin yerini bölünmüş ve daha az ekonomi temelli özelliklerin (ırk, din vs.) ön plana çıkarıldığı aidiyet merkezli kimliklerin aldığı ve mahiyetleri tüketim kültürü tarafından belirlenen uçucu, derinliksiz kültürel metaların oluşturduğu yeni bir evre...

Son olarak ünlüleri Harvey olmak üzere bazı teorisyenlerin yeni medya ve postmodernite arasında, özellikle kültürel materyallerin üretim ve yayılım formlarında yeni medyanın sebep olduğu değişimleri hesaba katarak, doğrudan bir bağlantı kurduğunu not etmek gerekir. Özellikle metnin, sanatsal veya kültürel ürünün yaratımına izleyicinin de (hem fiziksel müdahalede bulunabilme hem de sürekli yeniden yorumlama ve yeniden yaratma açısından) dâhil olması bu noktada önemlidir. Bunun yanında yeni medyanın zaman mekân sıkışması gibi post-modern temalar ve iletişimin yüz yüze olmaktan giderek uzaklaşıp süreksiz, anlık ve anonim bir ortamda gerçekleşmesini mümkün kılması gibi özellikleri göz önünde bulundurularak bu tür bağlantılar kurulmuştur (Lister vd, 2009, s.20). Bazı teorisyenlerse bağlantıdan ziyade tam olarak bir içi içe geçmişlikten bahsederler: özellikle yeni medyanın gündelik hayata girmesi ve onu şekillendirmesiyle post modern fikirler arasında birbirini besleme ilişkisi vardır. (Age, s.250) Bu tezin asıl konusu olan post-truth fenomen için de yeni medya teknoloji özellikle ele alınması gereken bir konudur. Tezin ilerleyen kısımlarında detaylıca ele alınacağı gibi, post-truth fenomeni ancak sosyal medyanın bu kadar yaygın şekilde

kullanılmasıyla mümkün olabilmıştır. Dolayısıyla yeni medya teknolojilerinin ve özellikle internetin bir bilgi ve haber kaynağı haline gelmiş olması durumunun eleştirel bir değerlendirmesi, bu durumun toplumsalın değişmesi noktasında ne ifade ettiğinin ortaya konması post-truth fenomeninin anlaşılması için elzemdir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak tezin bir sonraki bölümünde yeni medya teknolojileri sebep oldukları toplumsal ve felsefi değişimlerle birlikte ele alınacaklardır.

2. POST-TRUTH VE YENİ MEDYA: ELEŞTİREL BİR ÇÖZÜMLEME DENEMESİ

Post-truth hakkındaki yazında en çok tartışılan konulardan biri de esas itibariyle post-truth kavramsallaştırmasının özgün bir tarafı olup olmadığı hakkındadır. Nihayetinde ne yalan olgusunun kamusal alanda hayatıyeti ne de bir takım politikacıların yalanla yükselişi yenidir. Eğer böyleyse post-truth diye bir kavramsallaştırmaya ne gerek vardır? Post-truth sadece yalan olgusunun niteliksel (etkisi bakımından daha önemli) veya niceliksel olarak artması demekse gerçekten özgün bir kavramsallaştırma gerekli midir? Öncelikle bu tür soruların sorulmasının sebebi yanlış bir bakış açısidir: post-truth gerçekliğini bir dizi pratik olarak görmek. Bu tezde ortaya konmaya çalışılacağı gibi, post-truth fenomenini politika veya medyayla sınırlı değildir; daha çok içinde bulunduğumuz çağın genel karakteristiğini ifade eder. İngilizce yayınlarda kavram için sık sık “post-truth era” (post-truth dönem) “the spirit of our age” (çağımızın ruhu) gibi tamlamaların kullanılması bunun bir delili olarak kabul edilebilir. (Michael A vd, 2008, giriş; Lea, 2018 s. 11). Ayrıca, özellikle son dönemde yapılan akademik çalışmalarda gösterildiği üzere hemen her alanda post-truth fenomeninin etkileri görülmektedir.¹ Başka bir ifadeyle artık sadece politik meselelerde değil; hayatın hemen her alanında objektif, bilimsel, verilere dayanan gerçekler veya rasyonel, mantıksal çıkarımlar değil; bireylerin ön yargıları ve mevcut tutumları, algıları, duyguları, çoğunluğun hissiyatı belirleyici etkiye sahip olmaktadır. Ancak bu bireylerle değil; somut toplumsal koşullarla, yani “tekno-kapitalist yeni medyatik kültürle” ilgilidir.

Peki bu duruma nasıl gelinmiştir? Çalışmanın bu bölümdeki temel amacı, bu duruma gelinmesinde sosyal medyanın ve yeni kültürel ortamın belirleyici etkisinin olduğunu ortaya koymaktır. Esas itibariyle post-truth hakkındaki yazında bu konuda neredeyse bir konsensüs

---

¹ Post-Truth ve toplumsal olanın farklı alanlarına etkisine dair değerlendirmelerin bir derlemesi için: Michael A. Peters Post-Truth, Fake News Viral Modernity & Higher Education

vardır. (Mcintyere, 2018, s. 166; Havt, 2016, s.30; Wilber, 2017, s.61) Hatta bir kısım teorisyenlere göre sosyal medya “post-truth saçmalıklarının yayılmasında çok büyük bir rol” oynamaktadır (James Ball, 2017, s.267) Ancak bu çalışmalarda ortak problem, iddianın medya teorilerinden beslenecek şekilde ortaya konamamasıdır. Bazen saf ampirik verilere bazen de sadece okuyucunun sağduyusu ve gündelik hayat tecrübelerine güvenilerek ileri sürülen bu iddianın teorik bir çerçeve içinde ele alınmadığı post-truth hakkındaki yazına kaba bir bakışla bile hemen görülecek kadar barizdir. Halbuki yapılması gereken, post-truth fenomeninin sosyal medyayla ilişkisini teknoloji-toplum hakkındaki teorilerden hareketle, felsefi ve sosyolojik bir soruşturmaya tabi tutmaktır. Böylece kesin, basmakalıp ve hesabı verilmemiş iddialardan sakınıp gerçek bir felsefi-sosyolojik soruşturma mümkün olacaktır. Çalışmanın bu bölümünde yapılmak istenen de budur.

Bu bölümün en temel amacı post-truth fenomeninin sosyal medyanın kendinde içkin mahiyetiyle ilişkisini tartışmaktır. Post-truth sosyal medya olmadan mümkün olabilir miydi? Post-truth sosyal medyanın zorunlu sonucu mudur? Sosyal medyaya eleştirel ve teknolojik determinist yaklaşımların bu tür sorulara verecek cevapları hangi yönde olacaktır? Bu soruların hepsi nihayetinde medya-toplum ilişkisiyle alakalı olduğundan dolayı, bu bölümde öncelikle teknoloji ve toplumsal değişim konusunda teorik bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Bu noktada önemli iletişim teorisyenlerinden -özellikle bu konu hakkında alanda etkili eserler vermiş olan- Harold Innis, Marshall McLuhan, Raymond Williams, Manuel Castells gibi düşünürlerin eserlerinden yararlanılacaktır. Bu teorik çerçeveden sonra post-truth sosyal medya ilişkisi yeni medya hakkında teorik çalışmalardan hareketle soruşturmaya tabi tutulacak; yeni medyanın post-truth fenomeninin bir sosyal olgu olarak ortaya çıkmasında hayati derecede önemli olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1. TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM: TEKNOLOJİ TOPLUMU ŞEKİLLENDİRMEKTE MİDİR?

John fiske, iletişim kuramlarının iletişime genel yaklaşım biçimlerine göre en temelde ikiye ayrılarak incelenebileceğini belirtir: iletişimi "iletilerin aktarılması" olarak gören okul ile (süreç okulu) onu "anlamaların üretilmesi ve değişimi" olarak ele alan göstergebilimsel okul (Fiske, 2003, s. 16). Süreç okulunda, iletişim olgusu diğer çevresel ve bağlamsal etmenlerden, (örneğin tarih, mekân, ideoloji, kültür vb.) tamamen olmasa da büyük oranda soyutlanarak ele alınır. Bundan dolayı bu yaklaşım kimi eleştirmenlerce "kaba biçimde paketlenmiş iletişim kuramı" olarak nitelendirilmiş ve iletişimin gerçek bir araştırmasına imkân vermediği iddia edilmiştir. Fiske'nin göstergebilim okulu olarak adlandırdığı okulda ise iletişimin her şeyden

önce toplumsal bir faaliyet olduğunu vurgulanmıştır. İletişim ve anlamlandırma her zaman belirli bir tarihte ve zamanda, belirli kültürel kodlar içinde gerçekleşir. Bu yüzden de iletişimin sanki bir laboratuvar ortamında gerçekleşiyormuşçasına ele alınmasının yanlış olduğunu belirten bu okul, iletişimi vuku bulduğu araçlardan kültüre ve ideolojiden hâkim siyasi sisteme kadar birçok etmenle ilişkisi içinde inceler; bir toplumsal fenomen olarak iletişimin bu süreçler üzerinde etkide bulunduğu gibi onların etkisinde kaldığını vurgular (Fiske, 2003, s. 46-47 ve 61-62).

İletişime dair ilk bilimsel ve teorik çalışmalar süreç okulu tarafından yapılmışsa da sonrasında alana göstergebilimci okulun temel yaklaşımları (Frankfurt Okulu'ndan McLuhan ve Baudrillard ve Neil Postman'a kadar birçok düşünürün Fiske'nin kullandığı anlamıyla gösterge bilimsel okuldaki olduğu kabul edilirse) hâkim olmuştur. Bu okuldaki kabul edilebilecek Harold Innis ve öğrencisi McLuhan'ın çalışmaları, özellikle Baudrillard, Virilio Arthur Kroker, Mark Poster, Derrick de Kerckhove gibi teorisyenlerin McLuhan'ın yaklaşımının temel önermelerini benimsemeleri sonucu hayli kabul görmüş; McLuhan küre çapında en çok tanınan iletişim teorisyenlerinden biri olmuştur (Lister vd, 2009, s. 88-90). Innis ve McLuhan'ı bu derece önemli kılan sadece iletişimi değil; iletişimin yapıldığı aletlerin, iletişim teknolojilerinin ve medyanın mahiyetini de sorunsallaştırmalarıdır. Zira iletişimin toplumsal/kültürel bir olgu olduğu kabul edildiğinde ve bu olgunun alanı olarak teknolojik aletler sorunsallaştırıldığında, hemen arkasından sorulması gereken bu ilişkinin mahiyetidir: teknoloji ve toplum arasında nasıl bir ilişki vardır? Teknolojik aletler toplum ve bireyin kullandığı masum, basit birer araç mıdır, yoksa onlar (da) toplum ve birey üzerinde önemli etkilerde bulunmakta mıdır? Özellikle McLuhan bu noktada teknolojinin belirleyiciliğini vurgular. Ancak Innis ve McLuhan'ın teknolojik determinizm olarak nitelendirilen yaklaşımları genelde İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu ve özelde Raymond Williams tarafından eleştirilir. Williams, teknolojik olanı insan organlarının ve yetilerinin bir uzantısı olarak görmek ve medyanın toplumlar üzerindeki önemli etkisini kabul etmek gibi konularda McLuhan'la aynı fikirdeyse de daha "hümanist" bir yaklaşım benimseyerek teknolojik determinizmin insanı bu yapıların edilgen nesnesi gibi göstermesini ve kültürel pesimizmi hemen bütün eserlerinde eleştirir. Bugün yeni medya ve etkileri konusundaki tartışmalar da tezin bu bölümünde detaylıca ele alınacak hümanist ve teknolojik determinist yaklaşımlar üzerinden yürütülmektedir ve konuya dair yazılmış bütün teorik çalışmalar bu isimlere atıflarla doludur. Bu açıdan, teorik bir çerçeve için bu isimlerin yaklaşımlarının ele alınması elzemdir.

Teknolojinin etkisi söz konusu olduğunda yapılan çalışmalar teknolojinin insan bilinci üzerindeki etkileri ve teknolojinin toplumsal etkileri olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir.

Teknoloji'nin insan bilinci üzerindeki etkisini vurgulayan ve en önemli teorisyenler Walter Ong, Eric Havelock, ve Jack Goody olarak kabul edilirken toplum üzerindeki etkileriyle ilgilenip bunları vurgulayanlar genel olarak Marksistler ve özel olarak Frankfurt okulu düşünürleridir (Poe, 2011, s. 3 ve 18-19). Özellikle Goddy'nin Ian Watt ile ortak çalışması olan 'The consequences of literacy', makalesi, *Literacy in Traditional Societies* (1968), *The Domestication of the Savage Mind* (1977) gibi kitapları teknolojinin bilişsel etkiler hakkında "birer klasik" haline gelmiştir (Thomas, 1992, s. 172). Adorno ve Horkheimer'ın *Aydınlanmanın Diyalektiği* ve Herbert Marcuse'ün *Tek-boyutlu İnsan* kitapları ve onların teori ve kavramsallaştırmalarını kullanan isimlerin çağdaş çalışmalarıysa teknoloji-toplum söz konusu olduğunda en etkili çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Poe ilk guruptakilere, yani bilişsel etkileri ön plana çıkaranlara *mentalists*, toplumsal ve politik etkileri ön plana çıkaranlara ise genel olarak *Marksists* demektedir. Ancak, bu bilişsel etkileri vurgulayanların toplumsal etkileri; toplumsal etkileri vurgulayanlarınsa bilişsel etkileri yadsıdığı anlamına gelmemelidir. Değişen daha çok vurgudur: İlk gruptaki teorisyenler teknolojinin etkisini daha çok zaman-mekân algısı, kendilik bilinci, insan zihni ve epistemolojik süreçler gibi konular üzerinden incelerken diğerleri toplumsal örgütlenme, siyaset, sanat, din ve kültürün teknoloji tarafından nasıl etki altına alındığını odağa almışlardır. Post-truth bir sosyal olgu olduğundan, onun sosyal medyayla ilişkisi teknoloji toplum ilişkileri bağlamında ele alınmalıdır. Bu yüzden tezin bu aşamasında *mentalist* teorisyenlerden ziyade *marksist* teorisyenler ele alınacaktır.

2.2 HAROLD INNIS VE MCLUHAN: TEKNOLOJİK OLANIN HÂKİMİYETİ

Harold Innis sadece Mc Luhan'ı değil; yaşadığı dönemde ve akabinde birçok Kanadalı akademisyenin tarih, siyaset ve iletişim alanlarına yaklaşımlarını ciddi şekilde etkilemiştir. Bunu başarmış olmasının temel sebebi kendisinin "zaman eğimli" (time bias) ve "makan eğimli" (space bias) olarak ikiye ayırdığı iletişim sistemlerinin (sadece medya değil, örneğin taşımacılık da iletişime dâhildir) insanlar, toplumlar ve kültürler üzerindeki dönüştürücü etkisini sadece teorik düzeyde değil; tarihin bu yönde bir okumasını da yaparak göstermiş olmasıdır (Patterson, 1990, s. 7). Zamanı meyilli iletişim araçları, kalıcılık özelliği gösterirler ve zamanı aşar, çok uzun zamanlar için kullanılabilirler. Kil tablet veya yazı için kullanılan taşlar bu sınıftandır; ancak bu iletişim araçları mekân üzerinde denetim imkânı sunmazlar veya çok az sunarlar. Mekâna meyilli olanlarsa uzak noktalarla iletişimi sağlarlar, mekânı aşma imkânı sunarlar. Örneğin radyo ve gazete bu sınıftandır; ancak bu iletişim aletlerinde uzun süre durabilirlik, dolayısıyla zamana karşı dayanıklılık yoktur (Innis, 2008, s. 60 ve 47). Bu

özellikleriyle mekân yönelimli iletişim araçları ve taşınabilir teknolojiler, dünyevi siyasal otoritelerin güçlenmesini sağlar. Buna karşılık zaman meyilli aletlerse dini, geleneksel düşünce ve pratiklerin lehinedir ve ruhban sınıfların gücünü artırır. Tarihsel süreç göz önüne alındığında “Kültürel olarak zaman kutsal, ahlaki, tarihsel olan; mekân ise şimdiki zaman ve gelecek, teknik ve dünyevi olan demektir” fikrini savunan James W. Carey’e (mutlak bir genelleme yapmadan) katılmak mümkündür (Stevenson, 2008, s.198).

Innis’e göre medeniyetler genelde ya zamana veya mekâna hâkim olacak, onu bir anlamda etkisiz kılacak aletler geliştirirler ve nadiren bu noktada bir denge sağlanır. Örneğin Innis’e göre Bizans’ın yönetim ve siyasi hâkimiyet söz konusu olduğunda dönemindeki diğer birçok imparatorluktan başarılı olmasının temel sebepleri arasında zaman ve mekân eğilimli aletler arasında “dikkatli ve başarılı bir denge” kumuş olması yer almaktadır (Innis, 1986, s.115) Ancak Innis aynı başarılı dengenin gelişmiş (1950’lerdeki) ABD ve Avrupa tarafından sağlanmadığını düşünür. Modern Batı’da mekânı aşan, mekâna kolayca hâkim olabilen ama buna karşılık zamana dayanıklılığı olmayan aletler kullanıldığını düşünmekte ve bu noktada açık ve net bir dengesizlik görmektedir. Innis’in çağdaş Batı medeniyeti hakkındaki kötümserliği de buradan gelmektedir: Tarihi aştığını sanan Batı medeniyeti, tıpkı kendinden önceki yıkılmaz görünen medeniyetler gibi, Roma gibi, yıkılabilir (Heyer, 2003, s. 76). Innis’in iki farklı döneme dair bu değerlendirmesi, esas itibariyle bütün zamanlardaki uygarlıklar için geçerlidir ve onun temel amacı da bu denge-dengesizlik durumunu sebepleriyle analiz etmektir.

Innis’e göre hâkim iletişim aletlerinin ve sistemlerinin zaman ve mekânla olan bu ilişkisinin din ve kültür söz konusu olduğunda yukarıdaki örnekler kadar bariz olmasa da felsefi, bilişsel etkileri de vardır ve bunlar birbirleriyle ilişkilidir: bilişsel etkiler zamanla kültürel formlara da yansır, onların formel yapılarını dönüştür(e)mese de deneyimlenme biçimlerini belirler. Mekân eğilimli aletler ve seküler dünya görüşünün ürünü teknolojiler (dinsel formlar, ritüeller vs. aynen kalsa ve hatta artsa da) dinsel olanın deneyimlenme biçimini dönüştürür, seküler bir mahiyete büründürür. Zira modern teknoloji ve medya “özünde sekülerleşmeyle bağlıdır”. (intrinsically bound up with secularization).² Kısaca, bir bütün olarak varlığı, âlemi, eşyayı deneyimleme biçimlerinin değişmesi, ilk anda olmasa ve hatta söz konusu deneyim değişikliğini yaşayanlar bilinçli bir farkındalığa sahip olmasalar bile, zaman içinde bu kişilerin kendi yapıp etmeleri de bu yeni deneyimleme biçimlerine göre

---

² Bu argümanın detaylandırması ve din-medya ilişkisine dair eşsiz bir tarihsel ve felsefi okuma için bakınız: Patrick Brantlinger, *Bread and Circuses: Theories of Mass Culture as Social Decay* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983), özellikle 82-112

şekillenecektir. Dolayısıyla teknolojinin kültürel formları dönüştürdüğü iddiası bütün bu yönleriyle birlikte ele alınmalıdır. Aynı konu üzerinden devam edilirse teorik argüman, şimdi ve burada olanı ön plana çıkaran ve seküler bir mahiyete sahip iletişim araçlarının hâkim olması ve fakat aynı ortamda dinin hayatîyetini artırması (veya mesela geleneksel öğelerin öneminin artması) bu teorinin yanlışlığına delil olamaz; dinin veya geleneğin hayatîyet biçimine bakılması gerekecektir.

Çoğu zaman yanlış bir şekilde teknolojik determinist olarak kabul edilse de Innis iletişim sistemleri ve teknolojiyi, *İmparatorluk ve İletişim* kitabının ön sözünde belirttiği gibi, “önemli etkileri olan bir güç” olarak kabul eder. Yani o teknolojik değişimleri sosyal değişimlerin yegane sebebi değil; yakından alakalı önemli bir etkeni olarak görür. Dolayısıyla teknoloji toplum ilişkisinin sağlıklı bir değerlendirmesi için teknolojik aletlerin yapımında kullanılan materyallerin özelliklerini, mahiyetleri sorunsallaştırmak, onların “söz konusu özelliklerinin önemini kavramak” gerekmektedir (Innis, 1986, s.178). Buna göre iletişimde kullanılan materyaller, *ağırlık, durabilirlik, işlenebilirlik, yansıtıcılık* ve diğer teknik sınırlamalar ve kapasiteleriyle iletişimin sınırlarını ve imkânlarını oluştururlar. Bu imkânlar çerçevesinde toplum organize olur ve toplumsal yapı bu çerçevede şekil alır (Chesher, 2013, s.13). Bütün bu özelliklerde meydana gelen bir değişiklik veya ortaya çıkan yepyeni bir alet ise birçok yeniliği beraberinde getirir (Innis, 2008, s. 4) Innis “İmparatorluk ve İletişim Araçları” adlı eserinde bunun birçok örneğini sunar.

Innis düşüncesinde alet, toplum ve kültür arasındaki ilişki modern dönem için de geçerlidir. Bu ilişkiyi nasıl ele aldığını görmek açısından onun “Changing Concepts of Time” kitabındaki *The Strategy Of Culture* adlı makalesi önemlidir- bu makalenin temel tezi ele alınırken Innis’in genel olarak çağdaş medeniyet ve aletleri hakkındaki yorumunun akılda tutulması gerekmektedir-.

Innis bu makalede teorik bir yaklaşımdan ziyade ampirik verileri analiz etme yoluna gider. Makalede en temelde Amerika’nın kültürel hayatında kapitalist teknolojinin hâkim olmasının yarattığı problemler ve bunun Kanada üzerindeki etkisi irdelenir. Bu konuda Innis vâkıayı farklı yönleriyle ele almaya çalışsa da bozulmanın en önemli etkenleri olarak mekânizasyon ve sermayeyle birlikte reklamın başta yayıncılık olmak üzere kültürel hayatın bütün alanları üzerindeki etkisine işaret eder. Düzensiz yapısı sebebiyle (zira ilk başta bir konuşmaydı) okunması hayli zor bu makalede serdedilen en temel görüşler şöyle özetlenebilir: Mekânizasyon ve sermayenin tahakkümü sonucunda kültürün hem formunda büyük değişim olmuş (sadece bir örnek olarak, edebi bir tür olarak öykü görselliği dikkate almak zorunda

kalmıştır, tıpkı resim fotoğrafı dikkate almak zorunda kaldığı gibi. Başka bir ifadeyle: görselliğin ve fotoğrafın başat unsur hale geldiği bir ortamda ne resim eskisi gibi kalabilirdi ne de öykü) hem de hangi kültürel ürünlerin kitleler tarafından nasıl algılandığını değiştirmiştir. Örneğin telif hakları, saklama ve taşıma zorluğu, reklam verilemiyor oluşu gibi sebepler yüzünden 1920'lerin Amerika'sında kitap ve kitabî olan değerden düşerken dergi ve gazeteler daha önemli hale gelmiştir. Bu nokta en iyi edebi eserlerin ilk önce "ışığı dergilerde bulması" ve daha az iyi olanların biraz da mecburiyetten dolayı kitaba yönelmesine sebep olur (Innis, 2004, s. 2-4.).

Bunun yanında teknoloji ve kapitalizmin mümkün kıldığı tekelleşme sayesinde New York gibi merkezler kültür, sanat ve iletişim alanlarında hegemonya (monopoly) kurmuş, bir kültürel çalışmanın veya haberin "değerini" ve/veya satılıp satılmayacağını- dolayısıyla mesela bu bir dergiyse yayına devam edip etmeyeceğini- basıldığı yer belirlemeye başlamıştır (Innis, 2004, s. 2). Burada problemlili olan, böyle bir ortam kültürel bir çalışmanın değerinin kendisinden kaynaklanmaması, yani eserin bizatihi kendisinde bulunan özgün özelliklerinin belirleyiciliğini kaybetmesidir. Bu noktada bir kültürel çalışma veya haber için belirleyici olan, form olarak cari teknolojiye ve onun kullanımına; muhteva olarak da Amerikan çıkarlarına uygunluğudur (a.g.e s. 5-6). Teknolojinin ve sermayenin merkezi ABD oldukça da diğer bütün kültürler var olmak için ABD sermayesi ve teknolojisine boyun eğeceklerdir. Bu makalede önemli noktalardan biri de teknik- tekelleşme ve hegemonik ekonomik ilişkilerin birbiriyle ilişki içinde alınmasıdır. Innis asla bir teknolojik belirlenimci olarak davranmamış, mevcut durumu farklı boyutlarıyla ele almıştır. Kurduğu ilginç paralelliklerden biri de ifade özgürlüğüyle iletişimin tekelleşmesi arasındadır: kurum olarak ne söylediğinin ve nasıl söylediğinin her durumda kayıtsız şartsız anayasal hakla korunması, mülkiyet hakkı ve sermayenin gücüyle birleşince, ABD'de kültür ve iletişimi domine eden büyük şirketlerin kurulmasının yolunu açmış ve bu noktada ifade özgürlüğü bu hegemonik ilişkiyi meşru göstermiştir (a.g.e s. 11). Innis bu noktada özellikle "bilgi üzerinde hegemonyayı" mümkün kılan çağdaş teknolojinin zaten bütün vadettiklerini yerine getirememiş modernitenin bütün değerlerini, vaatlerini tehlikeye attığını ve dolayısıyla Batı medeniyeti için hayati derecede tehlikeli olduğunu belirtir. *The Mechanisation Of Knowledge* makalesinde Innis, bilginin mekânizasyonu ile birlikte fikir özgürlüğünü giderek aşınmasına neden olan çağdaş bilim ve teknolojinin, tehlikenin en temel sebepleri olduğunu iddia eder (Heyer, 2003, s. 73). Bilgi mekânizasyonu onun isteyen farklı şekillerde ürettiği ve tüketime sunduğu bir meta haline gelmesine yol açmış, artık bilgi gerçek değerini yitirmiştir. Teknoloji ve sermayenin hâkimiyeti

altındaki dünyada bilgi sadece form değil; muhteva de objektif hakikate göre değil; sistemin çıkarlarına göre şekillenmiştir.

Innis'in kısaca özetlenen fikirlerine kendi çalışmalarının "onun çalışmaları için bir not" diyecek kadar bağlı, yüzlerce yazısı, makalesi ve sekiz kitabı bulunan McLuhan'ı bütün yönleriyle el almak bu çalışmanın amacı olmadığı gibi mümkün de değildir. Konumuz açısından önemli ve nispeten geç dönem eserlerinden sayılan ve düşüncelerin provakatif bir genel sunumu olarak değerlendirilebilecek *Medium Is the Message* kitabı üzerinden medyatik olanın yapısı hakkındaki genel düşüncelerini ele alınmaya çalışılacaktır. Öncesinde, onun bu mottosunu teknolojik determinist duruşunun değil; iletişimde aletin önemini yeniden ve güçlü bir şekilde vurgulamak isteğinin ifadesi olduğunu belirtilmelidir. Stevenson'un belirttiği gibi, daha az teknolojik determinist bir okunmaya tabi tutulduğunda, McLuhan'ın fikirleri kesinlikle daha ufuk açıcudur (Stevenson, 2008, s.214-215).

Marshall McLuhan söz konusu kitabına şu radikal cümlelerle başlar: Medium (araç, bağlam -yani çağdaş teknoloji-) bütün insani ve bireysel ilişkilerimizi yeniden şekillendiriyor. Ancak ona göre bu durum sadece bizim çağımız için geçerli değildir; insanlar tarih boyunca birçok kere yeni aletlerle tanışmış ve hem toplumsal hem bireysel ilişkileri bu yeni aletler tarafından dönüştürülmüştür. Daha doğru bir ifadeyle, her seferinde bu yeni aletler ve medya belirli bir şekilde yaşamayı, düşünmeyi beraberinde getirmiştir. Yazı, zaman-mekân idrakini değiştirdiği ve sezgiyi, esrarengizliği azalttığı gibi rasyonaliteyi de arttırmıştır. Matbaayla birlikte basılı materyallerin kolayca ulaşılabilir hale gelmesi, bilgi edinme şeklinin daha bireysel olmasını da beraberinde getirmiş, böylece modern bireyciliğin gelişmesine de doğrudan katkı sağlamıştır (McLuhan, 2005, s. 48-50).

Bu yenilikler yanında birçok sosyal meseleyi de beraberinde getirir kuşkusuz; kuşak çatışmasından yabancılaşmaya kadar birçok mesele aslında bağlamın, aletin değişmesine rağmen bir kısım insanların hala eski düşünceleri, eski kavramları kullanmakta ısrar etmesidir (a.g.e s. 14). Kısaca, eski aletlerle hayatı idrak etmiş dede ve baba, yeni aletlerle hayatı yaşamış çocuğu anlayamaz ve bunun tersi de doğrudur. Bu sosyal roller için de öyledir: Televizyon ve internet çağında ebeveynler artık hiç bir şekilde çocukların karakteri üzerinde bir zamanlar sahip olunan şekillendirici etkiye sahip değillerdir. Televizyonla birlikte çocuk daha ilk yıllarından itibaren dış dünyaya açıktır ve asıl itibarıyla ebeveynlerinden bile daha çok ondan etkilenir. "Beceriksiz ve otoriter" anne baba tarafından eğitim, yerini "bütün dünyanın bilgeliklerine açık" bir eğitime bırakır (a.g.e s. 14). Kitap boyunca McLuhan çeşitli görsellerden ve tarihi verilerden de yararlanarak komşuluk ilişkilerinden "diğeri" ile olan ilişkilere, suç

hakkındaki fikirlerden iş ortamına ve tanrı fikrinden savaş fenomenine kadar insana ve topluma dair hayatın bütün alanlarında medyanın dönüştürücü etkisini nasıl gösterdiğini anlatır. Kitap boyunca son derece provokatif bir dille bizi “medyanın bizi bütünüyle değiştirdiğine, hırpaladığına (All media work us over completely) ikna etmeye çalışır. Bunun yanında McLuhan’ın özellikle ilk dönem eserleri “temelde endüstri kapitalizminin ve mekanik teknolojilerin insanın özünü tahrip ettiği kanaatine yaslanmaktadır” (Altun, 2006, s. 206).

Ancak birçok teorisyene göre bütün bu olumsuz tutum zamanla kendisini şaşkıncı bir biçimde iyimserliğe bırakır. Stuart Hall’ün belirttiği üzere ilk başta kitle kültürüne karşı sivil bir savunma ve son derece politik olan bu kötümser fikirler, sonrasında medyanın insan üzerinde nasıl radikal etkilerde bulunduğunu müşahede eden ve fakat bu etkiyi olumlayan yaklaşımlara bırakır (Aktaran Marchessault, 2005, s. 68). Ancak bu noktada da Hall’ün değerlendirmeleri tartışmalıdır ve birçok teorisyen aslında McLuhan’ın kötümserliğini koruduğunu ve fikirlerinde tutarlılık olduğunu savunmuştur (a.g.e, s. 69). Hangi yorumun daha gerçek olduğu ve bu yöndeki tartışmalar bir yana, McLuhan’ın kariyeri boyunca medyanın dönüştürücü, belirleyici etkisine inandığı ortadadır. McLuhan’ın bu teorik mirası da hala büyük oranda çeşitli düşünürler tarafından güncellenmektedir.

2.3.RAYMOND WILLIAMS: TEKNOLOJİK DETERMİNİZM VE KÜLTÜREL KÖTÜMSERLİĞİN ELEŞTİRİSİ

Raymond Williams, savaş sonrasında ortaya çıkan yeni solun ve İngiliz Marksist geleneğin en önemli eleştirel teorisyenlerindendir ve onun düşüncesi medya ve kültürel çalışmalar söz konusu olduğunda “en zengin kaynaklardan biri” olarak kabul edilir (Stevenson, 2008, s. 28). Matthew Arnold ve F.R Leavis gibi İngiltere’de kültür düşüncesi üzerinde etkili olan ve alt sınıfın eğitime dahlini bir bozulma olarak değerlendirecek kadar elitist teorisyenlerinin seçkinci yaklaşımına “kültür sıradandır: Başlangıç noktamız bu olmalıdır” diyerek karşı çıkan Williams, kültür kavramını demokratikleştirmiştir (Özçetin, 2018, s.182). İşçi bir aileden gelen ve bu sınıfla bağını koparmayan Williams, söz konusu iletişim araçları olduğunda da aynı anti- seçkinci tavrı benimsemektedir. Edebiyattan siyasete ve dine kadar çok farklı konularda kitaplar yazmış bir teorisyen olarak Williams’ın konumuz açısından önemi, dil ve iletişim araçlarını “biçim verici (formative) sosyal güçler” olarak ele almasıdır (Fusch, 2017, s. 745).

Esas itibarıyla iletişim araçlarının toplumsal yapı ve koşulları önemli ölçüde etkilediği noktasında Williams Innis ve McLuhancı geleneği takip eder. Ancak, klasik Marksizmi

bütünüyle kabul etmese de o düşünceden önemli ölçüde beslenen ve anti-seçkinci karakteriyle ön plana çıkan bir teorisyen olarak teknoloji ve etkilerine “özcü” yaklaşmaz. Zira, söz gelimi zaman ve mekânın çağdaş teknoloji tarafından dönüştürüldüğü iddiası, ancak mutlak ve ideal bir zaman mekân idraki varsayıldığında kötümser bir vâkıa olarak kabul edilebilir. Eğer bu yoksa, “değişen zaman mekân idrakleri” şeklinde bir tamlama zaten problemlidir. Değişen kimin (hangi sınıfın) zaman mekân idrakidir ve ağıt yakanlar kimlerdir? Radikal değişimlere dair bu varsayımları ve olumsuz oldukları fikrini zımnen kabul etme noktasında Williams radikal solcu ve elitist sağcılar arasında “sessiz (tacit) bir ittifak” olduğunu iddia eder ve bu yaklaşımların alt kültür hakkındaki korkularının da yeni teknolojiler hakkındaki kötümserliklerinin de aşılması gerektiğini belirtir (Williams, 1960, s.129).

Raymond Williams’ın McLuhan’a yönelik en önemli eleştirisi, McLuhan’ın teknolojinin ve medyanın özsel, içkin özelliklerini fazla vurgulamasıdır. Ona göre bu noktadaki aşırı vurgu, bu aletlerle üretilen kültürün üretildiği ortamdaki diğer belirleyici unsurları (en başta ekonomi ve siyasal iktidar) iskalamaktır. Çoğu zaman teknolojik belirlemcilik olarak adlandırılan bu yaklaşım, söz konuş teknolojinin ideolojik ve politik kullanımlarını ve bu kullanımları mümkün kılan hiyerarşileri görünmez, önemsiz gösterir ve böylece egemen toplumsal ilişkileri meşrulaştırır (Stevenson, 2008, s. 212). Halbuki teknolojinin otonom olduğu ve kendi kendine deneysel/bilimsel çalışmalar sonucu gelişip bir anda insanları yeni davranış ve deneyimlere icbar ettiği varsayımıyla hareket eden bu yaklaşımın kaçıracağı bir nokta vardır: bizatihi bu teknolojik araştırma ve deneylerin kendileri “kelimenin tam anlamıyla hepsi verili ekonomik ve siyasal hiyerarşilerin, kültürel formların zaten cari olduğu” bir ortamda ve söz konusu ortamın şartları tarafından belirlenen amaçlar için yapılmaktadır. Ayrıca, teknolojinin etkisi de ilk halinden değil; sistem tarafından ele alınıp, şekillendirilip pazarlanmasından sonra ortaya çıkmaktadır (Williams, 1983, s.128-129). Williams’ın bu noktada son derece kritik bir noktayı görmemizi sağladığı belirtilmelidir: Hangi teknoloji için araştırma ve deney yapılacağı, hangi teknolojinin pazarlanıp sosyalleştirileceğine verili, cari sistem karar veriyorsa, bizatihi teknolojik aletlerin daha ortada yokken cari olan sistem tarafından belirlendiği ortada değil midir? Örneğin, dünyadaki bilimsel ve teknolojik çalışmaların Afrika’daki yaygın bir ölümcül hastalık için değil de; gelişmiş batılı ülkelerdeki insanların estetik ihtiyaçları veya eğlenceleri için hasredilmesi ve doğal olarak teknolojik gelişmelerinde bu yönde seyretmesi, teknolojinin içkin “doğasından” mı yoksa global kapitalizmin eşitsizliklerinden mi kaynaklanmaktadır? Williams’ın bu soruları, McLuhan’cı geleneğe yönelik en önemli eleştiri olarak kabul edilebilir.

Eğer iletişim araçlarının özsel, içkin özellikleri daha az vurgulanmasıyla onların etkileri nasıl anlaşılabilir? Williams'a göre bu sorunun cevabı için onların tarihsel süreç içerisinde içine doğdukları toplumsal şartlar sonucu ne yönde evrimleştiklerine bakılmalıdır. Dolayısıyla, ona göre örneğin televizyon ve etkileri anlaşılacak isteniyorsa, yapılması gereken spekülasyonla düşünme yöntemiyle televizyonun kendinde içkin olduğunu düşündüğümüz bir takım özelliklerini ortaya çıkarmak değil; hangi toplumsal/teknolojik süreçlerin televizyonu hayatımızın vazgeçilmez bir parçası kıldığını ve bütün bunların sermayeyi elinde bulundurduğu gibi kültürel iktidarı da korumak isteyen hâkim sınıfla ilişkisini sorunsallaştırmaktır. Nihayetinde televizyonun çok kısa bir süre içinde gelişmiş toplumlarda kolayca ve her yerde bulunabilen, haber ve eğlencenin bireysel alımlamalarını mümkün kılan ve kolayca taşınabilen bir alet olmasının sebebi tam de ortaya çıkıp yaygınlaştığı sıralarda gelişen “ev tabanlı tüketiciliğin şekillendirdiği bir pazara uymak zorunda kalmasıdır”. Bu noktada özellikle ekonomi, devlet ve özel mülkiyetçi kültür televizyonu “üst belirlemiştir” (Stevenson, 2008, s. 40). Benzer iddiaları Williams radyo içinde yapar ve radyonun tarihsel gelişimini inceleyerek bu iddiasını temellendirme yoluna gider. Ancak bu nokta, özellikle modern kapitalist toplumdaki yeni teknolojiler ve etkilerini araştırmak söz konusu olduğunda, verili-sosyo ekonomik yapı ve şartların yanı sıra kapitalizmin teknoloji ve kültürün kesişim noktalarını nasıl belirlediği özellikle ele alınmalıdır. Buna rağmen Williams'ın toplumsal belirlenim noktasında ekonomizme düşmediği de belirtilmelidir:

Belirlenimi tek bir güç ya da güçlerin tek bir soyutlaması olarak değil, gerçek belirleyici faktörlerin -iktidarın ya da sermayenin dağıtımını, toplumsal ve fiziksel miras, gruplar arasında ölçek ve büyüklük ilişkileri- sınırlar koyduğu ve baskı uyguladığı; ancak bu sınırlar içinde, baskı altındaki veya baskı karşısındaki çok boyutlu etkinliğin sonuçlarını bütünüyle denetleyemediği gibi, bütünüyle tahmin de edemediği bir süreç olarak düşünmeliyiz (Aktaran Stevenson, 2008, s. 44).

Williams bütün bu tarihsel süreçleri mezkûr ilkelerden hareketle değerlendirdikten sonra dört farklı iletişim yapısından (otoriter, vesayetçi, ticari, demokratik) bahseder ve hangisinin hâkim olacağını parçası oldukları sosyo-ekonomik yapı tarafından belirlendiğini iddia eder. Bu şekilde düşünüldüğünde bugün iletişim sistemlerinin ve ilişkili sanatların (sinema, video vb.) bütünüyle pazarın hizmetinde olması, yani ticari modelin küresel çapta hâkim olması onların toplumsal etkilerini de şekillendirmiştir ama bunun sebebi onların kendinden içkin özellikleri değil; 1950'lerde ABD'nin ticari yayıncılığının küreselleşmesiyle

ilgilidir ve bu toplumdaki demokratikleşme çabaları açısından kaçırılmış bir fırsattır. Eğer kitle iletişim araçları ve özellikle televizyon, devlete ve şirketlere karşı kurumsal özerkliklerini korumuş olsalardı ve bu mecralar farklı seslerin özgürce dile getirilebildiği kamusal forumlara dönüştürülebilselerdi, diktanın hâkim olduğu sesler değil; daha sağlıklı, demokratik ve iletişimsel kamusal alanlar olabilirdi (Stevenson, 2008, s. 40-47). Medya toplum ilişkisi bu şekilde ele alındığında medyanın farklı, alternatif kullanımlarının mümkün olduğu fikri de ortaya çıkmaktadır. Örneğin Williams'a göre radyo ve televizyonun ulus devlet otoritesini aşındırıcı ve demokratikleştirici medya olarak kullanılabilir ve onlarda bu potansiyel hep vardır. Bugün söz konusu medyanın hepsi kapitalist sistem tarafından kontrol ediliyor olabilir, ama milyonlarca insan bu aletlerden sivil gönüllü örgütlenmeler oluşturmanın yollarını aramaktadır ve bu aletler demokratik bir sosyalizm için kullanıldığında “bir zamanlar özgürleştirici olan” modernitenin vaatleri gerçekleştirilebilir (Williams, 1983, s.150-153).

Bu noktada, Williams'ın Gramsci'nin hegemonya kuramında yararlandığı açıkça görülmektedir: kamusal alandaki iktidar ilişkileri şu veya bu anda kazanılan/kazanılabilen mücadeleler değil; sürekli ve her alanda devam eden ve her an çehresi değişebilecek mücadelelerdir. Bu durum, çağdaş toplumlarda mücadelenin önemli alanlarından olan iletişim sistemleri için de aynı şekilde geçerlidir. O halde, teknolojik determinizm ve kültürel kötümserlik “en rafine halleri dâhil” bir kenara bırakılmalıdır (Williams, 1983, s.133). Peki, bu fikirler Williams'ın çağdaş teknoloji ve kültür hakkında iyimser olduğu anlamına gelmekte midir? Kesinlikle hayır: O, “bugün sahip olduğumuz, kapitalizm tarafından finanse edilen ve sürekli bir şekilde suç, sahtekarlık, entrika ve sahte bir erotizm olarak sunulan bir sanattan başka bir şey değildir” demektedir; fakat bu durumun ve bizzat eleştirdiği ama her yere yayılmış olduğunu inkar etmediği kötümserliğin ve nihayetinde bütün bu sosyal durumun hem sebepleri hem de sonuçları olarak “toplumsal çözülme” ve “yabancılaşmanın” asıl önemli sebebi olarak kapitalist sistemin her yere sinmiş olmasını göstermektedir (Williams, 1983, s.144). Dolayısıyla, alternatif bir sistem, alternatif bir iletişim aletleri/ortamı demek olacaktır, en azından bu ihtimal hep mahfuzdur. Williams ısrarla kültürel pesimistlerden ve teknolojik deterministlerden kurtulmaya çağırmasının ardında bu düşünce vardır.

2. 4. SİBER KÜLTÜR: ÇAĞDAŞ TEKNO-KAPİTALİS TOPLUMUN KÜLTÜREL ORTAMI

Türkiye’de hem popüler yazında hem de akademik çalışmalarda post-truth hakkında, çerçevenin hepsinin görememekten mütevellit yanlış değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu yanlış değerlendirmelerin en başında ise post-truth fenomeninin bir dizi pratik olarak görmek

veya olayı psikolojik açıdan ele almaktır. Bu şekilde ele alındığında, post-truth, insanların yalan karşısında artan kayıtsızlığı veya bir takım siyasal ideolojilerin kullandığı “aşâğılık” bir fenomen olarak değerlendirilmektedir ki bu hem ideolojik hem de yanlıştır. Halbuki post-truth 1980’lerde başlayan ve giderek küreselleşen neoliberal dalga ve tekno-kapitalist tahakkümün yarattığı devasa bir kültürel dönüşümün parçasıdır ve kesinlikle çok boyutludur. Bu tezin Türkiye’de konu hakkında şu ana kadar yazılan hemen bütün çalışmalardan farklı bütün teorik tartışmalarla birlikte ortaya koymak istediği ise basitçe şöyle özetlenebilir: ne siyasetçilerin daha ahlaksız olmaya başlamasıdır post-truth çağının sebebi ne de halkın doğruyu bulma noktasındaki artan kayıtsızlığı. Post-truth, neo-liberalist global tekno-kapitalist uygarlığın parçası bütün toplumların kaçınılması “teknik olarak” pek mümkün olmayan sosyal sonucudur. Dolayısıyla, çağdaş küresel tekno-kapitalist kültürün genel, temel karakteristik özellikleri anlaşılmeden post-truth hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

Çoğu zaman, modern kültürde internet ve başta yapay zeka olmak üzere yeni teknolojilerle birlikte ortaya çıkan yeni kültürel durumu ifade etmek için siber kültür (cyberculture) kavramı kullanılmaktadır (Bell, 2007,s. 3-10). Çok farklı disiplinlerden (kültürle çalışmalardan felsefeye, coğrafyadan bilgisayar mühendisliğine ve sosyolojiden müzik çalışmalarına kadar) teorisyenlerin alanda çalışmaları ve farklı veçhelerden, farklı kavram ve teorik önermelerden hareketle siber kültürü ele almaları nedeniyle siber kültür çalışmaları henüz tam bir disiplin olarak kabul edilmediği gibi net bir tanımı da yoktur. David Bell bu durumu disipline açıklık ve farklılıkları getirdiği için bir zenginlik olarak görür ve net, kesin, sınırları belli bir tanım ortaya koymak yerine temel parametreleri ve çalışma alanlarını ortaya koymanın disiplinin mahiyeti hakkında daha iyi bir fikir vereceğini belirtir. Bunu yaparken dile getirdikleriyse siber kültürü kısaca anlamak için bütünüyle alıntılanmaya değerdir. (Bell, 2007,s. 9-10) Buna göre siber kültür;

--Donanım ve yazılım geliştirme ve kullanıcı modelleme, robotik, yapay zeka (AI) ve yapay yaşam (A-Yaşam), nano-teknoloji ve benzeri dâhil olmak üzere bilgisayar bilimleri ve diğer ilgili ‘siberneknolojiler’de çalışmak;

--Bilim ve teknoloji tarihinden, örneğin hesaplama tarihçelerine dair içgörülerini (insights) oluşturmayı;

--Yeni teknolojilerin kullanımı, kullanıcıları ve etkileri hakkında sosyolojik çalışmaları;

--Bilim ve teknoloji çalışmalarından insanların ve teknolojilerin “aktör ağlarını” nasıl anlayacakları hakkındaki fikirler;

- Coğrafyacıların siber alanlardaki çalışmaları ve şehirlerarası çalışmalarda 'siber şehirler' üzerine çalışma;
- (yeni) Edebiyat teorileri ve çalışmaları, örneğin bilim kurgu ve siberpunk ile ilgili olanlar;
- Medya çalışmaları, özellikle yeni medya, multimedya ve dijital medya üzerinde çalışmalar; ayrıca bilim-kurgu, sinema, dijital film yapımı, yeni film yapım biçimleri ve bütün bunların dağıtımını ve tüketimi üzerine çalışmaları;
- Bilim ve teknoloji felsefesi, siber mekân ve siber kültür hakkında düşünmek için ortaya felsefi teoriler koymak veya bunları geliştirmek;
- Bilgi ve bilgi ekonomilerinde değişen iş yapış biçimlerinin ekonomisi ve organizasyon çalışmaları;
- “Siber feminizmler” ve “siborg³ feminizmleri” de dâhil olmak üzere feminist bilim ve teknoloji çalışmaları;
- Bütün çeşitlilikleriyle sosyal, politik ve kültürel teori;
- Gen terapileri veya Xenotransplantasyon⁴ gibi vücut ve teknolojiler arasındaki arayüzler üzerinde biyomedikal ve biyoteknoloji bilimleri araştırmaları;
- Yeni teknolojilerle kesişen yaratıcı ve uygulamalı sanat çalışmaları ve yeni teknolojilerin estetiği çalışmaları;
- Sosyal, sosyal, iletişim, kültürel veya yeni, hibrit “siber-politik” bağlamlarda olsun, politika odaklı çalışmalar;
- “Siber psikoloji” (siber alanın psikolojik etkileri) üzerine çalışmalar;
- Dilbilim alanında -hem yeni teknolojilerin hem de kullanıcılarının- dillerinin araştırılması;
- Gelmekte olan yaşam biçimlerini araştıran disiplinler arası fütüroloji (gelecek bilim);
- Ve nihayetinde (otonom bir disiplin olarak) kültürel çalışmalar alanının siber alanın maddi, sembolik ve deneyimsel boyutlarını anlama, siber-kültürel formlar, uygulamalar, politikalar ve kimlikler ile siber-kültürel üretim ve tüketim konularına yaklaşımların hepsini içermektedir

---

³ Hem biyolojik hem yapay kısımları/organları olan varlıklar.

⁴ Değişik, farklı türler arasında (hayvandan insana gibi) dokuların nakli olarak tanımlanır

(Age, s.10-11).

Siber kültür kavramı ve çalışma alanı hakkındaki akademik ve popüler çalışmaların tarihi Batı’da 1950’li yılların sonu kadar gitse de esas itibariyle günümüzdeki anlamını 1990’lı yıllarda almış ve alan hakkındaki çalışmalar günümüze kadar artarak devam etmiştir. Michael Benedikt, Sherry Turkle ve Maria Bakardjieva, David Silver gibi isimler alanda birçok anlamda önemli, kurucu çalışmalar yapmışlardır. Ancak birçok eleştirmen Castells’in bugünün kültürü hakkında -her yönüyle düşünüldüğünde- en “aydınlatıcı, yaratıcı ve entelektüel açıdan titiz” çalışmalarını ortaya koyduğunu kabul etmektedir (Bell, 2007,s. 52). Onun üç ciltlik çalışması *The Rise of the Network Society* (1996a / 2000), *The Power of Identity* (1997/2004) ve *End of Millennium* (1998/2000) Weber’in *Ekonomi ve Toplum* ve Marks’ın *Das Kapital*’i gibi sosyolojinin en önemli eserleriyle kıyaslanacak kadar akademide ilgi görmüştür (Bell, 2007,s. 55). Tezimizin konusu post-truth fenomeninin de bir parçası olduğu siber kültürü ana hatlarıyla ele almayı amaçlayan çalışmanın bu bölümünde, en çok onun teorik yaklaşımlarından yararlanılmaya çalışılacaktır. Burada yapılmak istenen, yeni-medya-toplum ve post-truth ilişkisini tartışırken, Innis, Williams ve McLuhan gibi isimler üzerinden önceki sayfalarda yapılan teknoloji-toplumsal değişim ilişkisine dair tartışma/soruşturmaya Castells’in bakış açısını ana hatlarıyla dâhil etmek ve böylece post-truth’un da bir parçası olduğu siber kültür hakkında daha sağlıklı bir bakış açısı geliştirmeye çalışmaktır.

Öncelikle Castells’in iletişimin ve iletişim için kullanılan araçlarının toplumsal inşasına radikal etkisi kabul ettiğinin açıkça ortaya konması gerekmektedir; Ona göre “kültürler iletişim süreçlerinden oluşur” (Cultures are made up of communication processes.) (Castells, 2010, s.403). Ancak o, iletişim araçlarının söz konusu etkisini Innis-McLuhan çizgisindeki düşünürler gibi söz konusu aletlerin “doğalarında” değil; -bu yönü de kabul etmekle birlikte- tarihsel süreç içerisinde değişen işlevsel özelliklerinde ve ortaya çıktıkları ekonomik-kültürel ortamla ilişkisi içinde ele alır. Ona göre teknoloji tarihinin bize öğrettiği şudur: herhangi bir teknolojinin getirdiği yenilikleri ve değişimleri anlamak için, o teknolojinin insanlar, şirketler, kurumlar ve en genelde toplumlar tarafından nasıl kullanılageldiğini soruşturmanın merkezine koymak gerekir ve bu durum internet için daha da geçerlidir (Castells, 2001,s.4). Bu noktada “teknolojik yenilikleri gerek başlatarak, gerek yasaklayarak, gerek onların öncülüğünü üstlenerek” onlara büyük oranda yön veren devletler özellikle önemlidir. Ancak Castells çağdaş teknolojinin mahiyetinin belirlenimi noktasında asıl büyük etkenin kapitalizm olduğunu da teslim etmektedir: “teknoloji devrimi de, ileri kapitalizmin mantığı ve çıkarlarının bir ifadesi olmaya indirgenmesi mümkün olmasa da, gelişimi, tezahürü bakımından bu mantıkla, bu çıkarlarla

şekillendirildi” (Castells, 2010, s.15-16).

Ancak ona göre bu belirlenimlerin hiç biri mutlak değildir: kapitalizmin bu teknolojinin mahiyetini büyük oranda şekillendirmesi, onun bu teknolojinin etkilerini tek tipleştirdiği anlamına gelmez. Ona göre bu gerçeği görmek için internetin farklı toplumlardaki değişen kullanımlarına/etkilerine bakmak (örneğin ekonomik eşitsizlik, çatışma, yolsuzluk, uyuşturucu ticareti, sivil savaş gibi bir dizi büyük toplumsal problemlerle malul Kolombiya toplumuna internetin girişi suç çetelerinin güçlerini ve etki alanlarını artırmalarına zemin hazırlamışken, Batılı toplumlarda güvenlik ve mahremiyet gibi çok farklı kaygıları beraberinde getirmiştir vb.) yeterlidir. Dolayısıyla yapılması gereken sahada olup bitene bakarak analiz geliştirmek, farklı bağlamlardan elde edilmiş ampirik verilere öncelik vermektir. Bu noktada söz konusu çağdaş kültür olduğunda verilerle çalışmak çok daha güç bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır. Sibermakan gibi çok hızlı değişen ve özneleri bazen tam belli bile olmayan bir alanda, böyle bir teknoloji hakkında bunu sürekli yapmak ve teori-ampirik veri ilişkisini güncel tutmak çok zor olsa da; sağlıklı, bilimsel bir kavrayış ve değerlendirme için yapılması gereken budur. (Castells, 2001,s.3-8). Onun kitaplarının teorik/felsefi önemelerden ve tartışmalardan çok ampirik saha çalışmalarına atıflarla dolu olması, gerçekten de bu teorik ilkelere bağlı kaldığını göstermektedir. Ancak buna rağmen, kuramsal, felsefi boyutun bütünüyle bir kenara bırakılamayacağını da kabul eder Castells (Castells, 2010, s.507). Dolayısıyla, yapılması gereken yeni medyayla değişen zaman mekân idraki gibi daha ziyade soyut felsefi tartışmalarla bunların gündelik hayattaki somut yansımalarının izlerini birlikte sürmektir.

2. 5. POST-TRUTH FENOMENİNİN TEKNOLOJİK KOŞULLARI: YENİ MEDYA VE SİBER KÜLTÜR

Bir taraftan teknolojideki sürekli gelişmelerin neyin “yeni” olduğu konusunda kafa karışıklıklarına sebep olması, öte taraftan yeni medya denen olgunun farklı zamanlarda meydana gelen birçok teknolojik değişimin ürünü olması, “yeni medya” fenomeninin tam olarak ne olduğu ve net olarak hangi tarihte mümeyyiz vasıflarıyla ortaya çıktığını belirleme noktasında tartışmalara sebep olmuştur. Bu durumun bir sebebi de, yeni medya hakkında yapılan çalışmaların farklı disiplinlere yayılmış olmasının sonucu olarak, kavramın tanımında bir konsensüse erişilememiş olunmasıdır (Kelly vd., 2009 s.2). Ayrıca, “yeni” olanın her zaman “iyi” olduğuna dair bir algı, yeni olan ile “iyi” olan arasındaki semantik ilişki, yeni kavramını kullanmanın ideolojik konatasyonlar gibi nedenlerden dolayı “yeni medya” demenin doğru olmadığı da iddia edilmiştir (Lister vd., 2009, s.11). Buna rağmen yeni medya için bu ismin kullanılmasının asıl “haklı” gerekçesi, sürekli yenilenebilir olması ve gerçekten de

yenilenmesidir. Bunun en temel sebebi ise fiziksel bir nesne olmayışıdır, yeni medya denen olgunun bildiğimiz anlamıyla fiziksel bir nesne olmaması değişimi çok kolay ve hızlı yapabilme olanağı sağlamaktadır. (Monavich, 2018,s. 60-61). Dolayısıyla yeni medya esas itibariyle sürekli yenilenebilen/yenilenen medya olarak anlaşılmalıdır.

Ancak, sadece yeni medyanın değil; bir bütün olarak çağdaş kültürel ortamın- yeniliği ve bambaşkalığı spekülâtif bir önerme değildir: İnsanlık tarihi açısından günümüz medyatik ortamın gerçekten *yeni oluşu* sadece kavramsal bir tartışma veya tercih değildir. Castells'in belirttiği üzere "*tarihte ilk kez* insan iletişiminin yazılı, sözlü, görsel-işitsel biçimlerini aynı sistem içinde bütünleştiren bir *hipertext ve meta-dil*" oluşmuştur. (Castells, 2010, s.440)) "*Tarihte ilk kez*, insan aklı yalnızca üretim sürecinin belirleyici bir unsuru olmakla kalmamış, doğrudan bir üretim gücü olmuştur" (age, 2010,s.129). Sermaye ve piyasanın ilişkileri ve uzamsal yayılımı da insanlık tarihine yabancıdır: "Sermaye, *tarihte ilk kez* gerçek zamanda işleyen, küresel olarak birleşmiş finans piyasalarında vaktin etrafında örgütlenmiştir: Yerküreye yayılmış, elektronik devrelerde saniyeler içinde milyarlarca dolarlık işlem gerçekleşmektedir (age, 2010,s.129). Yine "*tarihte ilk kez*, bütün gezegenin kapitalist olduğunu ya da küresel kapitalist ağlara bağımlı hale geldiği" ortadadır". (age, 2010,s.202). *Tarihte ilk kez* ekonomik örgütlenmenin *temel birimi*, bireysel ya da kolektif olsun (girişimci ya da girişimci aile gibi) bir özne değildir... *ağdır*. (age, 2008,s.148)

Görüldüğü üzere yeni medya esas itibariyle toplumsal kurumların hemen hepsinin yenilediği veya en azından işlevsel anlamda radikal şekilde değiştiği bir dönemde "bir başka yeni" olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni teknoloji, sosyolojinin en temel ilkelerinden birini gözetmek için, hepsi yeni bu toplumsal koşul ve kurumlar birbirleriyle ilişkileri gözetilerek ele alınmalıdır. Bunun yanında yeni medyanın gerçekten ne olduğunun anlaşılması ancak onu farklı kılan özellikleri ortaya koymakla mümkün olur. Yeni medyayı farklı kılan temel özelliklere baktığımızda bunların interaktiflik, hipertextualite, dijitallik, stimüle edilebilirlik, yakınsama (convergence) ile birçok medyatik özelliği tek bir araçta toplayabilmiş olması, ağ merkezli oluşu ve sistemin hepsinin birbirine bağlı oluşu gösterilebilir (Kelly vd, 2009 s.13). Barış Bulunmaz'ın da işaret ettiği üzere, bütün bunların mümkün olmasının temelinde internet bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle sadece internet olduğu için yeni medya bütün bu özelliklere sahip olabilmektedir. İnternetin hız, güncellenebilirlik, giderek düşen maliyeti... gibi avantajlarının yanında multimedya özelliklerini de tüm unsurlarıyla kullanmanın getirdiği üstünlük, internete paralel olarak düşünülen yeni medya ve iletişim teknolojileri, geleneksel

medya ve kitle iletişim araçları karşısında oldukça önemli bir avantaj elde ettirmiştir (Bulunmaz, 2011). Tam da bu yüzden, küresel çapta hükümetlerden şirketlere bütün toplumsal kuruluşlar yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı bu ortama sağlıklı bir şekilde adapte olmak ve bu yeni ortamda başarılı olmak için 1990lı yılların başından beri yarışmaktadır (Castells, 2004, s.394).

Teorisyenlerin yeni medyanın etkisi ve mahiyeti hakkında da net bir uzlaşısı olmadığı görülmektedir. Kelly ve arkadaşlarının belirttiği gibi, yeni medyanın gerçekten ne olduğu konusunda çok iyimser ve ütöpik denebilecek yorumlar da vardır yeni medyanın kapitalizmin basit bir aldatmacası olduğunu belirten kötümser yaklaşımlar da (Kelly vd, 2009, s.4). Sosyal medya hakkında özellikle Batı’da Facebook, Twitter ve Flickr, Youtube ve Myspace gibi platformların yeni yeni popülerleştiği yıllarda bunların “demokrasiyi güçlendiren üretici kullanımlarını” mümkün kıldığı ve bu platformların “herkesin içinde yer alabileceği, söylemek istediklerini söyleyebileceği yeni bir ekonomik demokrasiye” yol açacağı fikri “ağırlıklı olarak” kabul gören yaklaşımdı (Netchitailova, 2018, s.2-3). Daha da şaşırtıcı olan, uzun yıllar boyunca çok farklı, neredeyse bütünüyle zıt ideolojik örgüt ve yapılanmaların yeni medyanın demokratikleştirici olacağına inanması ve bu potansiyeli kullanmak için harekete geçmiş olmasıdır (Dahlberg, s.131-133). Gerçekten de başta Filipinler Devlet başkanı Joseph Estrada’nın yeni medya teknolojileri üzerinden gelişen tepki ve protestolardan sonra görevi bırakıp ülkeyi terk etmek zorunda kalması, Arap Baharında göstericilerin sosyal medya üzerinden örgütlenmesi, Occupy hareketleri ve İran’da 2009 yılındaki yeşil hareket gibi bir dizi demokratik taban hareketinde sosyal medyanın etkisi bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır (Shirky, 2008, s157-161). Ancak olayın seyri sonrasında ciddi şekilde değişmiştir: devletlerin ve otoriter rejimlerin bu noktada sosyal medyada kayıtsız kalması ve bu “tehlikeyi” görmezden gelmesi beklenemezdi. Otoriter rejimler bir süre sonra bu platformları muhalifleri izlemek ve kontrol altında tutmak için kullanmaya yönelik politikalar geliştirdiler. Süreç içerisinde yaşanan bu tecrübeler, bu platformların kullanıcıları ve demokrasiyi güçlendirdiği iddiasının “peri masalı” olarak görülmesini de beraberinde getirmiştir. (Morozov, 2018, s.31). Bu noktada tartışmalar devam etse de, internet teknolojisinin beraberinde getirdiği çok önemli değişiklikler olduğu, internetin bir dizi bütünüyle farklı deneyim sunduğu ve bunun gelişmiş toplumlarda hemen bütün insani alanlarda etkilerinin görüldüğü noktasında teorisyenler hem fikirdir (Castels, 2010, s.400 ve A. Peters vd, 2008, s. 127).

Marschall Poe, internetin ortaya çıkması noktasında kapitalizmin büyük etkisini kabul etmekle birlikte, özel sektör mantığının hâkim olduğu yeni toplumsal ortamın, günümüzde ve

geçen asırda hiç olmadığı kadar bilgiye ihtiyaç duyan ve bunun için internete muhtaç olan *gözetim devletinin* ve nihayetinde *hedonist kültürün* etkisinin kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Yeni ekonomiyle birlikte bu faktörlerin hepsi interneti sosyal ortama adeta çekmiştir ve internetin toplumsal etkileri de bu duruma göre şekillenmiştir. Hem ortaya çıktığı ortamın hem de kendinde içkin özellikleri bir arada düşünüldüğünde internet; eşitlik, serbestlik, duygusallık, hedonizm, müzakereyi önemseme, çoğulculuk, dünyevilik, bireycilik gibi sosyal değerleri ön plana çıkarmıştır (Poe, 2011, s.250). Öte taraftan internetin bilişsel etkilerini belirlemek sözgelimi matbaa veya fotoğrafın bilişsel etkilerini belirlemekten çok daha zordur. Matbaa, yazıyı, kitabı ve dolayısıyla kavramsal düşünmeyi ön plana çıkararak kullanıldığı toplumdaki bireylerin soyutlama kabiliyetini geliştirmiştir. Sinema, fotoğraf gibi teknolojilerse görsel bir kültürle “daha yüzeysel” ama kesinlikle daha “duygu merkezli” bir bilinç meydana getirmişlerdir. İnternet içinse bu tür genel değerlendirmeler yapmak kesinlikle daha zordur zira o bütün bu deneyimleri mümkün kılmakta; soyutlama kadar duygusallığı da ön plana çıkaracak kapasiteye sahip bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna dikkat çeken bazı teorisyenlere göre bilgisayar/internet herhangi bir medyum değil; diğer medyanın detaylarını da bünyesinde simüle edebilen “ilk meta-araçtır” (meta-medium) (Manovich, 2018, s.70).

Yeni teknolojilerin toplumsal etkileri daha barizse de de felsefi, ontolojik etkileri daha temeldir. Çağdaş teknolojinin bütünüyle yeni olmasının ve Harari’ye göre insanların onunla ne yapacaklarını bilmemelerinin asıl sebebi, biyoteknolojiyle bilişim teknolojilerinin artan işbirliği nedeniyle teknoloji tarihinde her zaman görülenin aksine insanın dışını değil; içini değiştirmesidir. Bu teknolojilerle her geçen gün insanın iç dünyası doğrudan veya dolaylı olarak kontrol edilmektedir (Harari, 2018, s. 24). Biyoteknoloji bunları somut müdahalelerle yaparken medya hayatın bütünüyle medyatik olan tarafından dolayımlandırıldığı toplumsal bir durum ortaya çıkarmaktadır. Çağdaş toplumlarda medyanın etkileri üzerine önemli çalışmaları olan Mark Deuz, gündelik hayatın giderek medyatikleşmesi ve temel anlamında insan tecrübesinin sürekli teknolojik olan tarafından dolayımlanması göz önüne alarak, 21. yüzyılda artık kesin ve net bir ontolojik dönüşümden (ontological turn) bahsedilmesi gerektiğini iddia eder. Ona göre her ne kadar kendisi McLuhan, Thompson, Baudrillard gibi isimlerle aynı temel varsayımlardan hareket ediyorsa da, 21. yüzyılda medyanın hükümranlılığı altındaki dünyada daha radikal etkilere odaklanan yaklaşımların benimsenmesi gerektiği ortadadır. Buna göre, giderek daha fazla kişinin *mediapolis*lerde yaşamaya başladığı bu dönemde farklı bir varlık tasavvuru geliştirmek kaçınılmazdır (Deuze, 201, s.137). Varlığı deneyimleniş biçimimiz, ya da daha Heideggerci bir dille söylersek, varlığın *kendisini bize açışı* değiştiyse, ontolojinin de değişmesi

kaçınılmaz olmalıdır. Öyle ki, bu aletlerin gündelik hayatın her anına dokunmasını kanıksamış insandaki değişimin ne kadar radikal olduğunu vurgulamak isteyen bazı teorisyenler bu insana “post-insan” (posthuman) demektedirler.

Felsefi yaklaşım ve gelenekler ontoloji merkezli olanlar ve epistemoloji merkezli olanlar olarak ikiye ayrılarak incelenebilir. Epistemoloji merkezli felsefelerde temel birim insan ve zihndir ve asıl sorular “neyi, nasıl, ne kadar bilebilirim” şeklinde insan ve aklına, bilgisine odaklı sorulardır ki bu tür felsefi yaklaşımların en ünlüsüne örnek olarak Descartes’in felsefesi verilebilir. Ontoloji merkezli yaklaşımlar ise varlık temel kategori ve birimdir. Bu tür felsefi yaklaşımlar daha ziyade varlığı, onun özünü, kendini açış biçimini vb. sorunsallaştırırlar ve düşünceyi de buradan inşa ederler. Heidegger bu noktada bu tür bir yaklaşımın en önemli temsilcisi olarak kabul edilebilir. İşte, değişen teknolojiye bu geleneklerin ikisinin de temel kategorileri dâhil yeniden düşünülmesi gerektiği ortadadır. Zira yeni teknolojilerin hem insanın kendi zihni ve bilgisi hakkında hem de varlığın deneyimlenmesi noktasında insan üzerinde son derece radikal etkileri vardır ve bütünüyle yenidir: “İnternet sadece 'teknolojik' değil, 'paramekaniktir': İnsan ile insanı teknolojiye çeken, teknolojiyi "kullanılmış eşyaya" ve insanı ise makineyle iç içe geçen bir 'cyborg'a' dönüştüren makine arasında bir sınır oluşturmaktır” (Poster, 2018, s.128). Dolayısıyla, epistemoloji merkezli bir felsefe de benimsense ontoloji merkezli bir felsefe de benimsense yeni medyanın etkilerinin derinden, ciddi şekilde el alınması gerektiği ortadadır. Varlık, zaman, mekân, insan ve deneyimleri... Teknoloji bunların hepsini yeniden dönüştürüyorsa, bilinen zaman-mekân kategorileri ve/veya epistemolojik ve ontolojik kategoriler bu yeni evrende gerçek bir düşünüm için gerekli imkânı sağlamayacaklardır.

Buna rağmen bütün bunların tek sebebi yeni teknolojinin mahiyeti itibariyle bütünüyle farklı olması değildir. Toplumsal hayata giderek daha fazla hâkim olması, olağanüstü yaygın olması ve birçok işlevi üstlenmiş olması da önemlidir: teknoloji günümüzde devletin, dinin ve ailenin başta olmak üzere birçok toplumsal kurumun rollerinden çalmaktadır. Dolayısıyla bu ortamda özne inşası da bu öznenin varlık deneyimi de hemen her konuda/alanda/mekânda farklı olmaktadır. *The mode of Information* kitabında Mark Poster, günümüzün elektronik iletişimlerin özneyi büyük modern kuruluşlardan farklı bir şekilde oluşturduğunu iddia eder. Modern dönemde devletlerin veya dini kurumların çeşitli ideolojik aygıtlarda bütünlüklü, tutarlı ve mutlak bir ideoloji/inanca sahip bir şekilde inşa edildikleri öznenin; postmodern dönemde yerini tutarsız, süreksiz kimlikleriyle bölünmüş öznelere bırakmasının en büyük sebebi budur: “çağdaş iletişim uygulamaları öznelere dengesiz, çok yönlü ve dağınık olarak oluşturur” (Poster, 2018, s.121). Huffaker ve Dery Mark gibi bazı teorisyenler, bu şekilde hem

kendisi hem de varlığı deneyimleme biçimi değişmiş -gündelik hayatında giderek gerçeklikten çok sanalla ve insanlardan çok makinelerle ve üstelik süreksiz ilişkiler içersine giren, “sıradan” insan ilişkilerinde bile mutlaka makinenin dolayımına başvuran *cyberyan* denilen teknoloji bağımlı (aşırı düşkünlük anlamında değil; bütün faaliyetlerini teknolojiyle yapmak anlamında, yada teknolojisiz yapamama anlamında) yeni bir insan nesli yetiştirdiğini belirtir. Ruh beden ayırım ve ilişkisi, yeni zihnel yapılarıya... bütünüyle farklı bir psikoloji ve birey vardır (Kelly vd, 2009, s. 268). Bugünün “sanal dünyasıyla insan, implantlı bir çip, bir lens, bir titanyum, mafsallar ve organlardan oluşan bir transhumandır. Bir klavyeye bağlı olarak kendinin sınırsız olduğunu düşünen insanlar, 'transhuman' yani "humanity 2.0." dir” (Dağ, 2018, s.164). Özellikle toplumsal ve bireysel deneyim alanı olarak medyanın olağanüstü yaygınlaşması esas itibariyle deneyimlerinin ürünü olan insanın mahiyetini önemli ölçüde etkilemiştir; zira bu deneyimleri belirlemiştir. Medya artık yavaş yavaş bireylere dışsal olmaktan uzaklaşmaktadır. Bu çağın insanları olarak, Deuze’u aynen alıntılırsak, “*medya ile değil medyada yaşıyoruz*” (Deuze, 2011 s. 139). Neşeyle de karşılansa korkuyla da (terror) bu durum genel olarak kabul edilmektedir (Bell, 2007, s.23 ve s. 11).

Bu durum da yine yukarıda bahsedilen çağdaş teknolojinin olağanüstü yaygınlığının sonucudur. Teknolojinin bu uzamsal ve zamansal yaygınlığı, insanın varoluş formunu süreksiz kılmaktadır: varlığın farklı modaliteleri arasında sürekli yapılan geçişler; herhangi bir ontolojik deneyimin sürekliliğinden bahsetmeyi zorlaştırmakta, bu da modernitenin kurguladığı ideal özneyi veya klasik felsefe/dinlerdeki metafizik insanı ontolojik temelde akamete uğratmaktadır. İnsanın kimliği ve özenin kuruluşu gibi konularla varlığı deneyimleme biçimi arasındaki ilişki düşünülürse, bölünmüş özne olma hali ne bir tercihtir ne de kolayca kurtulmak mümkündür; tekno-kapitalist kültürün öznesinin böyle olması, tekno-kapitalist ilişkilerin hâkim olduğu bir ortamda yaşadığı sürece kaçınılmazdır. Bilinen hemen bütün ontolojik kavramların yeniden düşünülmesinin gerekliliğinin asıl sebebi de budur: zihindeki kavramın esası olarak deneyimin kendisi zaten değişmiştir.

Örneğin, Castells’e göre geleneksel sosyolojinin temel bir varsayımı olan *mekânın zaman tarafından domine ediliği* iddiası ağ toplumu için geçerli değildir; O, çağdaş toplumunda mekânın zamanı organize ettiğini iddia etmektedir (Castells, 2004, s.407). Ayrıca gelişmiş toplumların değişen şehirlerinde akışkan mekânda insanlar hala *fiziksel anlamda bir mekânda* yaşıyorlarsa da mekânın akışkanlığı ve farklı zamanların sıkışması, artan mekânsal bölünme ve fakat diğer taraftan farklı deneyimleri sanal mekânlarda birleştirme gibi durumlar insani bir deneyim olarak mekânda bulunmanın anlamını değiştirmektedirler. Özellikle fiziksel

bulunmaklık anlayışı değişmiştir: bir mekânda bulunmanın ağırlığı, fiziksel güçlüğü gibi durumların yeni teknolojiler tarafından soyutlanmasıyla birlikte, Castells'e göre, çatışan iki mekânsal mantık ve deneyimden doğan bir psikolojik yarılma tehlikesi vardır (Castells, 2004,s. 457-59).

Çağımızın akışkan uzamının bir başka özelliği de zamanla ilgilidir: “zaman, akışların alanıyla eşleşir, Castells'in “zamansız zaman” (timeliss time) olarak adlandırdığı şeyi yaratır. David Harvey gibi isimler buna zamanın yok olması veya “zaman-mekân sıkışması” olarak adlandırırlar (Bell, 2007,s. 70). Çoğu zaman siber mekân olarak kavramsallaştırılan internet uzamı, Michael Benedict'in belirttiği üzere, “her yerde ve hiçbir yerde, hiçbir şeyin unutulmadığı ve yine de her şeyin değiştirdiği bir yer” olarak bambaşka deneyim alanları yaratmıştır (Akataran Bell, 2007, s.16). Düzgünleştirilmiş, bütün pürüzlerden arındırılmış günümüz mekânında “semantik bir fakirlik” vardır; mekân anlamsızlaşmıştır. Siber mekânın *dışarı*sı yoktur; *mutlak bir yakın alan* kişisel bilgisayarlarıyla her bireyin sürekli yanındadır. Sonsuzca bölünmüşlüğüyle, dağınıklığı, bağlantısızlığıyla ve bütünüyle nesne kılınmışlığıyla zamansa parçalanmış birçok atomun şimdide sıkıştırılmasıyla meydana gelmiştir. “Atom halindeki şimdiler dizisi” kılınmış zaman da mekân gibi anlamsızlaşmıştır (Han, 2015, s.50-51 ve 54). Kişisel deneyim, -bedenin bütün deneyim alanı/imekânı zaman mekânla sınırlı insanın- bu anlamsız dizelerdeki hareketlerinden ibaret olur: deneyimin bilinen anlamı zaman mekânın anlamsızlaşmasıyla paralel olarak kaybolur. Örneğin, insanlık tarihi boyunca hep ve tekno-kapitalizmin olmadığı bütün toplumlarda hala bir deneyim alanı olarak mekânla beden arasındaki ilişki her zaman doğrudandır, mekânla sadece beden sayesinde ve onun dolayımıyla ilişki kurulur. Fiziksel bedenlerin hareketini gerektirmeyen sibermekânda ise beden-mekân ilişkileri tam olarak tersine çevrilmiştir: Günümüzde “sibermekânda bedenlerin önemi yoktur; ama bedenlerin hayatında sibermekânın kesin ve vazgeçilmez bir önemi vardır” (Bauman, 2006, s. 28). Basitleştirmek gerekirse: Bir taraftan hiper-stimüle bir ortaçağ oyununda savaşçı; aynı anda bir sosyal medya platformunda sohbet eden ve her an ulaşılabirliğiyle sürekli herkese yakın olan; geçmiş ve geleceği tekno-kapitalizm tarafında şu anda belirlenen bir insanın mekân/zaman deneyiminin bilenen bütün anlamı kaybolmuştur. Aşırı deneyim, tıpkı aşırı enformasyonun bilgisizlik doğurması gibi, bir çeşit deneyimden mahrumiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zamanın ve mekânın moderniteyle ve değişen doğa felsefesiyle başlayan nesneleşmesi, günümüzde onların her bir fert tarafından farklı boyutlarıyla kontrol edilmesiyle zirveye ulaşmıştır. Burada zamanın bütün boyutlarına istendiği gibi oynandığı görülmektedir. Geçmiş

istendiği gibi çağırıldığı gibi gelecek daha biz onu düşünmeden gelmekte; an ise bütün bunların tahakkümüyle tam olarak sıkışmaktadır. Bu durum post-modern düşünürlerin “daimi şimdi” (perpetual present) kavramının gelişmiş ülkelerde sıradan insan için gerçekleşmiş halidir. Zaman ve mekân, insan bilgisinin/algısının temel kategorileri olma vasıflarını büyük oranda yitirmekte veya en azından bilinen anlamlarıyla birer kategori olmaktan çıkmaktadırlar.⁵

Günümüz dünyasına ve yeni medyaya Harold Innis gibi teorisyenler ilham alan bir yaklaşım geliştirildiğine, zamana ve mekâna birden hükmetmeyi büyük oranda sağlayan bu teknolojinin yoğun kullanımının asıl itibarıyla zaman ve mekânın sonunu getirdiği görülecektir. Kuşkusuz, Chasher’in de belirttiği üzere, büyük depolama kapasiteli bilgisayarlar Innis’in zamana karşı dayanıksız olmakla nitelendirdiği çağdaş medya için bu sorunu çözmüş görünmektedir (Chesher, 2013, s.13). Ancak, günümüzde internetin sıradan insanın hayatına daha çok girmesiyle durum farklı boyutlar kazanmıştır.

KAPİTALİZM VE SİBER UZAM

Marks Grundrisse’de çağının çok ötesini haber veren bir analiz sunar (Aktaran Keucheyan, 2016,s. 145):

Sermaye, temas kurabilmek yani alışveriş için bütün mekânsal engelleri yıkmaya ve tüm dünyayı fethederek kendi pazarı haline getirmeye çalışırken, diğer taraftan da mekânı zaman ile yok etmeye, yani bir yerden diğerine hareket için harcanan zamanı en aza indirmeye çalışır. Sermaye ne kadar gelişirse, dolaştığı pazar da o kadar genişler; ayrıca mekânsal dolaşım yörüngesi büyüdükçe, sermaye, pazarın mekânsal genişlemesine ve mekânın zaman ile yok edilmesine de bağlı hale gelir”

Sibermekân bir anlamda fiziksel mekânı tüketen sermayeye yeni alanlar sunar ve sibermekân bilinen mekân/zaman kayıtlarından büyük oranda azadedir, dolayısıyla Marks’ın öngörüsü gerçekleşmişse de bugünü açıklamaya yetmemektedir. Žižek de buna işaret eder ve üretim, tüketim, keyif ve sömürünün “neredeyse özdeş hale geldiği bir mekân olan internet ortamında temel Marksist kavramların “radikal bir şekilde yeniden düşünülmesi” gerektiğini belirtir (Žižek, 2018,s.73). Ekonomideki durum kültürel formlar için de geçerlidir. Bu çağda doğrudan insan tecrübesinin gerçekliğiyle oynayan simülasyonel uygulamalar, bireylere kendi kimliklerini her değişimin mümkün olduğu maddi olmayan bir mekânda oluşturma imkânı vermektedir; Çoklu kullanıcı Alanlarında (MUD) “sözde sanal gerçeklikler” oyuncular

---

⁵ Bu konuda daha yeni medya en azından sıradan insanın hayatında bu derece etkili değilken yapılmış olan ve mekânın yitimini konu alan bir değerlendirme için: Paul Virilio, The Lost Dimension, Semiotext(e), N e w York, 1991

tarafından yaratılmakta; 21. Yy. New York’unda bir takım insanlar Ortaçağda ve çok farklı kimlik ve hatta cinsiyette *var olabilmektedir*.

Bütün bunların ne demek olduğu, ancak -özellikle son teknolojilerle simülasyon teknolojilerinin gerçeklik hissi oluşturmadaki başarısıyla birlikte- simülasyonla gerçeğin ayrımının giderek ortadan kalktığı hesaba katıldığında anlaşılabilir: gerçekliğin artık farklı türleri vardır ve insanların gündelik hayatlarında karşılaştıkları gerçeklik türlerinin sayısı yeni teknolojilerle her geçen gün artmaktadır (Poster, 2018, s.118-120). Artık sanal toplumların gerçek toplumlardan (topluluk hissi oluşturma ve sosyalleşmeyi sağlama noktasında) gerçek toplumlardan daha başarılı olduğu; internetin sunduğu gerçeklikle gerçek hayattaki gerçeklikten ilkinin daha başarılı olduğu şeklinde iddialar önemli akademisyenlerce öne sürülmektedir (age, s. 122). Kısaca Paul Virilio, Harvey ve Castells gibi teorisyenlerin çağdaş dünyada zaman-mekân için ve Baudrillard gibi isimlerin bilgi ve gerçeklik için söyledikleri hesaba katılırsa şu sonuca net bir şekilde ulaşılabilir: yeni medya çağında zaman-mekân ve gerçeklik artık yoktur. Gelmiş olan, zaman-mekânın ve gerçekliğin sonudur. Ancak bu son “gerçekliğin” ölmesi anlamında değil; yerini bir hiper-gerçekliğe bırakması anlamında bir sondur: gerçek, daha gerçek olan tarafından, toplumsal daha toplumsal olan tarafından, zaman daha zamansal olan tarafından... ortadan kaldırılır. (Adanır, 2017, s. 217) İleride daha detaylı ele alınacağı gibi post-truth, bu hipergerçekliklerin oluşturduğu anarşi durumudur. Hipergerçekliklerin sınırsızlığı, bilinen anlamıyla gerçeklik, doğruluk vb. kavramları anlamsızlaştırmıştır. Siber kültürün geçerli tek kültür haline geldiği (diğer kültürel formları da dönüştürmesi de göz önünde bulundurulursa bu yargı daha net anlaşılacaktır) gelişmiş kapitalist toplumlarda “nesnel gerçeklik yerini her şeyin gerçekleşmesinin mümkün olduğu “bütünsel gerçekliğe” bırakmıştır (Karaarslan, 2018, s.106).

Burada zikredilen zaman mekân ve gerçeklik idraklerindeki değişimler sadece bilişsel, felsefi anlamda etkileri olmuş bir değişimler dizisi değildir; yeni medyanın özellikle interaktif oluşu ve birçok mesajı farklı zaman ve mekânlara aynı anda iletebilmesi gibi özellikleri, yeni okuma/öğrenme biçimlerinden yeni pazarlama yöntemlerine; yeni politik eylem biçimlerinden yeni bireysel ve toplumsal etkileşim biçimlerine, mevcut kültürel, sanatsal formların yok olması veya en azından dönüşmesine ve söz konusu çalışma olduğunda ev-iş ayrımının ortadan kalmasına, mesai saatlerinin özellikle özel sektör söz konusu olduğunda bir anlamda anlamsızlaşmasına kadar bir dizi somut, gündelik ve “politik” değişime de işaret eder. (Castellss, age,s. 390-400)

Yukarıda zikredilen teorik önermelerin bir dizi örnekle açıklanması, temellendirilmesi gerektiği ortadadır. Örneğin yeni medya, anlatı formlarını ve öğrenme biçimimizi radikal bir

şekilde değiştirmiştir dendiğinde ne anlaşılmalıdır? Öncelikle yeni medyanın sunduğu imkânlarla birlikte sözlü, yazılı veya görsel herhangi bir metin, olup bitmiş ve keşfedilmeyi bir bekleyen bir eser olmaktan çıkmış; birçok farklı bağlamda farklı amaçlarla adeta her seferinde yeniden üretilen bir hal almıştır. Bu değişim kendisini kavramlar düzeyinde de gösterir (Lister, Kelly vd., 2009s. 26). Örneğin hipertextualite kavramı ve gerçekliği... Hipertextualite'lerin hâkimiyetinde günümüzde, metin artık sadece diğer başka metinlere işaret etmez ama diğer metinlerle birlikte ve aslında sadece onlarla birlikte var olmaya başlar. Bu, birbirine farklı yollarla bağlanmış metinlere işaret eder ki metnin bu şekilde okunması farklı (kimilerince daha verimli ama kesinlikle radikal bir şekilde farklı) bir yazma ve dolayısıyla da farklı bir öğrenme biçimine işaret eder: *ardışık, sıralı, hiyerarşik ve belirli bir düzeni zorunlu kılan öğrenme biçiminin yerini bağlantının, yataylığın ve hiyerarşik olmayan metinler arası ilişkilerin ön plana çıktığı* bir öğrenme biçimi almıştır. Bu durum yaklaşık 500 yıldır bütün bilgi sistemini mezkûr yollardan ilkiyle elde etmiş, oluşturmuş insanlık için son derece yeni bir şeydir. (a.g.e. s. 26-70) Bu durum aynı zamanda geleneksel okur yazar, dinleyici sunucu ilişkilerinin radikal bir şekilde dönüşümüne işaret eder. Bu noktada yeni teknoloji ve metinsellikler üzerine çalışan Espen Aersah gibi isimler, daha 1997 gibi bugün kanıksadığımız birçok teknoloji ve yenilik ortada bile yokken, yepyeni bir edebiyat ve *anlam* teorisinin gerekliliğine işaret ederler; zira var olan yaklaşımlarla ne mevcut okur-yazar ilişkisi anlaşılabilir ne de bu durumun gerçek bir değerlendirmesi yapılabilir (Aerstah, 1997, Aktaran Kely s.21).

Benzer yeni durumlar, deneyimler ve organizasyon şekilleri siyaset ve özellikle siyasal iletişim söz konusu olduğunda da aynı şekilde geçerlidir. Burada söz konusu olan sadece insanların siyasal haberleri alımına biçimleri veya buna yeni medyanın imkânlarını kullanarak dâhil olmaları değildir; aynı zamanda, örneğin partilerin yönetimlerinin geleneksel yapısının değişmesi de bu durumla ilgilidir. Bu noktada organizasyonel anlamda ne tür değişikliklerin yaşandığına bakıldığında, bir örnek olarak, merkezin çevreye göre öneminin giderek daha fazla artması gösterilebilir: merkezin zaman ve mekânı aşan yeni teknolojilerle her yere kendi mesajını kendisinin götürebiliyor oluşu, doğal olarak, geçmişte merkezin çevredeki tek temsilcisi olan yapıları daha az önemli kılmıştır. Seçim kampanyaların daha çok karizmatik liderler üzerinden, onların merkezde olduğu bir stratejiyle yürütülmesi de bu noktada başka bir örnek olarak gösterilebilir (a.g.e. s. 46). Merkez-çevre ilişkilerindeki bu değişim sadece siyasi organizasyonlar için değil; ticari kuruluşlar ve özellikle büyük şirketler için de geçerlidir (Castells, 2008,s. 408).

Yeni medyanın Innis'in teorileri üzerinden anlamlandırılmasına yönelik bir makale

yazan Chrish Chesher'in belirttiği üzere bu noktada karşımıza çıkan en önemli gerçek, internetin hükümetler ve şirketleri zaman ve mekân üzerinde çok daha hâkim kılmış olmasıdır (Chesher, 2013, s.13). Bu yüzden internetle birlikte gelen en somut değişikliklerden biri, insanların özel hayatı ve iş hayatı, kamusal alan/özel alan ayrımları zamansal ve mekânsal anlamda daha geçişken bir forma bürünmesi, işin eve gelmesi veya tersi durumların sıradanlaşmasıdır. Kısaca, Poe'nin ayrımı yeniden hatırlanacak olursa hem mental hem de toplumsal anlamda yeni medya yepyeni bir kültürü beraberinde getirmiştir. Castells buna, “gerçek sanallığın kültürü” (the Culture of Real Virtuality) diyecektir:

Belki de *multi-medyanın en önemli yönü, kültürel ifadelerin büyük bölümünü, bütün farklılıklarını koruyarak kendi alanına hapsedmesidir*. Multi-medyanın ilerlemesi, görsel işitsel medya ile yazılı basın, popüler kültür ile öğrenilen kültür, eğlence ile bilgilenme, “eğitim ile kanaat”⁶ arasındaki ayrımın, hattâ farkın sona ermesine kadar varır. En kötüsünden en iyisine, en elitistinden en popülerine her kültürel ifade, iletişime hazır zihnin geçmiş, şimdi ve gelecekteki ifadelerini devasa, tarihdışı bir *hipertext*'te birleştiren bu dijital evrende bir araya gelir. Böylece yeni bir sembolik ortam oluştururlar. Sanallığı gerçekliğimiz haline getirirler. (Castells, 2010, s.403)

Post-truth bütün bu dönüşümlerin yaşanmasıyla yakından, doğrudan alakalıdır. Tekno-kapitalizmin bu derece yaygınlığı, hızı ve simülasyon gücüyle “gerçek gerçeğe” yarışan doğası kabul edilip analiz edilmeden, bir olay gerçekleşir gerçekleşmez söz konusu olay hakkında ortaya çıkan ve özellikle sıradan insan için “teknik olarak” hiç biri diğerinden (doğrunun yanlıştan ve güzel çirkinden vs.) farklı olmayan⁷ yüzlerce anlatı/deneyim/bilgiden insanların zaten var olan bilgi ve ön yargılarına uygun olan “bilgiyi” üretmeleri ve sosyal medya ile bu bilginin yayılması sürecine dâhil olmaları olarak özetlenebilecek; kısaca özetlenen bu büyük ontolojik, epistemolojik, politik, sosyolojik ve kültürel dönüşümün bilgi alma, bilgilenme ve doğrulama yönüyle ilgili olan “post-truth hali” nasıl anlaşılabilir? Dolayısıyla, post-truth hakkındaki indirgemeci, psikolojist ve ideolojik yorumlama ve anlayışlardan uzak durmak için genel toplumsal ve kültürel atmosferin özetlenmesi önemlidir.

---

⁶ Post truth özellikle bu noktayla yakından alakalıdır. Tezin ilerleyen kısımlarında bilgi-eğlence ayrımıyla fikir bilgi ayrımının sibermekân tarafından ortadan kaldırılmasının post-truth fenomeninin en temel sebeplerinden olduğu gösterilecektir.

⁷ Trump ve muhalifleri arasındaki tartışmaları “evindeki bilgisayar ekranından” dan takip eden biri demokrat diğeri muhafazakâr iki Amerikalı'nın farklı anlatılara sahip olması “teknik olarak” tam da olması gereken değil midir?

Varlık ve insanda bahsedilen büyük dönüşümün epistemolojik ayağının gündelik hayata, somuta ve burada olan kısmına tekabül eden değişim post-truth halidir ve post-truth'un deneyimlendiği, hayatiyet bulduğu ve aynı zamanda sosyal bir fenomen haline geldiği mecra yeni medyadır. Bu anlamıyla, çok boyutlu tarihsel bir durum olan post-truth ile “daha doğrudan” ilişkili olması hasebiyle sosyal medya özellikle ele alınmalıdır. Bu da yapıldıktan sonra, bu bölümün sonunda bütün bu teorik çözümlerden yola çıkarak post-truth hakkında bir takım genel değerlendirmelerde bulunmak mümkün olacaktır. Bu noktada, “sosyal medyanın niteliklerini kavramsallaştırmada tekno-deterministik düşünce, tekno-merkezcilik, tekno-iyimserlik, tekno-karamsarlık ve tahakkümün doğallaştırılmasından kaçınmak için büyük özen gösterilmelidir” (Fuchs, 2013, s.49) diyerek alternatif bir arayışa yönelen ve sosyal medyayı Marks, Weber gibi klasik sosyolojinin kurucularının temel kavramları ve Raymond Williams gibi teorisyenlerin yaklaşımlarıyla ele alan, teorik önermelerini somut verilerle besleme yoluna gittiği için çalışmaları ilgiyi hak eden Christian Fusch'un yaklaşımının benimseneceği ortaya koyulmalıdır. Yine de onun ekonomizmi ve birçok anlamda “ortodoks Marksist” yaklaşımı bütünüyle benimsenmeyecektir. Nihayetinde medya-toplum ilişkilerinde dair yaklaşımların hepsi bütün olarak ele alındığında ne teknolojik determinist yaklaşımın ne hümanist yaklaşımın ne de marksist yaklaşımın tek başına medya-toplum ilişkisini açıklayamayacağı anlaşılmaktadır. İletişim araçlarının neredeyse her geçen gün değişmesi, medya pratiklerinin çok boyutlu yapısı ve medya kültürlerinin genelleme ve modellemelere müsait olmayan farklılıkları ve tikellikleri göz önünde bulundurulduğunda, genel bir medya teorisi (grand theory) ortaya koymanın (dolayısıyla mezkûr sorulara genel-geçer cevaplar vermenin) neredeyse imkânsız olduğu teorisyenler tarafından kabul edilmektedir (Stevenson, 2008, s. 20).

Ancak bu, bazı genel çıkarımlarda bulunulamayacağı anlamına gelmemektedir; sakınılması gereken bu teorilere mutlaklık atfetmektir. Jan Von Dijk, bütün bunları göz önünde bulundurarak entegre bir yaklaşım önermektedir (integrated approach). Buna göre medyanın kendinde içkin, mutlak, objektif özelliklerinin olduğu ve bir kısım deneyimin sadece belirli medyayla mümkün olduğu hem nitel hem nicel birçok çalışmada ortaya konmuştur. Ancak bu yine de toplumsal belirlenimin karmaşık doğasını göz önünde bulundurmadan teknolojiye her şeyi belirleyen bir güç atfedilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir (Dijk, 2005, s.14). Dolayısıyla, yapılması gereken medyanın sunduğu bu yeni deneyimlerle onların temelini oluşturan sosyal koşulları sürekli birlikte değerlendirmektir. Başka bir ifadeyle, yeni aletler yeni deneyimler sunar ancak bu deneyimlerin nasıl bir sosyal formasyona yol açacağı çok daha karmaşık bir süreç tarafından belirlenir. Televizyon ve radyonun yeni zaman-mekân

idraklerinden eğlence ve bilgi edinme biçimlerine bir dizi bambaşka, bütünüyle yeni deneyimi evrenselleştirdiği ne kadar ortadaysa; kapitalizm ve ulus devletin tahakkümü altında olunmayan bir ortamda bu aletlerin çok farklı yönlerde evrileceği ve farklı sosyal sonuçlar, farklı kültürel formlar doğuracağı da o kadar açıktır. Benzer durum yeni medya ve onun post-truth fenomenine etkisi için de geçerlidir. Belirttiği üzere post-truth fenomeni sadece teknoloji ve sosyal medyayla açıklanabilecek bir olgu değildir. Olay çok boyutludur ve ekonomiden siyasete ve psikolojiye kadar farklı disiplinleri ilgilendiren çok kapsamlı çalışmalar gerekmektedir. Özellikle teknolojiye fazlaca vurgu yapan yaklaşımların ekonomiyi unutturma tehlikesine düşürmeleri durumundan sakınılmalıdır.

2. 6. SOSYAL MEDYA: GERÇEK SANAL DÜNYADA DOĞRUNUN İLGASI OLARAK POST-TRUTH

Karl Marks, kendi dönemindeki teknolojiyi sınıfsal ilişkiler bağlamında analiz etmiştir. O, insanlığın doğaya hükmedesini mümkün kılmasıyla insanı özgürleştiren teknolojiye “adeta tapmaktadır”. Ancak ona göre bu teknolojiler kapitalistler tarafından genel bir özgürleşim için değil; işçi sınıfını ve esasında bütün insanlığı köleleştirmek için kullanılmaktadır (Poe, 2011, s. 251). Tarihsel olarak Marksizmin medyaya yaklaşımı da ana hatlarıyla bu çizgidedir. Marksist teorisyenler, kitle iletişim araçlarının mevcut güç ilişkilerinin, statükonun idamesine hizmet ettiği ve bu iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesi için hâkim sınıf tarafından kullanıldığını iddia etmiş; liberal teorisyenlerin kitle iletişim araçlarının ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim noktasında eşitliği sağladığı şeklindeki iddialarına mevcut üretim ilişkilerinde, sınıf egemenliği altında bu işlevlerin medya tarafından yerine getirilmesinin mümkün olmadığını öne sürerek reddetmişlerdir (Stevenson, 2008, s. 25).

Bir sonraki bölümde daha detaylıca ele alınacağı gibi, gerçekten de Neoliberalizmin her şeyi metalaştıran mantığı Marksistlerin kapitalist dünyadaki medya karşısındaki çekincelerini haklı çıkarmıştır. Fusch’un işaret ettiği üzere, çağdaş teknolojide şahit olunan değişimler, “süreklilikler ve süreksizlikler” kendi temel mantığını yitirmeden bir değişime (özellikle globalleşmenin bir sonucu olarak) gitmesi gerekmiş olan kapitalizmin “meta kültürü, sömürü, artı değer yaratma ve sermaye birikiminin sürekliliğini garanti etmesini” sağlayacak şekilde gerçekleşmiş, çağdaş medya teknolojileri bütün bu kompleks kapitalist mantığın gerektirdiği şekilde form almışlardır. (Castells, 2004,s. 43). Dolayısıyla, bu mecraların mevcut halleriyle bir takım son derece iyimser teorisyen ve teknik çalışanın özellikle ilk ortaya çıktıkları dönemde inandıkları gibi “dijital sosyalizm atağı” (Morozov, 2018,s.29) başlatacaklarını ve dünyayı daha “eşit” kılacaklarını gelinen noktada iddia etmek mümkün değildir. Eğer hiç bir konuda

eşit olmayan insanların nihayetinde aşağı-yukarı aynı teknik özelliklere sahip telefonlarla benzer videoları izlemeleri eşitlik olarak değerlendirilmeyecekse, bu mecraların global kapitalizmin hem ürünleri hem de çeşitli bilişsel ve toplumsal etkileriyle onun güçlenerek devam etmesini sağlayan temel mecralar oldukları gerçeği teslim edilmelidir. Günümüz yeni medya teknolojileriyle neoliberal kapitalizm arasındaki karşılıklı birbirlerini besleme ilişkisi sadece kapitalizmin bu aletlerle kendisini somut, gündelik hayatta tahkim etmesi şeklinde değildir. Aynı zamanda bu mecralarda üretilen enformasyon bombası, eğlence merkezli ve hazcı kültür, politik duyarsızlık ve Linus Andersson'un "toplumsal hafıza kaybı" dediği sosyal psikolojik durumlar; kapitalizm karşıtı, alternatif, radikal bir bilincin ve hayal gücünün ortaya çıkmasına ket vurmaktadır (Andersson, 2018, s.92). Dolayısıyla, yeni medya kapitalizm ilişkisi sadece söz konusu şirketlerin ekonomi politiği yapılarak anlaşılabilir; bunlara ancak spekülasyon düşünme ve nitel araştırmalarla ortaya konabilecek olan kültürel, psikolojik ve bilişsel etkileri de eklemek gerekecektir.⁸ Zira, diğer teknolojilerden farklı olarak yeni medya sadece teknolojik değildir; tekno-sosyal bir fenomendir ve kültürün temeli olan bilginin üreticisi olması hasebiyle de toplumla arasındaki ilişki daha çok iç içe ve karşılıklıdır (Fusch, 2018, s.43). Bu şekilde ele alındığında, bu mecraların hepsinin birer *boş zamanı metalaştırma aracı* oldukları görülecektir ki bu post-endüstriyel kapitalist toplumların gelişim mantığının bir gerekliliğidir.

Fusch, yeni teknoloji ve ekonomi-politiği noktasında Williamsçı bir yaklaşım benimser. Google'a ait Örneğin Gmail, Youtube, Google Print, Blogger, Google Maps ve Google Earths, Picasso ve Google Translate gibi uygulamaların "insanlığa faydalı" hizmetler sunduğunu kabul eder. Ancak aynı Google, kullanıcılarının verilerini (kullanıcıları sömürmeleri için) reklam müşterilerine satmaktadır ve bu anlamıyla onları söz konusu hizmetler üzerinden aslında sömürmektedir: "Google'da arama yapan, fotoğraf ve görüntü yükleyen, sosyal ağ sitelerine yorum bırakan, bağlantılarıyla mailleşen, Facebook'ta arkadaş ekleyen ya da diğer profillere göz atan kullanıcılar, reklam verenlere satılan bir seyirci metası haline gelmektedir" (Fusch, 2018, s.73). Esas itibarıyla bu durum sadece Google'la veya mezkûr uygulamalarla ilgili değildir. Tekno-kapitalizm bir bütün olarak insanların boş zamanını metalaştırmaktadır. Negri ve Hardt'ın "duygulanımsal emek" şeklinde kavramsallaştırdığı bu durumda tüketicilerin sibermekândaki bütün yapıp etmeleri sömürülmekte ve bu faaliyetlerin hepsi tarihsel

---

⁸ Bu noktada batıda yapılan uzun süreli çalışmalar vardır ve sonuçları esas itibarıyla fazlasıyla ilginçtir. Örneğin dijital yerliler olarak adlandırılan ve sürekli "ekranlarla" muhatap olan neslin karşılarındaki insanların duygularını anlamada daha az başarılı olduğu bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur. Bu ve benzeri örnekler için:

<https://www.youtube.com/watch?v=mvXaLulwMxY>

fonksiyonlarından koparılmaktadır. Ancak Fusch ne Google düşmanlığı önermektedir ne de sömürme ve metalaştırmanın internetin kendisinde içkin, ondan kopmaz bir özelliği olduğuna inanmaktadır. Buna göre sorun bu teknolojilerde değil; Google ve benzeri şirketleri kullanıcı verilerini depolamak ve satmak, dolayısıyla onları sömürmek “zorunda bırakan” global kapitalizmdir (Fusch, 2018, s.79). Dolayısıyla, yapılması gereken internet teknolojilerine ve şirketlerine de söz konusu mantığı dayatan cari ekonomik ve politik sistemle mücadele etmektir. Ona göre alternatif bir sistem, gayet alternatif bir internet demek olabilecektir. Ancak, bu noktada Fusch’un ekonomi politik merkezli yaklaşımın her yeni teknolojinin (dayatması ve bunları zorunlu kılmasa da) bir takım kendine özgü pratikleri, sosyal durum ve olguları beraberinde getirdiği gerçeğini ıskaladığı belirtilmelidir. (Dijk, 2005,s. 14) Ayrıca, Fusch bazı tadilatlarla birlikte büyük oranda klasik sosyolojiden ve özellikle Marksist kavramlardan yola çıkarak yeni medyayı analiz etmektedir. Halbuki, Žižek’in belirttiği üzere, internet ortamındaki emek ilişkilerinde geleneksel kavramsallaştırmalar iş görmemektedir; zira emek-üretim-tüketim ve sömürü ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiştir (Žižek, 2018, s.73).

Dolayısıyla olaya sadece ekonomi politik açıdan yaklaşmak, hele klasik kavramlarla açıklamaya çalışmak ve nihayetinde her şeyi mevcut ekonomik sisteme bağlamak özellikle post-truth söz konusu olduğunda yetersizdir. Zira bugün artık teknoloji ve kapitalizmin ilişkisi herhangi bir doğrudan ayrıştırmaya yer bırakmayacak şekilde iç içe geçmiştir. Ayrıca, gerçekten de Ong, Havelock, Innis, McLuhan, Jack Gody gibi isimlerin hepsi şu noktayı şüphe bırakmayacak kadar açıkça ortaya koymuştur: büyük teknolojik dönüşümler, yanlarında birçok *farklı pratiği, sosyal olguyu, fikri ve bilme pratiğini getirmektedirler*. Dolayısıyla, sosyal medya ile post-truth ilişkisinin analizine bu nokta da mutlaka dâhil edilmelidir. O halde sonuç olarak sosyal medya, tekno-kapitalizm ve doğruluk, bilgi, veri, gerçeklik gibi kavramların anlamsızlaşması arasındaki ilişki şu şekilde özetlenebilir: Başka bir ekonomik sistem ve sosyal formasyonda ortaya çıktığında çağdaş iletişim teknolojilerinin ne tür etkileri beraberinde getireceği bütünüyle spekülasyon konusu olmakla birlikte, tekno-kapitalist sistemde yeni iletişim teknolojileri post-truth gerçeğini beraberinde getirmektedir. Bu durumun nasıl ortaya çıkıp sürdüğü tezin son bölümünde bir post-truth ülke olarak ABD ele alındığında daha net görülecektir.

2. 7. BİR SOSYAL OLGU OLARAK POST-TRUTH’UN EN BİLLURLAŞTIĞI ALAN: SİYASAL İLETİŞİMDE DOĞRUSUNUN ANLAMSIZLAŞMASI VE SİYASAL İLETİŞİMİN SONU

Oxford sözlüğü “objektif verilerin kamuoyunun oluşumunda bireysel inançlardan ve duygusal yönelimlerden daha az etkili olduğu durumları ifade eder” şeklinde tanımladığı post-

truth kelimesini 2016 yılının sözcüğü ilan ettiğinden beri konu sosyal medya ile ilişkisi çerçevesinde tartışılmaktadır. Aslında kavramın ilk kez 1992 yılında kullanılmıştır. Steve Tesich, post-truth kavramını o zaman kaleme aldığı “A government Of Lies” başlıklı çalışmasında kullanır. Tesich bu kavramı Amerikalıların bile isteye artık yalanın doğru karşısında üstün olduğu ve gerçeğin anlamsızlaştığı bir döneme geçtiğini ifade etmek için kullanmıştır. (Tesich, 1992, s.13)

Bu çalışmanın temel tezi post-truth un bir dönemin toplumsal gerçeği olduğunu ortaya koymaktır. Dolayısıyla Oxford sözlüğün tanımındaki eksiklik ortadadır ve olayı yalnızca kamuoyu ve sosyal medya çerçevesinde ele almak yanlıştır. Ancak post-truth bir gezetecilik ve siyasal iletişim krizi olarak gündeme gelmiştir ve gerçekten de en bariz, özgün vasıflarıyla bu alanda ortaya çıkmaktadır. Bölümün başında belirtildiği üzere konu hakkında yazan hemen herkes sosyal medyanın büyük etkisini kabul etmektedir; burada yapılacak olan bunun nasıl gerçekleştiğini sosyal medyanın önceki sayfalarda temel teorik varsayımları işlenen ekonomi-politik ve teknolojik belirlenimcilik açısından değerlendirmesini yaparak göstermektir.

Neden yılın kelimesi noktasında bu seçimin yapıldığını açıklarken Oxford sözlükleri başkanı Grathwohl de bu gerçeği ortaya koymaktadır:

Sosyal medyanın bir haber kaynağı olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, kuruluşlar tarafından sunulan gerçeklere karşı artan güvensizlik büyüdü. ...

Bu süreçte post-truth kavramının kullanımı herhangi bir yavaşlama belirtisi göstermedi, ayrıca zamanımızın belirleyici, tanımlayıcı kelimelerinden biri olursa şaşırırmam (Higgins, 2016, 28 Kasım).

Ancak sosyal medyayla birlikte siyasal iletişimin, Negrine ve Papathanaspoulos’u direk alıntılırsak, “doğasının” ve “formunun” büyük oranda dönüştüğü ortadadır (Negrine vd., s. 42). Dolayısıyla siyasal iletişimde temel kavram ve yaklaşımların, kategori ve analiz biçimlerinin yeniden el alınması gerekmektedir. Örneğin, bir kavram ve sosyal pratik olarak *politik eylem*... Sosyal medyada siyasi bir içerik paylaşmak politik bir eylem midir? Online aktivizm, aktivizm midir? Bu tür sorular literatürde çokça tartışılmaktadır: bir şeyin formu değişiyorsa, temel kavram ve yaklaşımlar da tartışılmaya açılmaktadır. Post-truth- siyasal iletişim ve yeni medya ilişkisi bu bağlamda ele alındığında, politik doğruluk, tarafsızlık, doğru haber, veri, gerçeklik, doğrulama gibi kavramların mahiyetleri ve sosyal hayattaki karşılıklarının değişmesidir ve bu bir takım insanların eylemlerinden bağımsız, nesnel bir durumdur. Lee McIntyre’nin de belirttiği üzere veri, gerçeklik, doğruluk gibi kavramlar bütün geleneksel, bilinen anlamlarından koparılmış, hepsi anlamsız kılınmıştır: doğru birçoğtur, her konuda her verinin birçok alternatifi vardır ve gerçeklik uçmuştur vs.... Yegane ölçüt kitledir. (McIntyre, 2018, s. 20-25 ve 31). Bu

noktada etki sadece gazetecilikle sınırlı değildir. Columbia Üniversitesi dijital gazetecilik Merkezi direktörü Emiley Bell'in belirttiği üzere:

“sosyal medya yalnızca gazeteciliği yutmadı, her şeyi yuttu. Siyasi kampanyaları, bankacılık sistemini, kişisel öyküleri eğlence sanayiini, perakendeyi ve hatta hükümet ve güvenliği de yuttu. Haber ekosistemimiz son beş yılda, geçmiş 500 yıldan çok daha dramatik bir dönüşüm geçirdi. Yayıncılığın geleceği, çoğunluğun kaderini elinde tutan bir avuç kişinin eline geçti. Haber yayıncıları, gazete ve dergilerinin dağıtım üzerindeki kontrollerini yetirdiler. artık çoğu okuyucu opak ve tahmin edilemez algoritmalar ve platformlar tarafından filtreleniyorlar. Buda sosyal medya Şirketlerinin ne okuduğumuza karar vermekte onlara ezici bir güç veriyor”

(Aktaran Alpay, 2017, s.43).

Sosyal medya, kitlenin her konuda hangi şekilde olursa olsun, en irrasyonelinden en bilimseline kadar bütün tepkilerini açıkça ifade imkânı tanıyarak, söz konusu verilerin anlamsızlaştırılması noktasında kitlenin elindeki en büyük imkândır: siber kültürel ortamda ortaya çıkan her olay hakkında anında (internetin her şeyi mübah ve eşit kılan doğasından *faydalanılarak*) üretilen yüzlerce anlatı içinden kitle, mevcut ön yargılarına ve algılarına en uygun olanı olağanüstü bir hızla sirkülasyona soktuğunda, artık doğrunun ortaya çıkması durumu ihtimal olmaktan çıkıp en çok rağbet gören neyse o -bir toplumsal değer olarak, somut sonuçları itibariyle- *doğru* konumunu almaktadır. Bunların birer sosyal olgu olarak ortaya çıkmış olmasında başka hiçbir şey sosyal medya kadar etkili olmamıştır, internetse bunu bütünüyle mümkün kılan bir palatformdur. Gazeteci John Diamond'ın 1995 yılında internet hakkında söyledikleri, sosyal medyayla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır: İnternet ile ilgili asıl sorun, üzerine yazılan her şeyin doğru olduğudur, ya da gerçekleri yalanlardan ayırt etmenin gerçek bir yolu yoktur. Ağ, gerçeklerin, istatistiklerin, verilerin bir deposudur: herhangi bir şey yanlış anlaşılmaadıkça, bilgisayarımızdaki tüm gerçeklikleri eşit ağırlıktadır. ” (Aktaran, Ball, 2017, s. 30-36). Kimi durumlarda bu tavır açıkça kabul edilmektedir. Britanya'nın Avrupa Birliğinden çıkmasını destekleyen birtakım İngilizlerle yapılan röportajlarda bireyler, “doğru olmadığına tamamen emin oldukları” fikirleri ileri sürdüklerini ve bunları “doğruymuş gibi servis ettiklerini”, sosyal medya platformlarında paylaştıklarını açıkça kabul etmişlerdir (Wilber, 2017, s. 69). Başka bir ifadeyle, kitleler artık yalan haber olgusunun hayatlarının bir parçası olduğunun farkındadırlar: yalan haber artık neredeyse doğal bir olgudur. Batılı teknolojinin ve neoliberalizmin küre ölçeğinde yaygınlık kazanmasıyla farklı ülkelerdeki benzeşimse bu noktada özellikle ilgi çekici bir boyut almıştır. Türkiye'de sosyal

medyada yanlış bilgi ve haber konusunda nitel bir saha çalışması yürüten araştırmacılarının bu noktadaki bulguları önemlidir:

Farklı sosyoekonomik statü gruplarından gelen araştırma katılımcıları sosyal medyada kendi görüşlerine yakın haber platformları ile gazetecileri takip ettiklerini ve yine kendi görüşlerine yakın haberlere inandıklarını belirttiler. ...Çoğu özne bir haberin doğru olmamasını doğal karşılıyor, böyle bir ihtimali verili alıyor. Kutuplaşmış medya ortamına dair bir farkındalık mevcut ama bu farkındalık çaresizlikle beraber bir kabul edişe dönüşmüş. *Pek çok özne doğruluğundan yüzde yüz emin olmasa da kendi görüşüne yakın kaynakların sunduğu anlatıyı* kabul ediyor. Kutuplaşmış medyanın oluşturduğu farklı gerçeklik kurguları arasından tanıdık olanı benimsemek belli ki bir rahatlık sunuyor. Toplumsal ortam böyle çetin olunca bu rahatlık duygusu güven ihtiyacının yerine geçmiş. (Koçer, 2019)

Esas itibariyle medya sektörüyle hiç bir ilgisi olmayan bu insanların yalan haberleri dolaşıma sokmasının yeni medya olmadan mümkün olmadığı düşünüldüğünde, hem post-truth-yeni medya ilişkisi daha net anlaşılacak, hem de post-truth'un esas özgün yanı ortaya çıkacaktır. Hannah Arent'in belirttiği üzere "... aldatma, kasıtlı yanlışlık ve siyasi sonuçlara ulaşmak için meşru bir araç olarak kullanılan açık yalan, kaydedilen tarihin başlangıcından beri bizimle birlikte olmuştur (Arent, 1971, 1). Kitleler modern-öncesi dönemde çeşitli mantık ve dil oyunları nedeniyle yalancı siyasetçilerin, sanayi çağında (yazılı basın çağı da denebilirdi) asılsız haberlerin; propaganda çağında manipülasyon ve/veya yalanla birlikte duygusal yoğunluğu yüksek görsel kültür öğelerinin mağdurları olarak karşımıza çıkmaktayken post-modernist bireycilik ve yeni medyanın toplumda en önemli bilgi kaynaklarından biri haline geldiği post-truth çağında siyasette yalanın aktif aktörleridirler.⁹ Bu doğruluğun ortaya çıkan sayısız alternatiften sonra yitilmesi süreci esas itibariyle iki yönlüdür: zira özellikle popülist liderler ve onlara sağdık mecralar kitlenin mevcut tutum ve inançlarını *en azından dikkate alarak* doğruluk üretmektedirler. Bir kere doğru bu şekilde üretildikten sonra kitleye kalan, onu

---

⁹ Mark Deuz'e göre tam da bu yüzden gerçekliğin, doğrunun hakikatin... Bunların günümüzde medyatik olan tarafından dönüştürülmesi -veya Baudrillard gibi teorisyenlere göreyse ortadan kaldırılması-; insanların medyatik alanda kendiler ve başkalarına dair gerçek veya gerçek dışı fikir ve algılar üretmeleri ve nihayetinde insanların hakikati deneyimleme imkânını yitirmiş olmaları karşısında hayıflanmanın ve onları "yardımsız mağdurlar" olarak görmenin bir anlamı yoktur; zira bu sürece katılım tamamen onların tercihidir. Ayrıca bu insanların tecrübelerini ve yaşayışlarını "daha az gerçek" "hakiki olmayan" vs. gibi nitelendirmek de yanlış olmaktadır (Deuze, 2011 s.138).

sosyal medya yoluyla yaygınlaştırmaktır. Medya ortamının gittikçe daha özgün, interaktif ve bireysel olması sonucu, sıradan insanlar hem editör hem dinleyici; hem yalancı hem mağdurdur. Ayrıca, sosyal medyayla birlikte haber ve bilginin heryerdeliği, post-truth fenomenini de yaygın bir gerçeklik kılmıştır:

Yeni olan başka bir şey daha var: post-truth söylem, günlük yaşamımıza o kadar derinden nüfuz ediyor ki, özel alan adı verilen alan, özel olmaktan çıkıyor. (Özel Alan) Artık daktilo çağındaki gibi güvenli bir sığınak ya da (kamusal alandaki çarpıtmalara, çürümüşlüğe karşı) bir karşı-denge bölgesi değil; yeni medya her yerdedir. Nesnelerin interneti ve bilgileri sürekli toplayıp depolayan robotların heryerdeliği nedeniyle gündelik hayatın her anlamda kolonizasyonu, post-truth evrenini genişletmekte ve etkisini totalleştirilmektedir. (The conversation, 2018)

Özellikle söz konusu politika olduğunda, Higgins'in işaret ettiği üzere, gelişmiş ülkelerde mezkûr “doğruluğu kitle için kitle tarafından yaratılması” durumu bugün ilginç bir şekilde artık sanki bir “hak” gibi algılanmakta, insanlar bu durumu ayıplama ihtiyacı bile hissetmiyor görünmektedirler (Higgins, 2016, 28 Kasım). Başka bir ifadeyle, mevcut düşünce ve tutumlarından memnun ve gerçekler tam tersi olsa da bu inanç ve tutumları değiştirmeyen kitlelerle onların mevcut düşüncelerinden ekonomik-politik çıkarlar devşiren kişi, kurum ve gruplar arasında *meşru ve haklı* -günümüzün siber uzamında bu kavramlar anlamsızdır zira her şey meşru ve her şey eşit derecede doğrudur- bir anlaşma var gibidir: doğru ne olursa olsun ve ortaya ne çıkarsa çıksın belli mecralardan bu konular hakkında *bu tutum ve davranışları besleyecek alternatif doğrular* üretilmekte, kitleler de böylece kendi algılarının ve tutumlarının doğrularını yayma “fırsatı” elde etmektedirler.¹⁰ Siber mekân bu durumlar için tam olarak

---

¹⁰ Bu noktada sosyal medyayla mevcut ön yargıların yalanlarla bile olsa sürekli beslenmesi ve yayılması arasında doğrudan ve teknik, algoritmik bir bağ vardır: Facebook, twitter gibi platformlar kişilerin takip ettikleri sayfalara ve arkadaşlarının beğendiği haberlere bakarak o kişilerin de “yüksek ihtimalle inanacağı” haberleri özellikle ön plana çıkarmaktadır. Böylece kullanıcıya göre hangi haberin daha doğru olduğu, söz konusu haberin mahiyeti veya kaynağı tarafından değil; etrafındaki insanlardan çoğunun tercihi tarafından belirlenmiş olmaktadır. (McIntyre, 2018, s. 174) (Wilber, 2017, s.76- 77) Nathan Bomey de Facebook ve benzeri şirketlerin algoritmalarının bir taraftan güven duygusunu gayri şahsi ve gayri-insani kıldığını; diğer taraftan gazetecileri “eşik bekçileri” olmaktan çıkardıklarını belirtir. (Bomey, 2018, s.32) Büyük teknoloji devlerinin algoritmik özelliklerinin bir eleştirisi için:

<https://www.theguardian.com/technology/2017/oct/05/smartphone-addiction-silicon-valley-dystopia>

Sosyal medyayla post-truth arasındaki bu algoritmik bağ düşünülüğünde, önceki sayfalarda bu tezin temel argümanlarından biri olarak sunduğumuz teorik yargının gerçekliği daha da

cennettir: “Sibermekân cennetinde verilen hükümlerin temyizi yoktur ve dünyadaki hiçbir şey bu hükümlerin doğruluğunu sorgulayamaz. Sibermekânın hikmetinden sual olunmaz” (Bauman, 2006, s.26) Ancak burada belirtilmesi gereken, bu cennet sadece sıradan kullanıcıların hizmetinde değildir. Bütün ”gelir kaynakları” reklam olan ve reklam almaları da büyük oranda tıklanma sayılarına bağlı, Profesör Tim Wu’nun “ilgi tüccarları” dediği siteler de bu cennetin imkânlarından yararlanmaktadırlar (Alpay, 2017, s.45). Bu siteler bir olayı doğrulama ihtiyacı bile hissetmeden, hatta bazen daha fazla okuyucuya ulaşmak için olayı okuyucuların okumak isteyeceği şekilde bütünüyle kurgulamaktan ve bunu “şok haber” olarak sunmaktan çekinmemektedirler- özellikle ekonomik ve siyasal baskı altında kaldıklarında “ciddi” haber kaynakları da bundan çekinmeyecektir/çekinmemektedir. Bütün bu süreç gerçekleşip adeta her kesim ve birey kendi doğrusunu yine kendisi için ürettiğinde veya bulunduğu, **doğruluk** –etkisi ve sosyal bir değer olması itibariyle- siber uzamın kara deliklerinde kaybolmaktadır. Dolayısıyla yeni medyayla neoliberal kapitalist ekonomi post-truth çağını mümkün kılma açısından birbirlerine muhtaçtırlar: her şeyin metalaşması ve satın alınabilir hale gelmesi demek olan neoliberal mantığın hayatın her alanına sinmesiyle sosyal medya söz konusu post-truth olduğunda birbirlerini beslemektedir. Bu ilişki ABD ve neoliberalizm konusu işlendiğinde tekrar ve daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Yeni medyanın bu noktada habercilik/enformasyon ortamına getirdiği en önemli ve söz konusu post-truth olduğunda en tehlikeli özelliği ise anonim kalabilmenin son derece kolay olmasıdır. Bu durum bir taraftan *siber ırkçılık* (Les Back 2002) gibi nefret suçlarını sıradanlaştırırken, diğer taraftan yalan haberlerin üretilmesi ve yayılmaları sürecini kolaylaştırmaktadır.¹¹ Jassie Daniels’in paravan internet siteleri dediği “gizli bir siyasi gündemi (ideolojiyi) kasti olarak perdelemek için yazarlarını saklayan” siteler; bir taraftan dolayı

---

ortaya çıkmaktadır: post-truth tekno kapitalizmin ve yeni medyanın zorunlu sonucu değilse de ancak böyle bir ekonomik ve medyatik ortamda mümkün olabilecek bir sosyal koşuldur.

¹¹ Yeni medyanın ırkçı ve yabancı düşmanlarına nasıl fırsatlar tanıdığı ve onlara hareket alanı bahşedip etkilerini artırdığı birçok akademik çalışmada gösterilmiştir. Ancak somut, hayattan bir örnek olarak bugün Almanya’da her geçen gün yükselen ve on binlerce insanı toplayıp yürüyüşler yapabilen İslamofobik bir örgüt olan Pegida’nın aslında ilk başta sadece bir Facebook grubu olduğunu belirtmek bu noktada yeterlidir. Pegida bu kampanyalarıyla sadece aşırı sağcıları kendi söylemleri etrafında toplamakla kalmamakta; ana akım siyasi hareketleri de kendi söylemi lehine değiştirmektedir.

yollarla çeşitli ideolojileri yaygınlaştırırken öte taraftan nefret suçlarını adeta özgürce işleyebilmektedirler (Daniels, 2012, s.47). İnternetin bu şekilde kullananlar sadece radikal gruplar değildir; ticari kuruluşların da söz konusu anonim kalabilme ve siber kültürün kimliği örten ortamını suiistimal etmektedirler. En ünlüsü Wal Mart markasının sonradan ortaya çıkan skandalı olan bu durumda şirketler halkla ilişkiler şirketlerine parayla kendileri lehine kamuoyu oluşturan paravan siteler oluşturmakta, bu yoldan itibar devşirmektedirler. Veya bazı çok uluslu şirketler, paravan sitelerle işçilerin örgütlenmesini engellemeye çalışmaktadır. Daha da tehlikeli olan, Daniels'in işaret ettiği üzere, esasında başka bir amaç için kurulmuş olan bazı paravan sitelerin söz konusu amaca hizmet ederken gizli siyasi/ideolojik fikirlerini de farklı yollarla empoze etmeleridir. Örneğin, cinsel sağlık hakkında bilgilendirme amacıyla kurulmuş bir takım siteler, kürtaj karşıtlığına sebep olacak bir takım “bilimsel bilgileri” de paylaşmaktadırlar ki, “gerçek” bilimsel bilgilerden ayırmak siber ortamda en azından sıradan insan için zordur.

Amerika'da sağcılardan solculara ve çok uluslu şirketlerden radikal ırkçılara farklı grupların paravan internet sitelerini analiz eden Jassie Daniels, bu sitelerle mücadelenin şu anki teknoloji ve medya okuryazarlığı seviyesiyle çok zor olduğunu; farklı toplumsal kesimlerin artan paravan site kullanmaları durumunun sosyal dokuya ve demokrasiye ciddi zararlar verdiğini belirtmektedir (Daniels, 2012, s 50-65). Bu yararlı analizlerine rağmen Daniels'in paravan internet sitesi kavramını yeterince sınırlamadığı da belirtilmelidir. Zira eğer sadece bütünüyle anonim siteler değil; okuyucusuna fark ettirmeden, gizlice bir gündemi ve ideolojiyi benimseten siteler de bu guruba dâhil ediliyorsa, hangi internet sitesinin paravan olup olmadığı ve hatta paravan olmayan internet sitesi olup olmadığı da tartışmaya açılacaktır. Nihayetinde “ideolojik olmayan normal site” belirlenimi neye göre yapılacak? İdeolojik bir arka planı olmayan içerik mümkün müdür? Gibi bir dizi sosyal bilimsel ve metodolojik problem ortaya çıkmaktadır ki bu soruların cevabı en az “*hangi ideoloji gerçekten halkı savunmaktadır?*” sorusuna verilecek cevaplar kadar politiktir. Söz konusu siber ortam olduğundaysa her site “biraz” paravan olmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, siber ortamda bütün bilgilerin varlık biçimi ve “teknik olarak” eşit olması durumunun, hangi bilginin “daha bilimsel” olduğu konusunda seçimi büyük oranda bireyselleştirmiş olmasıdır. Çağdaş İtalyan felsefecilerinden Gloria Origgi, bu durumu “bilgi çağına veda edin: Artık her şey itibarı ile ilgili” diyerek özetlemektedir. Artık sadece sıradan vatandaş değil, birçok eğitilmiş insan bile neye nasıl inanıp neyi nereden öğreneceği konusunda nesnellığe değil; itibar kavramına sarılmaktadır, zira siber ortamda “nesnellik” yoktur. Bilimsel meselelerden politikaya kadar... Origgi, günümüzde

paradoksal bir şekilde bilgiye ulaşım olanakları arttıkça doğrulamanın ve doğru bilgiye ulaşmanın zorlaştığına işaret eder. Bu durumda sağduyulu bireylerin elinde kalan yegane ölçüt itibardır: Kişi için muteber olan (bu doğal olarak çok çeşitlidir), hakikatin de bilginin de doğrunun da ölçütü olmaktadır (Origgi, 2018 p.6). Bireyle ve toplumsal kesimler kime “itibar ediyorsa” “*bilimsel gerçeklikleri*” de buna nispetle şekillenmektedir. Origgi’nin analizine günümüzde itibar sahibi olmanın hakikaten “iyi”, “doğru”, “haklı” vs. olmakla değil; medyada bu vasıflara sahipmiş gibi görünme, kamuoyunda böyle algılanmakla ilgili olduğu gerçeği eklendiğinde, bilgi gibi muteber olmanın da gerçeklikten değil algıdan beslendiği ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kısır bir döngü oluşmakta, haklı, doğru vb. görünmek gerçekten bu vasıflara sahip olmaktan daha önemli ve bilginin inşasında daha etkili olmaktadır. Post-truth çağı, doğrunun ve hakikatin medyadaki algı karşısında ilga edildiği bir çağdır.

Bunun yanında, bazı teorisyenlere göre yine de post-truth çağında doğrunun, hakikatin asıl düşmanı yalan değil saçmalaktır (bullshit); zira yalan haber zor da olsa yalan olduğu ortaya çıkartılabilirken saçmalık için böyle bir şey söz konusu değildir. Ayrıca, bütünüyle uydurma haberler genellikle daha çok marjinal sitelerde veya daha az güvenilir sosyal medya hesaplarında ortaya çıkar ve dolayısıyla etkisi de az olurken; yanlış olduğu “ispatlanamayacak” bir saçmalık olan uçaklardan çıkan gazın insanları günü geldiğinde ortadan kaldıracağı ve o gazlarla amaçlanan şeyin de zaten bu olduğu fikri İngiltere’de günde 400.000 adet satan Daily Express’te manşet olabilmekte, veya İncil’den bazı hikayeler sözde yeniden yorumlanarak çağdaş kıyamet senaryoları yeni politik bağlamlar için yeniden üretilebilmektedir. Ayrıca bütün bunlar sosyal medyada paylaşıp kamuoyunun oluşmasında etkili olabilmektedir. Bunun yanında, açık yalanlar çoğu zaman aşırı ve kimliği belirsiz kişilerce ortaya atılırken temelsiz “saçmalıklar” üst düzey politikacılar tarafından da dile getirilebilmektedir. Başka bir örnek olarak, ABD’de cumhuriyetçi bir yerel siyasetçi Anabelle Tiam Taub, ABD Temsilciler Meclisinin ilk kadın Müslüman üyelerinden Filistin asıllı Rashida Tlaib’in kongreyi havaya uçurabileceğini iddia etmesi zikredilebilir (TRT Avaz, 16 Ocak 2019). Kimi zaman şaka için, kimi için bir ideolojik motivasyonla ve bazen bir kazanç beklentisiyle ortaya çıkarılan ve yayılan bu “saçmalıklar”, demokrasi için ayrıca bir tehdit unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Ball, 2017, s. 12- 11). Habermas ise demokrasinin temelinde politik kurumların “doğruluğa karşı duyarlılığının” bir şart olduğunu belirtir ve bu duyarlılıkla demokrasinin ayrılmaz olduğunu iddia eder. Buradan hareketle o, “post-truth bir demokrasi artık demokrasi değildir” demektedir (Habermas, 2008, s.144).

2.8. FARKLI BİR OKUMA DENEMESİ: BİLİŞSEL EMEĞİN ÇOKLUĞU OLARAK POST-TRUTH

Wolfgang Streeck, Žižek'in çok doğru diye taktim ettiği bir analizinde, kapitalizmin krizlerinden birinde ve ancak "daha iyi" bir sistem ortaya çıktığında ortadan kalkacağına yönelik modernist iyimserliğin neoliberal dalga sonucu ortadan kalktığını, zira bunu gerçekleştirecek politik bir aktörün de bu yönde bir projenin de ortada olmadığını iddia eder. (Žižek, 2018, s.63). Gerçekten de Batı'da kapitalizm karşıtı sol hareketlerdeki kuramsal karamsarlık ve stratejik yoksunluk ortadadır. Bunun önemli sebebi, işçi sınıfının politik bir aktör olarak sahneden çekilmesiye diğer önemli sebebi de ticaret kapitalizmi (17. ve 18. yy) sanayi kapitalizmi (19. ve 20.yy) gibi dönemlerden sonra ortaya çıkan ve "tinsel ve bilişsel emeğin baskın olduğu" yeni bir dönemi tanımlayan bilişsel kapitalizm çağında mevcut kavramsal yaklaşımların geçerli olamayışdır. Bilişsel kapitalizmde artık ekonominin bütün alanlarında belirleyici emek biçimi bilinen anlamıyla fiziksel güce, çalışmaya dayanan emek değil; anlam, bilgi, eğlence, entelektüel sermaye üretimine dayanan "bilişsel ve tinsel" emektir: tarımda bile kullanılan gübre üretimi için gereken bilimsel bilgiden elde edilen ürünlerin reklam ve pazarlama stratejileriyle satılmasına kadar üretimin her aşamasında bilişsel emek daha belirleyicidir (Žižek, 2018, s.128).

İşte post-truth, bilgi ve değer üretiminin artan önemi durumunda ortaya çıkan çokluk durumunun karmaşasında yalanla doğrunun ve sahteyle gerçeğin bütünüyle karışması ve anlamsızlaşması durumudur. Bilgi ve değer (ve bunlarla ilişkili olarak veri ve doğruluk gibi kavramların) pazarın temel metası ve rağbet gören "ürünü" haline gelmesi durumunda, ortaya çıkan çokluk durumudur post-truth. Yoksa, Žižek'in işaret ettiği üzere medyada hiç bir zaman, verilere dayanıldığında bile, doğru ortaya konmaz: hangi veriyi ne zaman, ne kadar ve hangi bağlamda sunacağınıza bağlı olarak bütünüyle verilere dayanan bir haber bile gerçekliğin doğru resmini vermeyebilir. Hatta Žižek'e göre bu "verilere dayanan yalanlar" çoğu zaman daha tehlikelidir. Bu anlamıyla medya hiç bir zaman doğruyu vermediğine göre doğruluk sonrası gibi bir kavram icat edip "artık doğru söylenmediğini" iddia etmek anlamsızdır. 20. yy boyunca her zaman Doğu ve Batı bloklarının kendi hakikatleri, doğruları olmuştur. Dolayısıyla Žižek'e göre bugün yalan haberlerden kaygılanan, şikayet eden kişilerin asıl derdi doğru, hakikat (truth)

değil; eskiden iki veya üç olan “doğru versiyonlarının” yeni medya teknolojileri sonucunda “kontrol edilemez bir çokluğa” ulaşmasıdır.¹²

Žižek’e göre çağdaş kapitalizm her yerde özgürlük adı altında kitleleri kendisine hizmet ettirmektedir ve neoliberal Batı’da insanlar tam da bu özgür olduklarına dair mevcut algıdan dolayı nasıl da her yerde kuşatıldıklarını fark etmezler. Sistem sürekli yeni alternatifler sunarak kendisine hizmet ettirip kitleleri daimi tehlike altındaki işçiler haline getirir ve tam da işsiz kalmak zorunda kaldığımızda “kendimizi yeni alanlarda geliştirme, yeniden keşfetME özgürlüğüne” davet eder. Tam da sağlık hakkından yararlanamadıklarında, bu yöndeki devlet sigortası kaldırıldığında bireylere “sağlık sigortasını seçme hakkı verildiği” söylenir etc. (Žižek, 2018, s.68). Benzer şekilde, yeni iletişim teknolojileriyle herkese kendi doğruluğunu inşa etme ve yayma olanağı bir özgürlük olarak sunulur ve herkes bu yolla kendi fikirlerinin propagandasını yapabilir. Ancak, Julian Assange gibi “sistemin sahipleri hakkında” tehlikeli olabilecek gerçekleri ortaya koyarsanız, her anlamda tecrit edilirsiniz. Yine sıradan vatandaş olarak WikiLeaks hakkında derinlemesine bilgi edinemezsiniz (Žižek, 2018, s.109).

İşte post-truth, neoliberal üretim bolluğu mantığına hizmet ettiği sürece -yalan olsun veya verileri çarpıtsın- her türlü içeriğin sonsuz bir dolaşım hakkına sahip olduğu tarihsel duruma karşılık gelmektedir. Tinsel değerlerin üretiminin esas birimi, temel maddesi haline geldiği günümüz kapitalizminde, tam da bu tinsel üretim çokluğudur sistem tarafından üretilmesine ihtiyaç duyulan. Bilişsel emek-doğal olarak- meta bolluğu yarat(a)madığı, buna sebebiyet veremediği için tinsel değerlerin çokluğunu ve çeşitliliğini beraberinde getirmektedir. Mümkün olduğunca çok “doğru” “iyi” “güzel”... gibi tinsel değerler üretilir. Bireylerin gündelik hayatlarının hemen bütün yönleriyle kuşatılıp sömürülmesine ve bütün ideolojik farklılıklarına rağmen hepsinin hayatlarının tekno-kapitalizm tarafından tek boyutlu kılınmış olmasına rağmen, bilişsel kapitalizmin mantığının sonucu olarak ortaya çıkan bu tinsel değerlerin çeşitliliği, bir kutuplaşma yaratır: aynı yaşayan ve farklı yaşamaya dair bir alternatifi zihinlerinde bile tasarlamayan insanlar, somuta hiç mi hiç taalluk etmeyen bu tinsel değerler üzerinden çatışır. Post-truth popülizm tartışması esas itibariyle bu noktadan ele alınmalıdır.

Bütün bunlarda sosyal medyanın kritik rolü ortadadır. Sosyal medyanın tarihi ve bu teknolojinin yapıcılarının fikirlerine başvurulduğu zaman teknolojik determinist yaklaşımın haklı olmadığı görüleceği iddia edilmişse de (Monavich, 2018, s.65) bu durum teknolojik

---

¹² Žižek’in Burada özetlenen fikirleri ve yalan haber konusundaki görüşleri için: ‘The Real Problem With Fake News... Slavoj Žižek in RT’s ‘How To Watch The News’, Episode 03. [Url: https://www.youtube.com/watch?v=n18z8EL1M-s](https://www.youtube.com/watch?v=n18z8EL1M-s)

determinist düşünce geleneğinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Zira buna gerekçe olarak yeni medya platformlarının mucitleri tarafından yapılan ilk halinin, sonradan kazandığı toplumsal anlam ve önemin farkında bile olmadıkları gösterilmektedir. Böylece sanki teknolojik determinizm “bir teknoloji toplumu değiştirmek için yapılır ve bu başarılı olur çünkü teknoloji belirleyici güçtür” fikrine dayanıyormuş gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Halbuki ne Innis ne de McLuhan’ın böyle bir fikri vardır: Gutenberg’in niyetiyle ilgilenmez bile McLuhan matbaanın sebep olduğu toplumsal ve bilişsel değişimleri incelerken. Teknolojinin toplumsal değişime sebep olması bambaşka dinamiklerle ilişkilidir. Yeni medya-post truth için de bu durum aynen geçerlidir: kim ne niyetle geliştirmiş olursa olsun, tekno-kapitalist toplumsal şartlar ile mevcut algoritmik, teknik özellikleriyle yeni medya teknolojileri bir araya geldiklerinde, ortaya toplumsal bir durum olarak post-truth ortaya çıkmaktadır. Neil Postman, “hakikat, zamanın kendisi gibi, insanın kendi icat ettiği iletişim teknikleri hakkında ve bu teknikler aracılığıyla kendisiyle yaptığı konuşmanın ürünüdür” (Postman, 2014, s.34) demektedir. Post-truth hiper-medyatize kapitalist toplumun hakikati olarak karşımıza çıkmaktadır ve burada siyasal iletişim, bilinen anlamıyla son bulmaktadır. Tezim son bölümünde böyle bir toplum olduğu iddia edilen Amerika üzerinden post-truth evren somut analizlerle ortaya konmaya çalışılacaktır. Post-truth gerçekliğin küre ölçeğinde gündeme gelmesinde etkili olan “Donald Trump fenomeni” de bu çerçevede analiz edilecektir.

3.1. BİR POST-TRUTH EVRENİ OLARAK AMERİKA VE TRUMP FENOMENİ

Post-truth gerçekliğinin bir anda küre çapında yoğun bir ilgi görmesi de esas itibariyle insanlığın *doğru ve doğrulama* hakkındaki kaygısı değildir - ki böyle olsa post-truth kavramı geçersiz olacaktı-, zira tam da bu kayıtsızlıktır bu çağın karakteristiği. Yeni medyanın ulusal sınırları “tanımaması” dünyanın herhangi bir yerinden insanların sanal mecralarda hayatı boyunca gitmedikleri ve belki hiç gitmeyecekleri ülkelerin politikalarını, seçmenlerini etkilemelerini gayet mümkün hale getirmiştir. Bu, sıradan vatandaş için daha küçük etkileri olsa da, son Amerikan seçimlerinde olduğu gibi devletler arası büyük sorunlara sebep olacak kadar önemli bir mevzudur. Brexit sürecinin de benzer kavramlarla açıklanması ve gerçekliğin, doğruluğun önemsizleşmesinin bir anda herkesin hayatına etki eden bir fenomene dönüşmesi sonucu kavram daha da fazla ilgi görmüştür. Çince’ye “hòu zhēnxiāng,” İspanyolca’da “posverdad” ve Almanca konuşan ülkelerde “postfaktisch” olarak çevrilen ve az çok nüanslarla birlikte genel olarak "kamusal tartışmalarda belirleyici olanın veriler değil; kitlelerin duygularının olduğu durum" olarak anlaşılan kavram, bir anda küre çapında üzerine en çok tartışılan kavramlardan olmuştur. Tezin şu ana kadar olan bölümlerinde post-truth gerçekliği çeşitli yönleriyle teorik olarak tartışılmış, kavram hakkında kuramsal bir temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Ortaya konduğu üzere post-truth somut toplumsal, teknolojik ve felsefi koşulları olan bir döneme işaret etmektedir. İşte, sıkça adlandırıldığı üzere, “Donald Trump fenomeni” post-truth çağının karakteristik özelliklerini en iyi, açık görebileceğimiz olaydır. Trump hakkında yapılmış hemen her analizde post-truth kavramına ve gerçekliğine atıf yapılmış olması bunu açıkça göstermektedir. Bu yüzden de Trump’ın yükselişini ve çağdaş Amerika’daki kamusal alanı, politik kültürü anlamak, post-truth gerçekliğini de somut bir örnek üzerinden analiz etmek olacaktır. Tezin bu son bölümünde yapılmak istenen budur.

3.1. TRUMP FENOMENİ NASIL MÜMKÜN OLDU?

Donald Trump 8 Kasım 2016 tarihinde Amerikan başkanı seçildiği hafta Amerika’nın en prestiji dergi ve gazetelerinde yeni başkanının post-truth dönemin ürünü olduğu, post-truth pratiklerin ve yalanın onu güçlendirdiği belirten birçok yazının yayınlandığı görülmektedir. Bu yazılardaki ortak temalar kısaca özetlenirse: Yalan söylemek Amerikan başkanlarının çokça başvurduğu bir yol olsa da, Trump sadece çok yalan söylememekte ama bunu açıkça, çekinmeden, ve net bir şekilde ortada olan verileri bile yok sayarak yapmaktadır. Ayrıca, daha da kötü olan, Trump’ın bunları yapmasından rahatsız olmaları gerekirken birçok Amerikalı ona

sosyal medyadan destek olmaktadır. Kamuoyunu oluşması noktasında verilerin, doğruların etkisi ortadan kalkınca ne mi olmaktadır? Söz konusu yazarlara göre, ortalığı Trump ve destekçilerinin en ipe sapa gelmez iddiaları, en uçuk komplo teorileri, yalanları ve saçmalıklar almaktadır. “Batı liberal demokrasilerinde veriler (facts) kutsal bir yer tutar. Ne zaman demokrasi kötüye giderse -seçmenler manipüle edildiğinde veya politikacılar kayırdığında- kurtuluş için verilere başvururuz” diyen yazar William Davies, günümüzde artık bunun böyle olmadığına işaret eder. Veriler değersizdir artık. Kampanya sürecinde söylediklerinin çoğunun ya yalan ya da gerçek dışı (untrue) olduğu *PolitiFact* gibi teyit sitelerince ortaya konmuş olan bir kişinin ABD’de başkan seçilmesi, ona göre bu gerçeği görmeye yetecektir. (Davies, 2016)

Bir kısmı “bilimsel” bir kısmı “önemli kuruluşların raporlarına dayalı” verileri inkar etmiş, yaptığı bir şeyi -kamera kayıtlarıyla ortada olsa bile- inkar eden birinin ancak aklın ve mantığın değil; kitlelerin tepki ve duygularının hakikatin ölçüsü olduğu, sosyal medyanın önemli bir haber kaynağı olduğu ve yalanla gerçeğin hükümleri itibariyle eşitlendiği bir ortamda seçilebileceği ortadadır. Yine ortak bir kabul olarak, Trump’ın başkanlığı post-truth başkanlığı (the post-truth presidency) olarak kabul edilir ve bu durum sadece politik değil; aynı zamanda toplumsal, felsefi problemdir. Suçlu ise en temelde yalan haberler ve özellikle sosyal medyadır. Gerçekten de veri gazeteciliği uzmanları, seçim sürecinde -özellikle seçime yaklaştıkça, son günlerde- sosyal medyada yalan haberlerin ana akım medyanın haberlerinden çok daha hızlı yayıldığını “verilerle”¹³ ortaya koymuşlardır. (Joyce, 2016)

Trump ve seçilmesine verilen ilk tepkiler bu şekilde nispeten daha basite indirgeyici olmuşsa da sonrasında yapılan çalışmalar Trump fenomeninin ne sadece yalanla ne de sadece sosyal medyayla açıklanamayacağını ortaya koymuştur. Douglas Kellner’in işaret ettiği üzere “Trump fenomeni, ABD siyaseti hakkında çalışan teorisyenlerini yıllarca meşgul edecek bir meydan okumadır” (Kellner, 2016, s.1). Gerçekten de Donald Trump’ın kampanya boyunca hemen her gün 15- 17 arası “verilere açıkça aykırı” (factually wrong) yalan söylemesine ve teyit siteleri her gün bunları ifşa etmelerine rağmen yapılan anketlerde onun Hilary Clinton’dan daha güvenilir ve dürüst bulunması nasıl mümkün olmaktadır? Bu soru sadece onu değil; günümüzün genel politik atmosferini anlamak için önemlidir. Bu soruyu soran Ken Wilber, cevap için günümüzün ebeveynlerinin oluşturduğu “ben nesline” bakılması gerektiğine işaret

---

¹³ Bu kavramın söz konusu bağlamda ne kadar da anlamsız olduğu açıkça ortadadır: Trump ve destekçilerinin “verileri” inkar ettiği, yalanlarla manipüle edildiği onlara “verilerle” nasıl ispat edilebilir? Bu tezde önceki bölümde siber kültür ve internetin önemli derecede sorunsallaştırılmasının sebebi budur: siber kültürün her şeyi eşitleyen ortamında yalanlara karşı “verilerle” mücadele anlamsız olmaktadır.

eder (Wilber, 2017, s.59-60).¹⁴ Buna göre, “doğru/hakikat (truth) yoktur (görecelidir, herkesin kendi hakikati vardır); öz güven ve senin inançların önemlidir” temel mottosuyla eğitilmiş, okudukları kitaplar ve genel entelektüel atmosferleri bu fikre göre oluşturulmuş bu insanlar, tam bir nihilist ve aşırı özgüvenli bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nesil için doğru değil; benim doğrum vardır, en azından en önemlisi budur: “bu nesil, ‘verilere dayalı gerçek budur’ dan ‘benim doğrum budur’a geçiş yapmıştır” (Wilber, 2017, s.60).

İşte Trump’ın başarısı, bu neslin diliyle konuşmasıdır: Trump sürekli yalan söylemekle kalmaz ama bazen de açıkça “benim doğrum” der ve hep kendisini över, ne kadar başarılı olduğundan ve sorun çözücülüğünden dem vurur. Clinton ise “bütün yolsuzlukla ilgili iddia ve (problemlili) geçmişine rağmen” en azından Trump kadar açık bir şekilde verileri inkar etmez, açıkça ve sürekli yalan söylemez; aksine -bir anlamda bu nesil için anlamsız hale gelmiş olan- verilerden bahseder. Wilber’a göre selfi ve siber kültürle yetişen ve özgüven araştırmaları yapıldığından beri en yüksek özgüvene sahip nesil olarak karşımıza çıkan -“ben neslinin” çocukları “yeni selfi nesli”- ise -ki onlar da oy kullanmışlardır- sadece aşırı özgüven ve nihilizmle değil; mutlak bir narsizmle de mâlûdür. Bu anlamıyla bu nesilin ebeveynleri “ben” nesliyken, kendileri “ben ben ben nesli” olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürekli kendisini beğenip paylaşır ve hep bizatihi kendisi dâhil her şeyi sadece kendisi için, istediği şekilde yeniden yaratır ve böylece her şey onun içindir, ona hastır ve onun gerçeğidir. Bu nesle “bu doğrudur” dediğinizde “o senin doğrum” diyecektir ve bu noktada tartışma bitmiş olacaktır, aksi ispat edilmeyecek şekilde susmak zorundasınızdır: çok geniş çaplı bir meşruiyet krizi ile karşı karşıyasınızdır.

Wilber bunları söyledikten sonra bütün bunların asıl sebebi olarak- bu tezde de iddia edildiği üzere- liberal rölativist söylem, siber kültürün her şeyi mübah ve eşit kılan mekânı ve postmoderniteyi gösterir (Wilber, 2017, s.61-67). Wilber’in analizi bize çok önemli bir gerçeği göstermektedir: Olmadığı gibi görünmek için sosyal medya hesabında paylaşmadan önce kendi fotoğrafı üzerinde, bizatihi kendi yüzü, en doğrudan gerçek yanı üzerinde oynamalar yapan ve daha sonra bizatihi kendisi bile kendi yüzünü aynada değil de o fotoğrafta bulan bir Amerikalı ile Trump’ın yaptığına herkesin emin olduğu bir şeyi yapmadım demesine -mevcut ön yargılarına ve/veya ideolojisine öyle inanmak daha uygun diye- inanan Amerikalının durumu

---

¹⁴ Burada bu neslin zikredilecek özelliklerinin Ken Wilber tarafından ele alış şeklinin çok boyutlu olduğuna dikkat edilmelidir, durum sadece psikolojiyle alakalı değildir; bu neslin yetiştiği ortamdır asıl sebep.

aynıdır. Post-truth çağı insanı her konuda sahteyi gerçeğe ve yalanı doğruya tercih etmiştir. Her an. Her yerde. Her mecrada.

Kuşkusuz Wilber'ın bu analizini derinleştirmek gerekmektedir. Zira tez boyunca toplumsal bir gerçeklik olduğu gösterilmeye çalışılan post-truth fenomeni bir neslin gerçeklik karşısındaki tavrı, psikolojisiyle açıklanamaz. Bu derinleştirmeyi yapmak için gereken ilk şey söz konusu neslin bilgi, âlem, insan, doğa, varlık, gerçeklik vb. konularındaki yaklaşımını şekillendiren ve sadece bir felsefi söylem değil ama yanı zamanda bir toplumsal durum olan postmodernite, tezin birince bölümünde detaylı bir şekilde analiz edilmişti. Bu bölümde, konu hakkında şu ana kadar yapılan çalışmalardan da hareketle, Trump'ın yükselişinde ve post-truth fenomeninin neredeyse kaçınılmaz bir fenomen olmasında doğrudan etkili olan ve söz konusu neslin yetiştiği ortamı şekillendiren iki temel faktör daha analiz edilecektir. Zira ABD'deki ekonomik, kültürel, sosyal ve hepsinden etkilenen politik ortam anlaşılmadan ne post-truth ne de Trump fenomeni anlaşılabilir. Buradan hareketle Trump fenomeninin aşağıdaki iki olgu olmadan ortaya çık(a)mayacağı söylenebilir:

-Neoliberalizm'in zengin-fakir uçurumunu derinleştirmesi ve ABD'de sol hareketlerin azınlıkların, siyahların, farklı cinsel yönelimlerin "kimlik politikalarını" önceleyip alt ve orta sınıf beyazların ekonomik problemlerini göz ardı etmeleri sonucu dezavantajlı, alt ve orta sınıf beyazlarda biriken öfke¹⁵;

- Hiper medyatize olmuş bir toplum olan ABD'de politikanın ve kamusal söylemin eğlence ve hayran kültürü mantığına teslim olmuş olması, kamusal söylemin -özellikle yeni medyadan sonra- doğasının dönüştürülüş olması ve her türlü ciddiyetten arındırılmış olması.

Bunların tek tek ele alınması gerekmektedir. Zira görüleceği üzere, hepsi birbiriyle ilişkilidir. Ayrıca bunları analiz etmek, belki de asıl tartışılması gereken soruya dair de bir kavrayış sağlayacaktır: Nasıl oldu da Trump'ı başkan yapacak kadar Amerikalı ona oy verdi? Bu nasıl bir nesildi ve politik kültürü nasıldı? Amerika nasıl bir post-truth evreni oldu?

---

¹⁵ T. J. Coles, "President Trump, Inc.: How Big Business and Neoliberalism Empower Populism and the Far-Right" başlıklı 2017 yılında yayınlanan kitabı Trump-Neoliberalizm ilişkisini çok derinlikli bir tarihsel analizle ele almaktadır. Ona göre Trump ve aşırı sağcı gruplar, en temelde neoliberal ekonominin sonucunda güçlenmişlerdir.

3.2. NEOLİBERALİZM: HER ŞEYİN EKONOMİZASYONU ÇAĞINDA DOĞRULUK VE SİYASET

1970’li yıllardan günümüze ABD ve Britanya’nın eliyle -kimi zaman darbeler kimi zaman yaptırımlarla- adeta küresel bir ekonomik gerçeklik haline getirilen, günümüzde hemen bütün ülkelerde uygulanan ekonomi politikası olarak neoliberalizmi anlamak ve etkisini tespit etmek, sadece Trump’ı anlamak için değil ama aynı zamanda post-truth fenomenin ekonomi-politik yönünü görmek için de elzemdir. Farklı coğrafyalardaki tezahürleri veya ekonomi teorisi açısından işlenmesi değişse de, neoliberalizmin genel olarak hayata ve özel olarak medya ve siyasete etkisini değerlendirmek kesinlikle post-truth gerçekliğini anlamak için gereklidir. Neoliberalizmin küre ölçeğine nasıl yayıldığını ve temel mantığının nasıl işediğini en iyi analiz eden isimlerin başında David Harvey gelmektedir. Ona göre Neoliberalizm,

“her şeyden önce bir politik-ekonomik pratikler teorisidir. Bu teori, insan refahını artırmanın en iyi yolunun güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim beceri ve hürriyetlerini serbest bırakmak olduğunu iddia eder. Devletin rolü, bu pratiklere uygun bir kurumsal çerçeve yaratıp, sonra o çerçeveyi korumaktır (Harvey, 2015, s. 10).

Bu anlamıyla neoliberal devlet, yerli ve yabancı sermaye sahiplerinin daha da kar edeceği koşulları yaratmak için vardır, en taviz vermediği ilkesi olan piyasalara müdahale etmemeyi bile gerekirse bu uğurda çiğner (Harvey, 2015, s.10-15). Bu açıdan Harvey neoliberalizmi bir “sınıf projesi” olarak görür: nüfusun çok az bir kesimini oluşturan en zengin kesimin kendi sınıfsal çıkarlarını özgürlük, kişisel sorumluluk, bireysel çıkarların önceliği, girişimcilik ve özelleştirme gibi kavramlarla maskeleyesidir. Esas itibariyle bu değerler sadece övülür, yapılan her şey kapitalist sınıf içindir ve bu uğurda uygulanan politikalar toplumsal sonuçları itibariyle son derece “zalimdir”. Buna rağmen bu sınıf projesinin gelinen noktada “başarılı olduğu” ise ortadadır (Harvey, 2010, s.10). “Neoliberalizmin finansal sonuçları ise, en azından Amerika için, nüfusun çok küçük bir kesimini ilgilendiren sektörler için kar ve az sayıda birey için büyük (mega) zenginlik; orta sınıflar için ücretlerin azalması ve fakirler için giderek daha da düşük ücret demek olmuştur. Neoliberal politikalar sonucu sefalete mahkûm kitle sayıca ve nüfusa oranla artarken büyük şirketler sahipleri giderek daha fazla finansal güç elde etmişlerdir (Coles, 2017, s.22).

Bu durum özellikle özelleştirme ve deregülasyon gibi neoliberal ekonominin en temel ilkelerini tahkim eden demokrat Clinton hükümeti için geçerlidir. 1994’, 1998, 1999 yıllarında

bankaların, menkul kıymetlerin ve sigorta şirketlerinin lehine çeşitli düzenlemeler yapan ve bu kurum ve kuruluşların birleşmelerine imkân sağlayan Clinton hükümeti “ABD’yi ekonomisini bir kaç (few) finans kuruluşunun domine ettiği bir ülke olma yoluna iyice sokmuştur”. O tarihlerden günümüze ABD’de eğitim, güvenlik ve sigorta gibi konularda devlet harcamaları azaltan ve zenginlerden alınan daha vergiyi azaltan düzenlemeler, orta sınıfın daha da güçsüzleşmesine sebep olmuştur (Coles, 2017, s.124-25 ve s. 142).

Batı’da merkez ve sol hükümetlerin neoliberalizmin bu bütüncül politikalarına alternatif geliştiremedikleri gibi bu politikaları benimsemeleri, halkla aralarındaki bağlarda bir çözülmeye sebep olmuş ve bu durum sağcı popülist hareketlerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Medya ise bütün bunları “gizlemekle” kalmamış; aynı zamanda kitlelerin somut hayatlarına dair bu gerçeklerin başka gündemlerle önemsiz kılınması görevini üstlenmiştir. Ayrıca, özgürlük ve kimlik keşfi gibi bir dizi kavram ve yaklaşım kutsanırken, Örneğin ABD’de, "sınıf mücadelesi" ifadesi sağcı medya tarafından, “güya müşterek ve tutarlı bir milli amacı (örneğin üst sınıfların iktidarının yeniden kurulması!) baltalayabilecek her türden eleştiriye karalamak için kullanılmıştır” (Harvey, 2010, s.211). Bu şekilde neoliberalizm eşitsizlikleri derinleştirirken medya bunu dile getirmeyi, kitlelere bu yönde bilinçlendirmeyi amaçlayan yaklaşımları kavramsal düzeyde bile engellemiştir. Bu politikaların globalleşmesinin genelde Trump fenomeni ve daha az doğrudan olsa da post-truth ile olan ilişkisi ise popülizme zemin hazırlayacak şekilde sınıflar arasındaki ekonomik eşitsizliği kapitalistler lehine artırmıştır. Hemen bütün popüler ve akademik değerlendirmelerde Trump’ın destekçileri yıllardır merkez ve sol hükümetler tarafından önemsenmediklerini düşünen ve neoliberal politikaların mağdurları olan orta ve alt beyaz Amerikalılar; silahlanma taraftarları ve lobileri; -Trump son derece seküler bir insan olmasına rağmen ilginç bir şekilde-radikal Hristiyanlar ve en önemlisi Amerika’nın “büyük günlerini” yeniden isteyen milliyetçiler olarak kabul edilir.¹⁶

---

¹⁶“Donald Trump Takes Aim,” *The New York Times*, 20 Ağustos, 2016:http://www.nytimes.com/2016/08/21/opinion/campaign-stops/donald-trump-takes-aim.html?_r=0 (accessed August 24, 2016). Daniel K. Williams “Why Values Voters Value Donald Trump,” *The New York Times*, 20 Ağustos, 2016: <http://www.nytimes.com/2016/08/21/opinion/sunday/why-values-voters-value-donald-trump.html> Evan Osmos “The Fearful and the Frustrated: Donald Trump’s nationalist coalition takes shape – for now” *The New Yorker*, 31 Ağustos, 2015: <http://www.newyorker.com/>

Ayrıca globalleşme sonucu küresel bir fenomen haline gelen azınlıkların ve onların kültürel haklarının ABD siyasetinde artan etkisi, beyaz alt ve orta sınıf Amerikalıların sistem tarafından “zenginler, elitler ve azınlıklar için” feda edildiklerini düşünmelerine sebep olmuştur. Böylece bu kitlede mevcut sistemin temel aktörlerine karşı güvensizlik hâkim olmuş; geleneksel medya ve kurumların diğer her söylemi gibi “verileri” de reddedilmiştir. İşte Trump da bu ortamda sistemin “unuttuğu” bu kesime bir taraftan sürekli mevcut sistemin ve medyanın yalancı, çürümüş olduğunu söylerken diğer taraftan onların tam da duymak isteyecekleri şeyleri müthiş bir basitlikle söylemiş ve kendisini kurtarıcı olarak tanıtmıştır (Kellner, 2016, s.123-126). Beyaz Amerikalıların mevcut çürümüşlükten kurtulup yeniden büyük Amerika’ya kavuşmaları için yapmaları gereken, Trump’a inanmalarıdır. Trump da zaten sürekli bunu istemektedir (Bomey, 2018, s.37).

Neoliberalizmin daha çok zengin-fakir uçurumunu artırması nedeniyle eleştirilmesi, onun sebep olduğu adaletsizliklerden en somut, dikkat gerektirmeden görülebileninin bu aşırı eşitsizlikler olmasıdır. Halbuki asıl analiz edilmesi gereken neoliberal politikalar sonucu toplumsal olanın her alanının *ekonomize* olmasıdır (Brown, 2015 s. 209). Neoliberalizmin konumuz açısından asıl önemi de beraberinde getirdiği yaklaşım, mantıktır. Hem ürünü hem de ideolojisinin taşıyıcısı olan ve hayatın her alanına dokunan çağdaş teknolojiyle birlikte neoliberal politikalar, bireylerin hayata dair bütünüyle ekonomi merkezli bir yaklaşımı

[magazine/2015/08/31/the-fearful-and-the-frustrated](https://www.nytimes.com/2015/08/31/the-fearful-and-the-frustrated) Bu analizler özellikle seküler kesim için faydalıysa da Trump’ın en önemli destekçileri olan aşırı Hristiyanların onu nasıl, neden desteklediğini açıklamamaktadır. Bunu anlamak için Žižek’in konu hakkındaki değerlendirmesine bakmamız gerekmektedir. Her zamanki Lacancı yaklaşımıyla Žižek’e göre bu desteğin arkasında, bütün Hristiyan değerlere (erdem, iffet, tevazu vb.) bütün hayatı boyunca muhalif yaşamış biri olarak Trump’ı “iyi bir Hristiyan değil ve günahkar ama kürtaşı yasaklarsa ve böylece birçok kötülüğün önüne geçmiş olacağı için affedilir, önemli olan mmuhafazakâr değerleri sahiplenmesi” mantığıyla onu destekleyen Hristiyanların onunla gizli bir özdeşlik kurdukları gerçeği vardır: onlar da Hristiyanca bir hayat yaşayamamaktadırlar ve ancak Trump’ın kürtaşı yasaklayıp LGBT aleyhine yapacağı bir kaç düzenlemeye “destek olmakla” temizlenebileceklerdir. (Žižek, 2018, s.216) Dolayısıyla, hayatın bütünüyle seküler tekno-kapitalizm tarafından istilası sonucu dinin yaşanamıyor oluşu, tam da aşırı sağcı-dini-popülist hareketlerin yükselişinin sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

içselleştirmelerine sebep oldukları gibi, bütün toplumsal/politik kurumlarda ve hatta devlette şirket mantığını hâkim kılar. Wendy Brown, bu mantığın (reason) “varoluşun tüm yönlerini ekonomik açıdan düzenleyen tuhaf bir mantık biçimi” olduğunu iddia eder (Brown, 2015 s.17).

Bu piyasa temelli ve kar, rekabet merkezli mantık somut hayatı bu şekilde dönüştürdüğü gibi, neoliberal “rejimler” mevcut durumda anlamını kaybetmiş olan demokrasinin “kurtarılması” için gereken düşünceye bile ket vurmakta, bu yönde demokrasiyi gerçekten kurtaracak fikirleri de daha ortaya çıkmadan akamete uğratmaktadır (Brown, 2015 s.208). ABD’de üniversitelerden sigortacılığa ve hapisane sistemine kadar söz konusu mantığın toplumsal kurumları nasıl dönüştürdüğünü analiz eden Brown, neoliberalizmin çeşitli ülkelerdeki farklı uygulama ve sonuçlarından dolayı net bir tanımı yapılamadığını ve tamamlanmış bir yapısı olmadığını belirtir: bütün bir toplumsallığın ekonomize edilmesi ve kar mantığına teslim olması, yegane ilke ve gerçekliktir. Bu süreçte siyasal kavram ve kategoriler da pratikte yeniden tanımlanmaktadır. Liberal Batı demokrasisinde ülkesi, toplumu ve dünya için kaygılanan ve buna göre kamusal hayata dâhil olan birey, yani “erdemli vatandaş” artık bu özelliklere sahip olmasa da “sorumluluk sahibi girişimci” ve “kendisine yatırım yapan” biriye erdemlidir. Veya ülkesi için fedakarlık etmek artık eskisi gibi onun için savaşmak değil; gerektiğinde ekonomik zararları metanetle karşılamak, ülkenin kemer sıkması gerektiğinde kendisini ve ailesini feda etmektir. Sınıf kavramı da pratikte aşınır: çalışanların “takım arkadaşı” olarak görülmesi gerektiğini dayatan neoliberal şirket mantığının içselleştirilmesi sonucu işçi, başka bir işçiyle değil; patronu ve “takım arkadaşıyla” dayanışma içindedir. Bu durum somut olarak o işçinin ekonomik durumunu daha da kötü hale getirecekse bile... Bu şekilde sınıf bilincinin yerini “takım bilinci” almakta, neoliberal mantık bizatihi en büyük mağdurları tarafından yeniden üretilmektedir (Brown, 2015, s.200-213). Benzer şekilde piyasa ve toplumsal ahlaka dair temel kavramlar, prensipler ya yeniden tanımlanır ya da başka kavramlarla yer değiştirir. Örneğin piyasanın liberal kapitalizmdeki en temel prensibi olan “mübadele” (exchange) yerini rekabete bırakır. Bu değişiklikten sonra bireyler artık eskisi gibi alışveriş halinde olan çalışanlar, üreticiler, işçiler veya patronlar şeklinde değil; her yerde ve sürekli bir birleriyle yarışan rakiplerdir¹⁷ (Brown, 2015, s.200-213). Žižek de benzer analizler

---

¹⁷ Post-truth, bu rekabetin bilgi ve doğruluk alanındaki yansımasıdır. Her grup ve hatta birey kendi doğrusunu rekabet ruhuyla üretir, verilerini yarıştırır. Bu şekilde sadece aynı ülkede veya şehirde değil, sosyal medyayla birlikte aynı evde bile aynı olay hakkında bütünüyle zıt birçok anlatı ortaya çıkabilmektedir ve bu büyük oranda yeni bir fenomendir. Emily Bell bu gerçeğe “2016 seçimleriyle ilgili dikkat çeken şeylerden biri, hemen bütün fikirlerinde kutuplaşmış iki dünyanın, daha ılımlı “arabulucular” tarafından herhangi bir merkezi tahkim olmadan bir arada var olabileceği yönündeydi” diyerek dile getirir. (Bell, 2017)

yapar ve çağdaş kapitalimizin herkesi nasıl bireysel girişimciye dönüştürdüğünü analiz eder. Ona göre çağdaş kapitalizm bütün farklılıklardan sonra sınıfsal farklılıkları da (formel, yasal anlamda) derece farklılığına indirmiştir: herkes her yerde bireysel girişimcidir ve biraz borçludur. Kimi çok büyük yatırımlar için, kimi ev almak için veya eğitimi için. Neoliberal mantık insani olan her şeyi metalaştırmıştır (Žižek, 2018, s.69). Yukarıda bir kaç örnekle gösterildiği gibi bütün kavram, kategori ve toplumsallıkların ekonomize edilmesi durumu en çok da politika ve medyada toplumsal olarak etkisini hissettirir. Brown’ın veciz söyleyişini aynı şekilde almak gerekirse “neoliberal mantık, piyasa değerlerini ve ölçümlerini yeni alanlara yayar ama bu her zaman parasal bir biçim almaz; daha ziyade, alanlar, kişiler ve uygulamalar ekonomikleştirilir” (Brown, 2015, s.37). Esas itibariyle ona göre neoliberal ekonominin klasik liberal ekonomiden farkı da buradan gelmektedir. Neoliberal ekonomide “Bütün alanlar piyasadır ve biz her yerde piyasa aktörleriyizdir” (Brown, 2015, s.36).

Kısaca açıklanan neoliberalizmin Trump ve post-truth fenomenlerine nasıl sebebiyet verdiği ortadadır. Post-truth bu anlamıyla tekno-kapitalizmin piyasa mantığının hayatın bütün alanları gibi bilgiye taalluk eden alanların da bütünüyle işgal etmesinin sonucudur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, neoliberalizmin bunu basitçe pazar mantığını herkese benimseterek değil; bütün toplumsal kategori ve anlamları *fiili olarak* ekonomize ederek başardığı gerçeğidir: bu yüzden Wendy, “her yer Pazar olarak algılanır” demek yerine, “her yer pazardır” demektir. Bu durum, bilginin ve haberin birer meta ve bütün vatandaşların da bu metaların alıcıları olmaları gerçekliğini beraberinde getirmiştir. Haber yapılırken artık gerçeklik, doğruluk, hakikat veya veriler değil; daha fazla “müşteriye” ulaşmanın yolları aranır. Bütün haberler bu mantıkla yapılır veya yapılmaz. Bütün “gelir kaynakları” reklam olan ve reklam almaları da büyük oranda tıklanma sayılarına bağlı, Profesör Tim Wu’nun “ilgi tüccarları” dediği siteler de bu haber piyasasının imkânlarından yararlanmaktadırlar (Aktaran Alpay, 2017,s.45). Ancak, en kritik soru, kimin ne kadar “ilgi tüccarı” olduğunun nasıl belirleneceği hakkındadır ve bu soru hem büyük oranda politiktir hem de siber ortamda yanıtlanması imkânsızdır. Bizatihi politik söylem, ekonomize olduğu için ortaya hâkim mantığın dışında bir şey çıkmamaktadır. Her şeyin mübah ve eşit olduğu siber ortamdaki haber pazarında politik ifade, seçim pazarının sermayesi olarak gösteriliyor, sınırlandırılmıyor ve düzenlenmiyor. (Politik ifade) Aktörler ve mekânlar arasında elverişli, alım satıma konu olabilir bir metadır ve yalnızca sahibinin çıkarlarını artırmak için vardır. Politik ifadenin özgürlük, vicdan, müzakere ve ikna ile klasik ilişkisi hiçbir yerde yoktur (Brown,2015,s.158).

Baş aktörleri olan ilgi tüccarlarından istedikleri haberi alıp her biri kendisi için en “uygun” doğruluğu inşa eden bireylerden oluşan evren, tam da post-truth evrenidir. Bütün bunlar, post-truth fenomenini mevcut ekonomi-politik bağlamından koparıp bir “etik mesele” haline getiren yaklaşımların ne kadar sığ olduğunu göstermektedir. Post-truth, “olmuş olanla” “olmamış olan” ve “doğru” ile “yalan” arasındaki farkın toplumsal değerini, hepsi her yerde neoliberal pazarda yaşamakta olan ilgi tüccarlarının ekonomik çıkarlarıyla sıradan vatandaşların ideolojilerinin belirlemesi durumudur. Post-truth bir etik mesele veya bir grubun (yaygın kanaate göre popülistlerin) pratiği değildir ve her yerdedir, çünkü neoliberal mantık her yerdedir. Bütün bu heryerdeliği ve fiili etkisine rağmen neoliberalizm, esas soru olan “bütün yalanlarına ve skandallarına rağmen Trump’ın nasıl olup da ABD’de seçildiğini?” tek başına açıklamamaktadır. Bunun için yapılması gereken, ABD’deki politik kültürün yarım asırdır geçirdiği büyük değişimi incelemektir.

3.3. GÖSTERİ ÇAĞINDA SİYASET: POLİTİKA BİLGİ VE EĞLENCE ARASINDA SINIR KALMADIĞINDA SİYASET VE DOĞRULUK

Douglas Kellner’ın “Medya Gösterisi” dediği ve ABD’de 1990’lı yıllarda mahkemelerden politik skandallara kadar her şeyin toplumsal anlamının medya tarafından inşa edildiği süreç, yeni medya ile birlikte çok farklı bir boyut kazanmıştır. Kellner’ın da işaret ettiği üzere yeni medyada bazı -çok önemli veya son derece önemsiz- içerikler anında uçup giderken diğer bazıları bir anda küre çapında ilgiye mazhar olmakta ve kamusal söylemin minvali diğer her şeyden daha fazla – bilimsel kurumlar, devlet kurumları, akıl, mantık, istatistiki veri vs- bu medyatik ortam tarafından tayin edilmektedir. Bu gün bu medya gösterisi mantığı yeni boyutuyla “ABD siyasetinde seçimlerin, hükümetin ve daha genel olarak kültürün ve politik alanın ahlak ve niteliklerinin belirlenmesinde” daha da büyük bir güç haline gelmiştir. Trump, bu gösteri, imaj merkezli, neye değer atfettiği ve neyi geçerli kabul ettiğine bakıldığında hayran kültürünü (celebrity Culture) andıran politik kültürün ve “*Medya merkezli hiperkapitalizm*” (media-centric hypercapitalism) “en iyi manipülatörü” olduğu; bu dönemin dilini tam da dönemin ruhuna en uygun şekilde kullandığı, dönemin aradığı “gösteriyi” en fazla kişinin (hem içerik hem tarz olarak) seveceği şekilde sunabildiği için başarılıdır (Kellner, 2016, s.5 ve 12).

Kellner’ın bu analizinden hareketle, Trump’a oy veren ortalama bir Amerikalı’nın politik düşünce biçiminin daha iyi anlaşılması ve en önemlisi Amerika’daki politik kültürün sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için ABD’de televizyonun yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte oluşan gösteri kültürü mantığının analiz edilmesi gerekmektedir.

Neil Postman “Televizyon: Öldüren Eğlence” kitabında tam da bunu yapmaktadır. Innis, McLuhan gibi teorisyenlerden hareketle televizyonu ve ABD toplumu üzerindeki etkilerini ele alan Postman'a göre televizyonun etkisi tıpkı matbaa gibi her alandadır: insanın düşünme şeklini büyük oranda değiştirdiği gibi toplumsal ilişkileri, bilgi alışverişini ve etkileşimleri de büyük oranda etkiler. Ona göre içeriği ne olursa olsun, o şeyin “özünü” değiştirecek bir üst ideolojisi vardır televizyonun: eğlence. Konu politika, din veya daha "ciddi meseleler" de olsa her şey televizyon ekranında eğlence, haz için vardır ve o işlevi görür.¹⁸ ABD'de bütün bir kamusal alan bu eğlence ideolojisi tarafından dönüştürülmektedir. Bu düşünme biçimi "televizyonun sürrealist çerçevesinde mantığı, akli, ardışıklığı ve çelişki kurallarını terk eden bir söylem tipini" ön plana çıkarır (Postman, 2014, s.119). Burada geçerli olan akıl değil duygu; gerçek değil şovdur. İlk anda abartı gibi gelse de bu düşünlerin karşılıklarının olmadığı söylenemez. O dönem ABD'de gerçek cinayet davalarından trajik aile olaylarına birçok şey televizyonda canlı olarak gösterilmekte, televizyonda günah çıkarılmakta ve daha birçok konu televizyonun nesnesi kılınmaktaydı. Kitlenin bir cinayet davasıyla komik bir diziden, politik veya dini tartışmaların yapıldığı bir programla erotik bir filmde beklediği şey de aldığı şey de aynıdır. Postman'a göre burada içerik değil; eğlence, imaj ve görsellik önemlidir ve bu programların hepsi aynı işlevi görür: boş zamanlarda kitleyi eğlendirme.

Postman'ın analizine göre burada asıl “tehlike” bu görsel, yüzeysel, imaj ve şov merkezli düşünce biçimi bir kere içselleştirildiğinde söz konusu toplumda bütün meselelerin aynı yüzeysellikte ele alınmaya başlanması ve bütün ilişki biçimlerinin “imaj bırakma” üzerinden yürütülmesidir: kamusal alanda her şey tıpkı bir televizyon programı evreninde vuku buluyor gibi olmaktadır. Ona göre televizyon çağında “Amerikalılar mahkeme salonlarında, okul sınıflarında, çalışma odalarında, yönetim kurulu odalarında, kiliselerde, hatta uçaklarda artık birbirleriyle konuşmamakta, tersine birbirleriyle eğlenmektedirler. Karşılıklı olarak alıp verdikleri artık fikirler değil; imajlardır” (Postman, 2014, s.102). Ayrıca bu durumdan şu veya bu toplumsal grup da kendini kurtarabilmiş değildir. ABD’de din adamlarından politikacılara ve eğitimcilerden avukatlara kadar herkes kendi işinin gerekliliklerini, mesleğinin etiğini ve icaplarını bir kenara bırakıp esas olarak “bir şovmenliğin gerektirdiği davranışlara” odaklanmış durumdadır (Postman, 2014, s.112).

---

¹⁸ Postman açıkça ve defalarca televizyona karşı olmadığını; televizyonun eğlence için kullanımının gayet sıradan bir şey olduğunu belirtir. Ancak ona göre televizyon “ciddi” işlerin de mecrası olduğunda iş değişmekte, bütün o ciddi işler eğlence haline gelmekte ve kamusal bu noktada zarar görmektedir.

Teknoloji ve aşırı estetiğin hâkim olduğu bu göstergesel ortamda politika da gösterinin mantığına boyun eğer: Şık görünmek ve ilgi çekecek şakalar yapmak, sağlam bir imaj sahibi olmak her türlü ideolojik söylemin üstüne çıkar.¹⁹ Ne kadar bilgili ve halk için çalışan bir halk insanı olursa olsun göze hitap etmeyen yaşlı, şişman bir Amerikalı siyasetçi başarılı olamaz. Bu dönemde, politikada ideoloji yerine kozmetiğin belirleyici olduğu bir döneme yaklaşılmıştır. Zira bu politik kültürde bir politikacı her şeyden önce kendisini izleyenlere zevk vermeli, onları eğlendirmelidir. Eski bir aktör olan, başkan olduktan sonra da ABD’de neoliberal ekonomiyi tahkim eden Ronald Reagan bunu açıkça ifade eder "politika tıpkı gösteriye (show business) benzer." (Aktaran Postman, 2014, s.141). Televizyonun ABD’de özellikle politik alanda bu derece etkili olmasından sonra Postman’a göre ABD’de “kamusal söylemlerin önemli bölümünün içeriğinin tehlikeli boyutlarda saçmalaştığını” artık görmek gerekmektedir (age, s.25). Yine de Kellner’a göre Trump, Amerikan siyasetinde “politikayı bir eğlence gibi yapan” ve böylece zaten televizyonla birlikte aralarındaki fark daralmış bulunan eğlence, haber ve politika arasındaki mevcut farkı da bütünüyle ortadan kaldıran; bütün bunları da otoriter bir popülist olarak yapan ilk adaydır (Kelner, 2016, s.18).

Gerçekten de Postman’ın Trump daha politikaya girmeden çok önce ABD politik kültürüne dair analizleriyle Trump’ın taktikleri arasındaki paralellikler ilginçtir ve Trump fenomeni birçok açıdan Postman’ın haklılığını göstermektedir. Sözelimi, Postman gösteri kültürü ile politik söylemin basitleşmesi arasındaki ilişkiyi açıklarken gösteri kültürünün temelinde yer alan reklam mantığına ve bu mantıktaki basitliğe dikkatleri çeker. Gösteri kültüründe reklamın basit, yalın ve hemen çözüm üreten yüzeysel dili politikaya dair tasavvuru, vatandaşların politikadan beklentilerini şekillendirir: “Bir milyon televizyon reklamı izlemiş olan birisi, bütün politik problemlerin basit önlemlerle hızla çözüleceğine -ya da çözülmesi gerektiğine- inanabilir” (Postman, 2014, s.148). Gösteri kültürünün tahakkümündeki politik kültürde politikacının ne konuştuğu değil; nasıl konuştuğudur önemli olan. Bu reklam tarafından şekillenmiş mantık, derin analizlerle meseleleri çok boyutlu ele alan kurum ve kişilerin dilinden adeta nefret eder. Aranana, reklamdaki gibi derinliksiz, basit, problemleri ortaya koyma ve çok boyutlu tartışmadan bütünüyle yoksun, hemen ve kolay çözümler ortaya

---

¹⁹ Trump karşıtlarının ve radikal solcuların bu ideolojiyi çok iyi anladıklarının ve içselleştirdiklerinin belki de en iyi göstergesi kampanya boyunca sık sık Trump’ın saçıyla ve yüzüyle dalga geçmeleri idi. Onlar da Amerikalıların başkanlarının görünüşüne ne kadar değer verdiklerini bildikleri gibi bir siyasetçinin bu tür siyasetle alakasız mevzular üzerinden eleştirilmesinin anlamsızlığını göremeyecek kadar imaj ve şov kültürünü içselleştirmişlerdir. Ancak Trump yakışıklı olmasa da yıllarca televizyonda programlar sunmuş usta bir şovmendi ve belki de kaçırılan buydu.

koyan bir dildir ve Trump’ın yaptığı tam olarak budur: Olağanüstü basit, yalın, indirgenmiş akıl yürütmelerle doğrudan ve herkesin onaylayacağı çözümler sunma... Öyle ki, Trump’ın söylemlerini sosyo-linguistik bir analize tabi tutan Jennifer Sclafani onun seçim dönemindeki konuşmalarında ideolojik ve “gerçekten önemli” öğelerin son derece az olduğunu belirttiikten sonra, Trump’ın içeriklerini arka planda bırakacak şekilde *söyleyişi* ön plana çıkardığına dikkat eder: uzmanından cahiline herkese hitap eden ve sürekli çözüm sunan basit bir söyleyiştir bu (Sclafani, 2018, s.13).

Onun kampanya boyunca kullandığı dili nicel ve nitel yöntemlerle analiz eden çoğunluğu dilbilimci uzmanların ulaştığı ortak sonuç, diğer adaylarla karşılaştırılmayacak kadar basit bir dil kullandığı gerçeğidir. Trump’ın bu kısa, basit cümlelerle kesin çözümler üreten ve belli kişi ve gruplara yönelik son derece net bir şekilde ayrımcı, hedef gösterici dili sık tekrarlanan yalanlarla birleşir ve bütün bu dilsel söylem onu “önemli açıklamalar” yapmaktan kurtarır (Sclafani, 2018, s.15-16). Kısaca, bütün bu göstergesel şovda önemli olan Trump’ın ne dediği ve bunun doğruluğu değil; söylediklerini kitlenin ruh haline uygun zaman ve şekilde söyleyip söylemediğidir. Ancak post-truth fenomeniyle birlikte kitle artık bu noktada, tezin önceki bölümünde gösterildiği üzere, pasif alıcı değildir. Bu çağda kitle, hakikatle değil de şov ve ideolojik doğrulanmayla ilgilendiği için, Trump’ın söylemlerini her şeyin mübah olduğu siber ortamda aynı gösteri mantığıyla yaymaktadır. Bu süreç sonunda gerçekliğin, doğruluğun, hakikatin “anlamsızlaşması” durumu post-truth olarak karşımıza çıkar.

Jennifer Sclafani’nin Trump’ın söylemlerini ve konuşma tarzını analizi, onun kasti veya farkında olmadan başarılı, etkili bir politik dil tuttuğunu ortaya koyan ilginç analizlerle doludur. Bu analizde post-truth açısından dikkat çekici iki çok önemli nokta vardır. Birincisi – ki bu onu diğer politikacılardan büyük oranda ayıran özelliklerdendir- tam olarak açıklanması, ortaya konması, verilere dayanılarak değerlendirilmesi mümkün olmayan, son derece nitel, öznel ve netlikten yoksun “huge,” “stupid,” ve “disaster,” gibi sıfatları çok fazla kullanmasıdır (Sclafani, 2018, s.74). Ayrıca onun doğrudan doğruya kanıt, veriye dayanması gereken iddialar dâhil söylediği hemen her şeyden sonra ve çok sık bir şekilde “bana inanın” demesi, bir taraftan tekrar sayesinde dinleyici üzerinde etkililiği artırırken diğer taraftan onları alkışa davet etmekte, olaya dâhil etmektedir (Sclafani, 2018, s.107-108). Bu şekilde tam bir post-truth evrende politik bir söylem ve kimlik inşa edilmiş olmaktadır: Açıklanması ve kanıtlanması mümkün olmayan nitelendirmeler ve sıfatlar istendiği gibi kullanılabilir, zira zaten bu çağda kitleler açıklama ve kanıt ihtiyacı duymamaktadır. Yine de Trump destekçilerinden ısrarla kendilerine inanmalarını ister. Hiç bir açıklama yapmadan, delil sunmadan inanmalarını istediği

kitle de zaten onun söylediklerine inanmak istemektedir zira Trump tam da onların duymak istediği şeyleri söylemektedir: verileri çarpıtmak veya doğrudan doğruya verilerle çelişmek Trump için olmadığı gibi kitle için de önemli değildir. İki tarafın orada karşılıklı bir şekilde bir “doğruluk” inşa ettiği ortadadır ve bu doğrunun dış dünyayla, olgusallıkla alakası yoktur. Buna rağmen Trump’ın “bana inan” demesi, konuşmalarındaki “tutarsızlıkları” o an için gizlemesine yardım eder ve kitleleri alternatif doğruların inşasına dâhil eder (Sclafani, 2018, s.102).

Bu tezde açıkça gösterilmeye çalışıldığı gibi -Trump hakkında yapılan normatif değerlendirmeler özellikle Türkiye’de onu ve söylemlerini anlamak, bilimsel analizlere tabi tutmak noktasında bu gerçeği görmemizi engellememelidir- Trump’ın buradaki farkı ve aslında “başarısı”, post-truth bir evrende yaşandığını çok iyi anlamış olmasıdır. Post-truth gösteri çağında önemli olan delil, veri ve doğruluk değil; politikacının basit ama etkili konuşması ve kitlenin kendisini kuşatan medyatik evrenin heryerdeliği dolayısıyla zaten önceden şekillenmiş olan fikirlerini yine kitleye “en uygun şekilde” söylemesi ve kitlenin de bunlara inanmasıdır. Olup biten de zaten budur. ABD’de politik dezenformasyon üzerine çalışan Brenden Nyhan’ın belirttiği üzere, ABD’de siyaset hiç bir zaman veriler ve gerçekler üzerine kurulmamış olsa da Trump’ın durumu başka bir boyuttadır. Ancak bunun sebebi Trump’tan değil; günümüzdeki yeni teknoloji ve değişen kamusal, politik ortamdır: “Yanlış bilgi edinmenin teşvik edilmesi ve kullanılması, her zamankinden daha kolay ve daha faydalıdır” (Bomey, 2018, s.37). Trump, ilginç bir şekilde, tam da bu durumun gayet farkında olduğunu açıklarcasına muhataplarını veya polemige girdiği kişileri sık sık “etkileyici, cezbedici de olsa gerçek olmayan ve kendin inan diye kendin için yaptığın bir dünyada yaşıyorsun” diyerek itham eder (Sclafani, 2018, s. 95). Bu ithamı tam da bahsettiği duruma imkân tanıyan (herkesin kendisi için cazip bir dünya yaratmasını sağlayan) sosyal medyada yapmasıysa ayrı bir ilginçlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin o, 10 temmuz 2016 tarihinde Obama hakkında Twitter’den şu paylaşımı yapar

President Obama thinks the nation is not as divided as people think. He is living in a world of the make believe!²⁰

Politikadaki rakip ve muhataplarını olgusal olandan, doğrudan kopmak ve “kendilerine ait ve cezbedici olsa da yalandan bir dünya” inşa etmekle itham eden Trump²¹, ABD’nin en

---

²⁰. <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/752207752852832256>

²¹ Burada Obama için geçen ama Trump’ın kendisini eleştiren hemen herkes için kullandığı “lives in a world of make make-believe” cümlesi, Cambridge sözlüğünün make-believe sözcüğünü “gerçek olmasa da cezbedici, heyecanlandırıcı” olarak çevirmesinden hareketle

“saygın” haber ajansları ve gazetelerineyse sık sık “siz yalan habersiniz” (you are fake news) der. Böylece kendisini bu çürümüş politik ve medyatik ortamda halkın gerçek temsilcisi olarak konumlandırır. Trump’ın Twitter’ı yoğun bir şekilde kullanması ise tesadüf değildir ve tam da bu konumlandırma ile ilgilidir: Bu platform ona bir yandan yüz kırk karakterle en karmaşık sosyo-ekonomik olayları bile en eğitimsiz kitlenin dahi anlayabileceği basitlikte sunabilme olanağı sunarken öte taraftan Trump’ın sürekli kendisine karşı adil olmamakla suçladığı yalancı ana akım medyayı baypas etmesine imkân sağlamaktadır. Ayrıca -ve post-truth açısından en önemli nokta- karşılıklı etkileşime dayalı bu platformla Trump, kitesini statükoya karşı onlar için verdiği savaşa dâhil etmekte; destekçileri de bu şekilde “korkusuz liderlerinin savaşına” doğrudan destek olmaktadır ki tekno-kapitalist globalleşmenin iyice önemsizleştirdiği kitleler için bu büyük bir olaydır. Ayrıca, Trump bu yolla “ne kadar iyi bir iletişimci olduğunu” gösterdiği gibi, buradaki radikal, fevri, tartışmalı ve çoğu zaman toplumun bir kesimini dışlayan iddia ve fikirlerle geleneksel medyayı da büyük oranda domine etmektedir. (Kellner, 2016, s.8-9) Gazetelerde, akşam haberlerinde, tabloidler ve en ciddisinden en bayağısına bütün internet sitelerinde övmek veya yermek için ama mutlaka Trump konuşulur. Bu etkilenme o dereceye varır ki kampanya sürecinde cumhuriyetçi adaylar hakkındaki kamuoyu araştırmaları raporlarında uzun uzun Trump’a dair bilgiler verildikten sonra “Trump olmayan adaylara dair notlar” diye ayrı ve kısa bir başlıkta diğer adaylar hakkındaki araştırma sonuçları paylaşılır. Bütün bunlardan sonra ABD seçmeni için asıl önemli olan “sahnedeki sürekli durma ve kötü de olsa reklam yapabiliyor olma”, zaman ve mekândan azade siber ortamın göstergesel evreninde Trump için süreklileşir: rakipleri ve “hayranları” tarafından sınırsızca paylaşılıp haber yapılan Trump, tam da bu gösteri kültürünün idealize edeceği bir başkandır. Dolayısıyla, Trump bir bela değil; Amerika’nın gerçekliğidir.

3.4. SİBER ORTAMDA KOMPLO, ANONİMLİK VE TİPİK BİR POST-TRUTH EVRENİ OLAYI: Q TEORİSİ

Amerika’da Trump, destekçileri ve yalan konusunda somut bir örneğin analizine geçmeden önce, Amerika’daki yalan probleminin ne sadece Trump fenomeniyle ilgili olduğu ne de sadece politikacıların işi olduğu belirtilmelidir. Ari-Rabin Havt’ın işaret ettiği üzere durum çok daha karmaşıktır. Bugün Amerika’da ticaretten sağlığa ve ekonomiye kadar hayatın her alanında kendisinin “yalan üreticileri” olarak adlandırdığı çeşitli çıkar gurupları tarafından “anonim yalanlar” üretilmekte ve bu suretle hem kamuoyu yalanlar tarafından şekillendirmekte

---

kişinin gerçekten kopuk da olsa hoşuna gittiği için kendisi için inşa ettiği dünya olarak anlaşılabilir.

hem de politikalarının bu yalanlara göre şekillendirildiği görülmektedir (Havt, 2016, giriş). Örneğin Obama ne zaman gaz veya ilaç endüstrisinin iş çıkarlarına ters bir düzenleme yapmak istese, bu firmalar söz konusu mesele hakkında “kendi verilerini” üretmekle kalmamışlar, Obama aleyhine birçok yalan haberler çıkartarak onu engellemişlerdir (a.g.e, s. 33). Bu yalandan nemalanma durumu büyük şirketlere de has değildir; artan sosyal medya kullanımı ve onun bir bilgi aracı haline gelmiş olması bu durumu tam olarak “sıradan” hale getirmiştir. ABD’de Facebook kullanımı hem gençler arasında hem de yetişkinlerde hayli yaygındır. Yetişkinlerin %68’i Facebook kullanmakta; bütün nüfustaki yetişkinlerin %43’ü ise haberleri Facebook’tan aldığını belirtmektedir (Pew, 2019). Kuşkusuz bu durum siyasetin şekillenmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Daha 2012’deki ABD’deki sosyal medya kullanıcılarının% 49’u sosyal medya üzerinden yanlış haberler aldı ve bu oranın 2016 seçimlerinde ciddi şekilde arttığı noktasında uzmanlar arasında neredeyse hiç şüphe yoktur. (Brandtzaeg and Folstad, 2017). Ayrıca ABD’de söz konusu bir “şey” hakkındaki bilgi olduğunda birçok anlamda (Holokost’un olup olmadığından tıbbi bir gerçekliğe ve siyasilerin nerede doğduklarına kadar) dev teknoloji şirketlerinin algoritmik özellikleri doğru olanı (bir toplumsal değer olarak) belirleme noktasında bilimden, mantıktan ve işin hakikatinden çok daha etkilidir. Sadece sıradan insanlar değil; kamusal figürler de “bilimsel gerçekleri” açıkça inkar etmekte beis görmemektedirler. “Lisans derecesini Google’dan aldığını” açıkça söyleyen biri, gayet de herhangi bir konuda kamuoyunun oluşmasında yıllarını o konuya adanmış bir bilim insanından daha etkili olabilmektedir. Sonuç olarak ortaya çıkan, birçok “alternatif veri ve doğrudur” (d’Ancona, 2017)

İşte bu kargaşa ortamında ABD’de en uçuk iddialar bile kendisine inanan kitleler bulmaktadır. Bir örnek olarak, Hillary Clinton’ın çocuk ticareti yapan, onları seks kölesi olmaya zorlayan bir suç örgütünün başı olduğu ve bu çocukların bir pizzacının bodrum katında tutulduğu iddiası zikredilebilir. Hiç bir dayanağı olmayan bu iddiaya, “Clinton’ın seçim kampanyasına zarar verecek kadar sayıda Amerikalı inanmıştır” (Harari, 2018, s.219). Başka bir örnek olarak, Obama ve ekibi Obama’nın Havayi’de doğduğuna dair doğum belgesini ve dönemin yerel gazetelerinin bu doğuma dair haberlerinin orijinal metinlerini basınla paylaşmalarına rağmen Trump ısrarla bunların sahte olduğunu ve Obama’nın Amerika’da doğmadığını iddia etmeye devam etmiştir. ABD’de “birth mythe” olarak adlandırılan bu hadisede de Trump’ın destekçileri söz konusu belge ve haberlere değil; Trump’ın söylediklerine inanmışlardır. 2015’te yapılan bir kamuoyu yoklamasında Trump’ın destekçilerinin% 66’sı Obama’nın Müslüman olduğunu düşündüğünü belirtirken sadece %12si Hristiyan olduğuna

inandığını belirtmiştir. Yine % 61'i Obama'nın ABD'de doğmadığını belirtmiştir.²²

Ancak iddialar bunlarla sınırlı değildi. ABD'nin seçim sürecinde en çok konuşulan komplo teorisi Q, anonim hesapların ve sosyal medyanın ABD siyasetinde son derece somut etkileri olduğunu göstermektedir. Bu komplo teorisi Reddit ve 4Chan gibi kullanıcı forum ve sitelerinde başlamıştır. “Bilgileri” yükleyen kullanıcıları sıradan ve anonim kalabilen vatandaşlar olan ve daha “fazla kişinin ilgi gösterdiği haber/bilgiyi ön plana alan” bu sitelerde Q adıyla “gizli bilgiler” paylaşılmıştır (Q kendisini hükümetin içinde çalışan ve özel bilgilere erişme yetkisi olan bir vatansver olarak tanıtır). Sonrasında Q ekibi veya ekipleri tarafından Facebook'ta yüzbinlerce kişinin takip ettiği sayfalar kurulmuş, mobil uygulamalar oluşturulmuş, Twitter hesapları oluşturulmuş, ana akım medya ise eleştirmek veya fikirlerini yaymak için teoriden bahsederek teoriyi daha da popüler kılmıştır. Bu teoriye göre her türlü yolsuzluk ve ahlaksızlığa bulaşmış olan Obama ve Clinton aileleriyle onların yanında olup bu “bozuk sistemden” nemalanan ABD hükümetindeki bazı kesimlere karşı Trump, halkı ve ülkesi için büyük bir mücadele vermektedir. Bu uğurda medya ve birçok büyük şirketi karşısına almış olan Trump, ölüm dâhil her şeyle tehdit edilmekte; önu kesilmesi için her şey yapılmaktadır. Q teorisi sadece radikal gruplar değil; bazı kamusal figürler, ünlüler, NBA basketbolcuları ve büyük şirket sahiplerince de benimsenmiştir (Wong, 2018). Söz konusu komplo teorisinin gücü tam da aşırı ve fakat belirsiz iddialarda bulunmasındadır: Tek tek olaylar zikredilse de esas üzerinde durulan Trump'a sürekli birilerinin tuzak kurduğu ve kurmaya devam edeceği şeklindedir.

Bu şekilde, teorinin online dünyadaki serüvenini başından beri takip edip araştıran Jared Holt'un işaret ettiği üzere, “Trump destekçileri Başkanları hakkında ortaya çıkmış veya çıkacak olan bütün iddialara karşı önceden önlem almış olmakta ve her ne olursa olsun Trump haklı çıkarılmaktadır” (Collins, 2018). Teori bu derece büyük çaplı olduğu için, Trump'a hangi

---

²² Aynı araştırmaya göre bu insanların % 63'ü, doğuştan vatandaşlığı ortadan kaldırmak için Anayasa'da değişiklik yapılmasını istiyor ki bu hem Trump ve destekçileri arasında önceki sayfalarda işaret ettiğimiz kazan-kazan ilişkisini göstermektedir (Kitle bu noktada asla yalanın pasif mağduru değildir. Trump tam da onların istediği gibi şeyleri yalan yanlış da olsa en vülgarize haliyle dile getirmekte; bundan gayet hoşnut kitle de buna karşılık ona oy vermekte) hem de mevcut ideolojik kabullerin nasıl somut gerçekliğe, doğruya yaklaşımı da şekillendirdiğini göstermektedir. Kamuoyu araştırmacıların raporlarda belirttiği üzere, diğer cumhuriyetçi adayların Trump karşısındaki başarısızlığının bir sebebi de bu konuda kitlelerin inançlarını onun kadar açıkça desteklememeleridir. ABD'de kitleler yalan da olsa onların hoşlarına gidecek şeyleri en basit, açık ve vülgar tonla söyleyen siyasetçiyi desteklemektedir. Veriler, belgeler, doğrular... Bütün bunlar anlamsızlaşırken “Trump'ın inançlarının kitlelerin genel kanaatini yansıtması onu avantajlı kılmaktadır”. (Jensen, 2015)

kesimden ne tür bir “saldırı” gelirse gelsin, Trump zaten koruma altına alınmıştır ve siyasetle en alakasız kişilerin herhangi bir faaliyeti bile hemen bu komploya dâhil edilmektedir. Örneğin, @Qdropsapp isimli toerinin Twitter hesaplarından birinde, aralarında George Takei, Bette Midler, Kathy Griffin, Chris Evans and Mark Hamill gibi isimlerin de olduğu Trump’ı istifaya çağırın sanatçılar bu saldırının bir parçası olarak gösterilirler. Bu şekilde birbiriyle alakasız birçok olay aynı yaklaşımla ele alınıp hepsi Trump’a ve dolayısıyla halkla karşı yürütülen bu “saldırının” birer parçası olarak değerlendirilmektedir.

Bu noktada bu anonim hesapların ve Q teorisinin en büyük yardımcılarıysa büyük teknoloji devleridir. Sadece Facebook veya Twitter değil; Youtube da algoritmik özellikleriyle seçim boyunca başta Q teorisi olmak üzere birçok yalan haberin ve komplo teorisinin gerçeğin önüne geçmesi noktasında algoritmik özellikleriyle bir anlamda “destek olmuştur”. Bu firmaların algoritmik özellikleri hem teknik zorlukları hem de gizli tutulmaları dolayısıyla pek bilinemese de önceden şirketin ilgili departmanlarında çalışan bazı mühendisler, söz konusu algoritmik özelliklerin kullanıcıları “dikkat çekici komplo teorilerine” yönlendirdiğini itiraf etmişlerdir.²³ MIT’de yürütülen bir çalışmada da yalan haberin doğru haberden incelenen bütün kategorilerde (politik, siyasi vsb) hem altı kat daha hızlı yayıldığı hem de doğru haberlere göre daha “geniş alanlara, derin (etkisi itibariyle?)” şekilde nüfuz ettiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, yine bir çok çalışma yalan haberlerin doğrulara göre çok daha fazla görünür olduğunu ortaya koymuştur. Emily Bell “şu anda sahip olduğumuz web formu kötü gazeteciliği iyi gazeteciliğe yardımcı olduğu kadar, hatta belki de ondan daha fazla (yardım) sağlar.” (Bell, 2017) derken (muhtemelen) bunu kast etmektedir. Ona göre bunun sebebi daha “fazla okunmayı daha gerçek ve tutarlı olmaktan daha değerli kılan” web sistemidir: Neoliberal evrenin her yerinde olduğu gibi burada da belirleyici olan sadece ekonomik kaygılardır. Dolayısıyla komplo-teorilerinin ve yalanın bu derece yayılmalarında mevcut algoritmik özellikleriyle internet ortamının Ken Willber’in “narsistik karakter” dediği özellikleri arasında doğrudan bir bağ vardır. Youtube’dan Facebook’a ve haber forumlarından Twitter’a, siber mekânda beğenilmek yegane ölçüttür, nefret veya sevgiyi ön plana çıkarmak da önemli değildir doğruyu veya gerçeği sunmak da. Beğenildiği sürece her şey doğru hükmündedir ve meşrudur (Willber, 2017, s.76- 77).

Bunların yanı sıra, Trump ve destekçileri “Q teorisini” bir hakikat, somut bir gerçeklik haline getirmek için gösteri kültürünün bütün gerekliliklerini de yaparlar: Q baskılı tişörtler,

---

²³Söz konusu itiraf ve bir değerlendirmesi için bkz:

<https://www.theguardian.com/technology/2018/feb/02/how-youtubes-algorithm-distorts-truth>

çıkartmalar, hediyelik eşyalar, posterler ve reklamlar... Q teorisi tam da ABD’de eğlence-politika; sahte-gerçek ve yalan-doğru arasındaki bütün sınırların aşınması gerçekliğinin somut bir örneğidir: “Birçok insan onun saçma olduğunu bildiği halde onu bir eğlence gibi görür” (Collins, 2018).

Anonim bir hesabın delilsiz bir paylaşımından neşet ettiğine ve böyle büyüdüğüne inanmayı güçleştirecek kadar büyür “hareket” ve birçok somut yansıması olur Q teorisinin. Örneğin, durumu daha da ilginç kılacak şekilde, grup sürekli sosyal medya hesabından başkalarının komplo teorilerini ifşa etmekle kalmaz, Adalet Bakanlığını (Justice Department) “şeffaflığa ve doğruluğa” çağırmak için Washington’da yürüyüş düzenler (Sommer, 2018). Trump da bu noktada tam olarak takipçileri gibidir. Hemen hiç detaya girmeden genel komplo teorileri ve ifadelerle en kritik konuları bile geçiştirir ve hemen söz konusu tartışmaların taraflarının hepsini eşitleyen bir zemin bulur. Bir örnek zikretmek gerekirse, Trump 2012’de Küresel ısınmanın Çin’in komplosu olduğunu iddia etmiş; sonra bunun şaka olduğunu iddia etmiştir. Sonrasında ise küresel ısınma konusunda (bazı) bilim adamlarının bulgularına güvenmek konusunda emin olmadığını çünkü onların da politik amaçları olduğunu, “bu işin arkasında bir şeylerin olduğunu” söylemiştir. Trump, “Durumun her zamankinden daha kötü olduğunu söyleyen bilim insanları ne olacak?” diyen muhabire “Bana bilim adamlarını göstermek zorundasınız çünkü onların çok büyük bir politik gündemleri var.” Der (Fox40, 2018 14 Ekim). Böylece bilim adamları küresel ısınmayı inkar edenlerle aynı seviyeye taşınmış olur ve iddiaların meşruiyet derecesi de eşitlenir: Tartışma veriler ve bu verilerin inkarı olmaktan çıkarılıp politik gündemleri olan iki tarafın eşit iki iddiası şeklinde çerçevesizdir. Tıpkı komploculukla suçlanan anonim bir sitenin ABD’nin en prestijli haber kaynaklarını ve resmi kurumları komployla suçlaması gibi: siber ortamın iki “teknik olarak eşit” aktöründen, diğerininkini komplo yapan nedir?

Bu noktada herhangi bir ülkedeki bir olayın başka ülkelerdeki alımlanması da tam da bu “her şeyin birbirine karışması” durumunu yansıtır. Bir örnek olarak, Türkiye’de bir sosyal içerik platformu olan ve editöryel bir sürece tabi tutulmadan Q teorisinin en skandal iddiasının, bir gerçeklik havası içinde ve üstelik bir takım görsellerle de desteklenecek şekilde verilmesiyle altındaki yorumlara bakmak yeterlidir (Onedio, 16 Kasım 2016). Bu yorumlar doğruların farklı bağlamlarda nasıl yeniden ve bambaşka amaçlarla üretildiğini de gösterir. Sıradan bir kullanıcı tarafından paylaşılan haberin altında yer alan bir kullanıcı yorumu, post-truth evreninde komplo teorisinin nasıl herkesin hayatının bir parçası olduğunu ve herhangi bir merciinin bu noktada kitleleri doğruya ikna etme noktasındaki “aciziyetini” görmektedir: “Bu pis insanların (Clinton ve çevresindekiler) yaptığı pisliklere yıllardır inanmadınız, açığa çıkanlar ise komplo teorisi

denilerek önemsizleştirilmeye çalışıldı. Bunlar daha hiç bir şey...” Komplo teorisinin komplo teorisi olduğunun söylenmesine, bizatihi bu ifşanın kendisinin komplo olduğu iddiasıyla karşılık verildiğinde, hangi doğru nasıl ortaya çıkarılabilir sorusu bu çağın kitle-doğruluk söz konusu olduğundaki durumunu özetler: siber ortamda sıradan insan için her biri teknik olarak eşit iddialardan, hangisinin ne kadar komplo olduğunun ayırdına varma imkânı yoktur ve kitle isterse komplonun da komplosunu yapabilmektedir.

Kısaca özetlenirse, tamamen anonim ve hemen sadece komplo teorilerine dayanan bir hareketin ABD’de Adalet Bakanlığını “şeffaflığa” davet edip başka organizasyonları komploculukla suçladığı ve buna karşı (Q teorisine inanlara yönelik) suçlamaların “ana akım” haber sitelerinden aynı siber uzamda ve benzer tekniklerle üretildiği bir ortamda sadece gerçek, doğru, veri gibi kavramlar değil; komplo teorisi gibi kavramlar da aslında anlamsız olmaktadır. Siber uzamda komplo yoktur; çünkü doğru (veya komplo olmayan) yoktur.

3. 5. ARAYIŞLAR: TEYİT SİTELERİ POST-TRUTH ÇAĞINDA ÇARE OLUR MU?

Doğruluğun ve doğrulamanın yaşadığı kriz, bu krizi aşma noktasında çeşitli girişimleri de beraberinde getirmiştir. Eğitim seviyesinin artırılması, eleştirel medya okur yazarlığı ve sosyal medya şirketlerinin yalan haberleri engelleme noktasında daha fazla sorumluluk almalarını sağlamak gibi daha “genel” çözüm önerilerinin yanı sıra, yalan ve dezenformasyona karşı mücadelede son dönemde öne çıkan somut reçetelerden biri de teyit siteleridir. Bu noktada çeşitli girişimler olmuş, geleneksel medya organizasyonlarından uluslararası teyit örgütlerine kadar bir dizi çaba ortaya çıkmıştır. Birçok uluslararası gazete ve organizasyonun çeşitli teyit sitelerine başvurduğu bilinmektedir²⁴. ABD’de 2000’li yılların başında ortaya çıktıktan sonra önce Avrupa’da sonrasında küre ölçeğinde doğrulama platformlarının sayısı artmıştır. Türkiye’de de Doğruluk Payı, teyit.org, gününyalanları.com, doğrula.org gibi siteler kurulmuş, özellikle son yıllarda doğrulama platformlarında bir artış görülmüştür. (Ayhan ve Erkan, 2018, s. 211) Teyit platformları konularına göre üç kategori altında toplanmaktadır (Kavaklı 2019, s. 675): Çevrimiçi söylenti ve asılsız haber ya da hikayelere odaklananlar, politik ve kamusal

---

²⁴En ünlülerinden bir kaç tanesi için;

<https://www.nytimes.com/spotlight/fact-checks>,
<https://www.bbc.com/news/topics/cp7r8vgl2rgt/reality-check>
<https://www.channel4.com/news/factcheck>
http://www.repubblica.it/argomenti/Fact_Checking

beyanlara odaklananlar ve belirli konular ya da belirli çatışmalar üzerine odaklananlar.

Bu münferit siteleri bir araya getirmeye çalışan çatı kuruluşlar da vardır. "Doğru bir bilgi ekosistemi herkesin kendi görevini yapmasını gerektirir" anlayışıyla hareket eden ve teyit olayının profesyonellerce yapılan bir iş haline getirilmesini engelleyip herkesin elindeki imkânlarla doğruya ulaşmasını sağlamak için çalışan "International Fact-Checking Day" de bunlardan birisidir. Yine teyit sitelerini bir araya getirmek ve aralarındaki dayanışmayı artırmak amacıyla kurulan, çeşitli aktivitelerle post-truth bir dünyada "doğruya ulaşmanın yollarını göstermeye" çalışan "The International Fact-checking Network" (IFCN), teyit konusunda uluslararası çalışmalar yapmakta ve bu konuya demokrasinin geleceği için hayati bir önem atfetmektedir. Teyit siteleri ilk başta ortaya çıktıklarında politikacıların "nefretini" (hostility) celp etmişlerse de sonrasında mevcut medya ekosisteminin "kalıcı" birer parçası gibi kabul edilmişlerdir (Dobbs, 2012, s.2). Tam da bu durumdan dolayı teyit siteleriyle ilgili bir dizi problem de kaçınılmaz olmuştur.

Esas itibariyle teyit siteleriyle ilgili problemlerin hem teknik boyutu vardır hem de ideolojik. Öncelikle ABD ve İngiltere'de bu sitelerin sivil toplum eliyle değil de kar amacı olan kurumlarca yönetilmesi problemi; diğer ülkelerdeyse son dönemlerde siyasi partilerle organik bağı olan teyit sitelerinin ortaya çıkmış olması, teyit sitelerini de post-truth evreninin bir parçası kılmaktadır. Açıkça taraf tutan teyit sitelerinin ortaya çıktığı günümüzde artık kabul edilmektedir (Dobbs, 2012, s.11). Şubat 2019 gibi yakın bir tarihte Poynter enstitüsünün bünyesindeki International Fact-Checking Network'un (IFCN, Uluslararası Fact-checking Ağı) direktörü olan Baybars Örsek, kendisiyle yapılan bir rapörtajda gerçek teyit siteleriyle sahteleri arasında ayırma gitmek için sağlam bir denetim ağının gerekliliğinden bahsetmektedir (Uzunoğlu, 14 Şubat, 2019). Ancak IFCN'i ve esas itibariyle bağlı olduğu ABD merkezli Poynter Enstitüsünü kimin denetleyeceği sorusu ortada kalmaktadır. Kimin hangi teyit sitesine güveneceği büyük oranda ideolojik bir tercih olduğu gibi, hangi denetimciye nasıl güvenileceği en azından birçok yurttaş için net değildir.

Ayrıca, teyit kuruluşlarının ABD'nin Irak işgalini uluslararası kamuoyuna meşru göstermek için yaptığı (başta Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiası) propagandalara karşı neredeyse hiç bir şey yap(a)maması, ABD hükümetinin bariz uydurma olan görsellerini bile ifşa edememiş olması önemli politik meselelerde tarafsızlıklarını tartışmaya açmaktadır. Bu durum genel olarak kabul edilmektedir ve dönemin Washington Post teyit sorumlusu Robert Kaiser "her şeyi berbat ettik" şeklinde tercüme edilebilecek itirafı en prestijli ve muhalif gazetelerin ilgili platformlarına bile güvenilemeyeceğini göstermiştir. Bugün profesyonel

olarak teyit işinde yer almaya devam eden birçok kişi o dönemde “yapılması gereken her şeyi yapmadıklarını” itiraf etmektedirler (Dobbs, 2012, s.4-5). Dolayısıyla teyit sitelerinin de “belli konularda” hükümetlerin etkisinde kaldıkları ortadadır. Bu noktada en azından Amerikalı olmayan insanlar olarak sorulması gereken şudur: teyit sitelerinden en büyük sosyal medya platformlarına ve arama motorlarına kadar siber mekânın hemen bütün önemli öğeleri ABD’de iken, hangisinin ne zaman “elinden geleni yapacağı” büyük oranda ABD’nin ulusal çıkarlarına göre şekillenmeyecek midir? Kendisi de bir dönem ABD’nin en önemli gazetelerinde teyit işlerinden sorumlu Michael Dobbs’un da belirttiği üzere, Irak İşgali teyit sitelerinin gerçek bir güven tazeleyebilmeleri için kaçırdıkları bir fırsattı (Dobbs, 2012, s.5). Gerçekten de kimse yeni bir olay olduğunda, örneğin ABD başka bir ülkeyi işgal etmek istediğinde, teyit sitelerinin veya arama motorlarının “tarafsız” haber yapacağını ispatlayamaz ve bu siber mekânın özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Fransa’da 2017 seçimlerinde, 2009 yılından beri beraber çalışan ve kendilerine *Les Décodeurs* diyen ve online ortamdaki “fikirlere verilerden” ve “yalanları doğrulardan” ayırmak isteyen bir grup gazeteci, online kaynakların “güvenilirlik derecesini” Le Monde bünyesindeki gazetecilerle birlikte belirlemeye çalıştığına, onların “güvenilir değil” dediği bütün internet siteleri benzer bir tutumla karşı çıkmışlardır: aynı ekonomik ve medyatik alanın aktörü olarak Le Monde’yi daha güvenilir kılan nedir? (Venturini vd, 2019, s.269). Bu olay online ortamda teyit olgusunun ve yalan haberle mücadelenin aynı evrenin başka bir aktöre tarafından sağlanmasının zorluğuna dair klasik bir örnek oluşturmuş, *Les Décodeurs*’ler de yaptıkları şeyin zorluğunu ve “keyfiliğini” kabul etmişlerdir (Venturini vd, 2019, s.269-270). Ancak asıl soru buz teze göre şudur: Eşit şartlardaki iki online haber “tüketicisi” Le Monde’nin verilerini daha güvenli bulmak noktasında hangi gerekçeyle onun güvenilir değil dediği sitelere inanan başka bir tüketiciye daha haklıdır?

Buna rağmen problemler bunlarla sınırlı değildir. Brandtzaeg ve Folstad (2017) teyit siteleri hakkında belki de asıl önemli soruyu araştıran bir çalışma yapmışlardır: teyit sitelerinin “doğruyu ulaştırmak” için çalıştıkları kullanıcılar, onlara güvenmekte midir? Bizatihi teyit siteleri başka bir teyit işlemini de gerektirmekte midir, yoksa onlara güveniliyor mu? AB komisyonunca da desteklenen netnografik çalışmanın sonucu teyit sitelerine güvenin az olduğu şeklindedir. Yazarlara göre bunun sebeplerinin başında teyit sitelerinin organizasyonel yapıları, politik tarafsızlıktan emin olamama, ekonomik kaynakları, şeffaflıktan şüphelenme gelmektedir. Kuşkusuz örnekleme ve araştırma evreni bütün teyit siteleri hakkında fikir veremeyecek kadar “küçük” bir çalışmadır. Ancak araştırmanın Avrupa’da ve en popüler sitelerden bazıları dikkate alınarak yapılmış olması, teyit sitelerinin dünyanın geri kalanına göre

medya okur yazarlığı daha gelişmiş olan bir kıtadaki durumu hakkında fikir verdiği için, sonuçları itibariyle çağdaş dünyada teyit sitelerinin sorunlarını göstermektedir: neoliberalizmin tahakkümü altında teyit sitelerinin doğruluk sorunu için reçete olmaları zordur.

Ancak, bu sitelere gerçekten güvenilse ve “veriler” ortaya konsa bile teyit olgusunun kamuoyunun şekillenmesinde verilere dayanan gerçekleri yeniden duygular ve ön yargılar karşısında güçlendirip güçlendirmedeği sorusunu sormak önemlidir. Doğrulama olgusunun politik yorumlama ve tercihleri değiştirme noktasında etkili olup olmadığı konusunda Oscar Barrera ve ekibinin Fransa’daki saha çalışmalarının sonuçlarını zikretmek önemlidir. Çalışmada hepsi aşırı sağcı olan ve bazı siyasilerin göçmenler ve “zararları” konusundaki “alternatif verilerine” inanmış 2480 Fransız’a gerçek veriler sunulmuştur. Ancak “Popülist bir politikacının önerdiği alternatif olguların yanıltıcı yorumuna verilen desteğe ve bu politikacıya oy verme niyetlerine, eğilimine dair bir değişime sebep olma noktasında doğrulama olgusunun bir etkisinin olmadığı” sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlara göre sadece daha birçok alternatif veri ve anlatı ortaya çıkmadan gerçek veriler kesin olarak ispatlandığında teyit olgusu etkili olmaktadır (Barrera vd, 2017, s.34-35). Katılımcılar gerçek verilerle karşılaştıklarında mevcut bilgilerinin yanlış olduğunu, kendi alternatif verilerinin çarpıtılmış olduğunu kabul etmişler ancak fikirleri değişmemiş, hatta bazen daha da radikal bir şekilde popülist söyleme kapılmışlardır. Amerika’da Trump destekçileri üzerinde yaptıkları araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır: Trump destekçilerinin -en azından önemli bir kısmı- resmi verilerle karşılaştıklarında “kendi verilerinden” vazgeçmişlerdir ama Trump’ı desteklemekten veya ona inanmaktan vazgeçmemişlerdir.²⁵ (Nyhan, 2019, s.16)

Buradan hareketle araştırmacıların vardığı sonuç ilginçtir: önemli olan ham verilerin doğruluğu veya bunların ulaştırılması değil; bunların nasıl bir sonuca bağlandığı, hangi mantıksal kurgu içinde sunulduğudur. Gerçekten Avrupa’ya kaç göçmenin gittiği konusunda kitlelerin mevcut yanlış bilgileri düzeltilse bile, eğer o verilerden popülistlerin çıkardığı sonuçlar kitlenin daha çok hoşuna gidiyorsa ve o veriyi kitlenin “tasvip edeceği” bir anlatıya dönüştürme konusunda popülistler daha başarılıysa, onların anlatısı tercih edilmektedir. Başka bir deyişle veri değil; sunum ve kurgulama şekli önemlidir. (Barrera vd, 2017, s.35) Batı

---

²⁵ B. Nyhan ve ekibinin daha erken tarihli bir saha araştırmalarından elde ettikleri sonuçlar, gerçek verilerle muhatap edildiklerinde ABD’lilerin bir kısmında mevcut yanlış bilgi ve fikirlere daha da radikal bir şekilde bağlanma bile görülmüştür, özellikle mevcut inançları komplo teorisi olarak adlandırıldığında. Nyhan buna “backfire affect” demektedir. (Nyhan vd, 2010, giriş)

toplumlarında demokratik değerler ve gelecekleri konusunda çalışmalar yapan *Democracy Futures*, *Sidney Üniversitesi* ve *The Conversation* ile birlikte post-truth konusuna hasredilen ve “post-truth initiative” adını verdikleri çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda yayımlanan bir yazının başlığı “Post-truth politics and why the antidote isn't simply ‘fact-checking’ and truth” şeklindedir. Yeni medyayla birlikte artan kontrolsüz bilgi akışının eleştirisi ve bir kısmı klişeleşmiş postmodern söylemlerden sonra, burada da teyit sitelerinin çözüm olmayacağı belirtilir ve sonrasında her türlü “kesin, alternatif olmayan doğruluğa sahip olma” iddiasının tehlikeli olduğu sonucuna varılır (The Conversation, 2018).

Son olarak, teyit sitelerince yanlışlığı ortaya konan haberlerin görünürlüğü ve sosyal medyada paylaşımı devam etmektedir. Türkiye’de konu hakkında yapılan bir çalışma, teyit sitelerince yalan olduğu “ispatlansa” bile yalan haberlerin dolaşımında kalmaya devam ettiğini göstermiştir. Buna göre araştırmada incelenen yalan haberlerin “%87,5’inin farklı haber sitelerinde farklı bağlantılarla yayınlanmaya devam ettiği görülmektedir. Bağlantıların (sadece) %7,1’i yayından kaldırılmışken, yalnızca %5,4’ü aynı bağlantı altında haber metnini düzenlemiş ve haberin doğru olmadığını belirtmiştir”. Dolayısıyla, teyit olgusu siber mekanda yalanın yayılmasını durdurma noktasında kayda değer bir anlam ifade etmemektedir. (Uluk, 2018, s. 105)

Kuşkusuz bu değerlendirmeler için erkendir ve teyit sitelerinin etkili olup olmadığının görülebilmesi için belli bir süre daha gerekmektedir. Ancak mevcut halleriyle, neoliberal evrenin sibermekânının birer unsurları olarak teyit siteleri, toplumda medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünebilme kapasitesi artmış olsa bile, mevcut durumu değiştirecek gibi durmamaktadır. Bir kısmı yukarıda zikredilen konu hakkındaki akademik çalışmalar göstermektedir ki sorun “ham verileri teknoloji yoluyla ortaya koyma” ameliyesinden ibaret değildir ve bu çalışmada gösterilmeye çalışıldığı gibi, kesinlikle çok boyutludur.

Vattimo, çağdaş dünyada “bilmenin” giderek yorumlama, mevcut paradigmaları uygulama ameliyesine dönüştüğünü ve hakikatin bir çeşit “sosyal paylaşım” meselesi haline geldiğini; her biri kendi doğrulanması için başka paradigmalara ihtiyaç duyan mevcut paradigmaları kullanarak bilgiye ulaşamadığını belirtir. Filozof bunun temel sebepleri olarak yabancılaşmanın olağanüstü yaygınlığını, toplumun medyatize olmuş olmasını ve “bütünü anlayabilme” fikrinin bir imkân olarak kaybedilmesini gösterir (Vattimo, 2011, giriş). Teyit siteleri için de benzeri geçerlidir: zaten doğru, doğrulama, nesnel gerçeği bulma gibi kavramların anlamsızlaştığı ve geçerliliğini yitirdiği siber ortamda yalan haberleri teyit siteleriyle ortaya çıkarma imkânı tek tek bireyler için teknik olarak varsa da “doğruyu” toplumsal bir değer ve kamusal bir hakikat olarak ortaya koyma imkânı yoktur. Zira kendi

gerçekliğini teyit siteleriyle de ortaya koymak gayet mümkündür ve siber ortamda *başka bir siber gerçekliğe ihtiyaç duymayan kendinde gerçeklik* yoktur.

Dolayısıyla, tekno-kapitalizmin sebep olduğu bunalımlara, sorunlara, onu tahkim edecek ve onun yöntemlerin sorgulamayan yollarla çözüm bulmak mümkün değildir. Sibermekânın problemleriyle sibermekânının içinde kalarak mücadelenin pek de sonuç getirecek bir mücadele olmaması gibi... Enformasyon toplumunun hastalıkları daha fazla enformasyonla çözülemez; zira daha fazla enformasyon daha fazla doğruya yaklaşma değildir. Bu noktada günümüz toplumunun en radikal eleştirilerinden birini yapan Byung-Chul Han'ın değerlendirmeleri önemlidir:

Şeffaflık toplumu sadece hakikatten değil görünüşten de yoksundur. Ne hakikat ne de görünüş şeffaftır. Tümüyle şeffaf olan tek şey boşluktur. Bu boşluğu bertaraf etmek için bir enformasyon yığını devreye sokulur. Enformasyon ve resim yığını, içinde boşluğun kendini hâlâ gösterdiği bir bolluktur. Enformasyon ve iletişimin artması kendi başına dünyaya aydınlık getirmez. Şeffaflık kâhinliğe yol açmaz. Enformasyon yığını hakikat oluşturmaz. Ne kadar çok enformasyon serbest kalırsa dünya o kadar karmaşıklaşır. Hiper-enformasyon ve hiper-iletişim karanlıkta bir ışık olamaz. (Han, 2015, s.61)

SONUÇ:

Tezin başında belirtildiği üzere Batı felsefe ve kültürünün en kilit kavramlarından “truth” bu gün bütün boyutlarıyla tartışılmakta, sonunun geldiği ve/veya sonunun gelmemesi için bir an önce her şeyin yapılması gerektiği iddia edilmektedir. Esas itibariyle çok geniş bir kullanım alanına sahip bu kavramı Türkçede “hakikat” olarak çevirmek, hakikat kelimesinin Türkçedeki felsefi/metafizik konatasyonundan dolayı bu tezin yazarına doğru gelmemiştir. İlginç bir şekilde İngilizcede çok felsefi, derin ontolojik konularda da (sanatın, insan doğasının, varlığın hakikati nedir gibi) “truth” kavramı kullanılmakta, çok basit gündelik olaylarda da (ABD başkanının konuşmasına kaç bin kişinin katıldığı vb.). Bu yüzden kavramı hakikat-sonrası diye çevirmek, “hakikat ne zaman dış dünyada vardı da artık yok” denerek reddedilebilir ve kelimenin Türkçedeki anlamı düşünüldüğünde bu itiraz sadece meşru değil; haklıdır da. Ancak post-truth’un işaret ettiği bu değildir. Post-truth, en basitinden en karmaşığına; en felsefi ve soyut olanından en somut ve toplumsal olanına kadar hemen her konuda giderek derinleşen doğru ve doğrulama hakkında bir kriz, karmaşa ve kargaşa durumuna işaret eder. Bireylerin hem öznesi hem nesnesi olarak çaresizce izledikleri ve siber ortamdan hayata akan (bilgide, doğru ve doğrulamada yaşanan ve her geçen gün artan) “kontrol edilemez çeşitliliğin” sebep olduğu bir anarşi durumuna işaret eder. Bu tezde bu duruma nasıl gelindiği ve bu yeni durumda siyasal iletişimin nasıl dönüştüğü ortaya konmaya çalışıldı.

Her ne kadar özgün koşullarıyla çağdaş, yeni bir fenomen olsa da post-truth anlaşılacak isteniyorsa işe “aydınlanma” ve modernitenin temellerinden başlanması gerektiği ortadadır. Zira içinde yaşadığımız dünya bütün “nimetleri” ve “krizleriyle” moderniteyle kökten irtibatlıdır. Her şeyden önce yaşadığımız toplumdaki temel toplumsal kurumların hepsi esas itibariyle modernitenin ürünüdür. Aydınlanma, insanın bilgisinin konusunu bu dünyayla sınırlandırması ve *öte*leri rafa kaldırma projesi olarak anlaşılabilir. Bütün bilme imkânı bu dünyayla sınırlandırılmış aydınlanmış öznenin bilimi ve teknolojiyle dönüştüreceği bu dünyanın mutluluk getireceğine duyulan inancın ürünüyse modernite. Hakikatin de (truth) sonuç olarak bu bilim ve teknolojiyle ortaya çıkartılacağına derinden inanmıştı ilk aydınlanmacılar. Ancak gelinen nokta, post-truth, kelimenin gerçek anlamıyla bu aydınlanmacı

projenin çöküşüne işaret etmektedir: Kontrolden çıkmış tekno-kapitalizm ve onun güdümündeki bilim ve teknoloji, enformasyonu artırdıkça cehaleti ve bilgisizliği getirmektedir. Esas itibariyle post-truth çağında modernite kurumsal/yasal/siyasal/ekonomik anlamda ayaktadır (ve bu nokta her zaman göz önünde bulundurulmalıdır) ancak epistemik ilkeleri ve idealleri itibariyle çökmüştür. Post-truth kavramının Batı’da yılın sözcüğü ilan edilmesi ve 2006’dan beri hakkında sürekli yazılıyor oluşu, batılı entelektüellerin post-truth için “çağın ruhu” demeleri, ABD başkanı Donald Trump’ı post-truth kavramının somut toplumsal hali olarak değerlendirmeleri gibi durumlar bu çöküşün görüldüğü ve kabul edildiğinin göstergeleridir.

Tezin ilk bölümünde alınan konular ilk anda post-truth ile alakası yokmuş gibi görünse de daha geniş çerçeveden bakıldığında doğrudan alakalıdır. Dünyanın modernite tarafından büyüenden ve anlamından arındırılması ve doğadaki her şeyle birlikte insanın da kaynağa, saf nesnelere yığınının indirgenmesi, insan merkezilik, mutlak hakikatin inkarı, bireycilik, nesnelere üzerinde insan hakimiyetinin kutsanması ve insan dışında bir hakikat kaynağı olarak dinin inkar edilmesi gibi modern ve postmodern toplumsal koşullar anlaşılmadan, “herkesin kendi doğrusunu etrafındaki nesnelere dünyası üzerinde kurduğu tahakküm sonucu inşa etmesi” olan post-truth anlaşılabilir. Postmodernite, aydınlanmanın büyük anlatıları ve mutlak hakikat iddialarına yönelik şüpheci tutumuyla aydınlanmacı rasyonel özne, bilim ve hakikat gibi ilkelerinin yerine; bölünmüş özne, görelilik, ironi, çelişki, derinliksizlik ve hakikat fikrinden (felsefi düzeyde) tamamen vazgeçmeyi koyarak bu aydınlanmacı projeye bir anlamda (literatürde sık sık dile getirildiği üzere) “darbe” indirerek post-truth gerçekliğine giden yolu açmıştır. Ancak postmodern düşünürlerin eleştirdikleri hakikat fikri, daha çok mutlak manada geçerli ve felsefi anlamda kesin temellere sahip hakikattir. En yalın ve açık halini Richard Rorty’nin eserlerinde bulan bu hakikati (truth) reddetme ve bir değer olarak küçük görme tutumu, ona kullanışlı bir nesne gibi bakma hali post-truth çağında her anlamda ve her konuda geçerli olmuştur. Bu anlamıyla post-truth, postmodern epistemolojik önermelerin hayatın her alanını -en basit, ortada, ispatlanabilir toplumsal olayları dâhil- kapsayacak şekilde ve daha radikal bir forma büründürülerek genişletilmesi halidir. Günümüzde artık soyut bir kavram olarak hakikat fikri tamamen dışlanmakla kalmamış; somut, göz önünde olay ve fenomenler hakkında “işin hakikatini bilme” ihtimali ve fikri de, en azından kitleler için, dışlanmıştır.

Aradan neredeyse üç yıl geçmiş olmasına rağmen Donald Trump’ın başkanlık konuşmasının en kalabalık konuşma olup olmadığı- ki bu felsefi “derin” temellendirmelere ihtiyaç duymayan, gayet basit bir istatistik meselesidir- noktasında ABD kamuoyunda bir ortak görüş oluşmadığı gibi; her kesim “kendi hakikatini” savunmaya devam etmektedir. Ken

Wilber'in ifadesiyle bugün artık hemen her kesim (community) "kendi hakikatinde" ısrar etmektedir ve bireylere "bu doğrudur" denildiğinde verilen ortak cevap "o senin doğrun" şeklindedir: birey adedince doğruluk/hakikat varmış gibi davranılmaktadır her konuda.

Tam da hakikatin birey adedince olmasından bahsedilince yeni medya olgusunun dikkate alınması gerekmektedir ve tezin ikinci bölümü bu yüzden yeni medya konusuna hasredilmiştir. Varlığı, nesneyi, fenomeni, haberi, bilgiyi... kısaca "şeyleri" her bir birey için farklı şekilde ve farklı bağlamlarda alımlamayı mümkün kılan yeni medya, post-truth çağının en temel toplumsal koşuludur. Açıkça belirtilmelidir ki post-truth yeni medya olmadan mümkün olamazdı. Yine açıkça ortadadır ki sosyal medya, doğa ve insana dair her şeyi nesneleştiren, kaynağa indirgeyen modernist yaklaşımın zirvesidir: birey, yeni teknolojik ortamlarla sadece her şeyin herkese uygun olacak şekilde sınırsız bir çeşitlilikle üretildiği bu âlemden istediğini almakla kalmaz, her şeyi kendisi için yeniden üreterek siber-uzamı genişletir. Bir toplumsal değer olarak hakikatin inşasına etki etme noktasında sıradan insanla profesyonel haberci arasındaki fark ortadan kalkar. Yine aynı etki göz önüne alınırsa, uğruna birçok şeyden vazgeçilen büyük bilimsel kuruluşlar anonim bir kaç internet sitesinden kamuoyunun şekillenmesi noktasındaki etkisi açısından daha zayıf kalabilmektedir. Bu durumların gerçekleştiği en önemli vaka son ABD seçimleridir. Buradan hareketle tezin son bölümünde bir post-truth ülke olarak ABD ele alınmıştır.

Bu tezde, esas itibariyle bu duruma nasıl gelindiğinin bir soruşturması yapılmaya çalışılmıştır. Tezin konusu bizatihi yaşanan dünya olduğundan teze kelimenin bilinen anlamıyla bir sonuç yazmak da pek mümkün olmamaktadır. Bilindiği üzere post-truth ortaya çıktığı gibi, bu "krize" yönelik çalışmalar da ortaya çıkmıştır. Gazetecilerden STK'lara ve hükümetlere; teknoloji devlerinden akademisyenlere kadar farklı kişi ve guruplar bilginin, doğrunun ve doğrulamanın düştüğü durum karşısında çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Google, Facebook, Youtube gibi teknoloji devlerinin yalan haber noktasında daha hassa olacaklarına ve önlem alacaklarına dair artan beyanları, teyit sitelerinin her geçen gün artan sayısı, yeni gazetecilik pratikleri, ana akım medyada artacağı iddia edilen hassasiyet... Bütün bu çabalar esasında post-truth gerçekliğinin ne kadar da hayatın her alanına nüfuz ettiğini ve önemli olduğunu göstermektedir. Ancak bu çabaların etkili olup olmayacakları hala tartışılmaktadır. Bu tezde, bu çabaların sonuçları veya etkileri hakkında bir değerlendirme için erkense de neoliberalizm ve tekno-kapitalizmle daha köklü, radikal politik hesaplaşmalar yapılmadığı sürece; kısaca tam da post-truth fenomenini hayatın her alanına yayan bu güçler ve kendilerinde içkin bulunan mantıkla mücadele edilmedikçe başarılı olunamayacağı iddia edilmektedir. Siber ortam ve neoliberal tekno-kapitalizmin bütün radikal karşı çıkışları bile

anında kendilerine hizmete çeviren yapısı, gerçek anlamda alternatif bir karşı çıkış ihtimalini giderek zayıflatmaktadır.

Birçok çağdaş eleştirel düşünürle paralel bir şekilde Zygmund Bauman, günümüzde özellikle teknolojinin sebep olduğu sorunları tartıştıktan sonra, esas *problemin* ne yapılması gerektiği değil; kimin yapacağını bilinmemesi olduğunu belirtir: ortada bariz bir politik aktör problemi vardır. Ayrıca, hemen bütün yönleriyle mekânize olmuş ve neoliberal dalga tarafından her alanı hırpalanan küreselleşmiş çağdaş toplumda bireylerin durumunun asıl faillerini bilmek de büyük oranda zordur. Kısaca özetlenirse: kitlelerin başına nelerin kimler tarafından getirildiği bilin(e)mediği gibi, bunları değiştirecek kimse de bulunamamaktadır. Bauman bu durumu pilot kabininin boş olduğuna bilen ve dinlemekte olduğu teskin edici kaptan sesinin önceden kaydedilmiş bir ses olduğunun farkında olan uçak yolcularının hissine benzetir (Bauman, 2014, s. 28-29).

Esas itibariyle post-truth bu aktör ve fiiliyatından “mahrum olma” durumunun bilgi, doğruluk, haber, hakikat ve doğrulama gibi kavramlar için de geçerli olmasının ifadesidir: bilgi kirliliği ve neoliberal dalganın haberciliği getirdiği nokta, doğruya ulaşmanın giderek bir imkân olmaktan çıkışı, siyasal iletişimin sonu gibi konulara dair kaygılar herkeste vardır (zira herkes bunlardan etkilenmektedir) ancak *kim tarafından ne yapılması* gerektiği konusunda tam bir karmaşa hâkimdir.

Adorno, Negatif Diyalekti adlı kitabının girişinde (Marksın filozoflar dünyayı anlamaya çalıştılar, esas olan onu değiştirmektir sözüne atıfla) dünyayı değiştirme fırsatının yitirilmesinden sonra bir zamanlar bitti denen felsefenin yeniden dünyayı anlamaya çalışması gerektiğini belirtir. Bu, teorinin önemini yeniden gündeme getirmektedir. Açıktır ki, her şeyden önce bütün ideolojik ve politik kaygılar bir kenara bırakılıp mevcut durum bütün yönleriyle ve bütün çıplaklığıyla teorik olarak ele alınmalıdır. Bu tezde yapılmaya çalışılan da bilgi, doğruluk, hakikat, gerçeklik gibi kavramların ve doğruya ulaşma ve doğrulama gibi pratiklerin çağdaş dünyadaki durumuna dair sağlam bir teori oluşturmaya yönelik çabalara katkı sunmaktır.

Kitap:

A. Barry(1995) *Truth In Philosophy* Us: Harvard University Press

A. İshak. (2011) *Çağdaş Doğa Düşüncesi* İstanbul: Klasik Yayınları

A. Linus. (2018) Neoliberal Söyleme Karşı Alternatif Medyanın Eleştirel Gücünün Alternatifsizliği Yeni Medya Kuramları Prof. Dr Filiz Aydoğan (Ed) İçinde, 2018, S. 87-107

Adanır, O. (2017) Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler. 1.Basım. İstanbul: Eylül Sanat Yayınları

A. Yasin. (2017) Yalanın Siyaseti. İstanbul: Destek Yayınları

B. David (2007) *Cyberculture Theorists* Routledge Critical Thinkers. UK: Routledge

B. Hans (1994) *The Idea Of The Postmodern: A History* UK: Routledge

B. Jean (2009) *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri* (Çev Oğuz Adanır) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

B. Nathan (2018) *After The Fact: The Erosion Of Truth And The Inevitable Rise Of Donald Trump*. US: Prometheus Books

B. Zygmunt (2006) *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları* (Çev. Abdullah Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı

B. Zygmunt. (2014) *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik* (Çev. F. Doruk Ergun) İstanbul: Say Yayınları

B. Zygmunt. (2017) *Yasa Koyucular İle Youmcular* (Çev. Kemal Atakay) İstanbul: Metis.

Bauman Z (2000) *Postmodernlik Ve Hoşnutsuzlukları*, (Çev. İlder Türkmen) İstanbul: Ayrıntı

Bauman Z. (2018) *Siyaset Arayışı*, (Çev. Tuncay Birkan) İstanbul: Metis Yayınları

Berman M (2002) *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* (Çev Ümit Altuğ Ve Bülent Peker) İstanbul: İletişim Yayınları

Best S. Ve Kellner D. (1998) *Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalar*, (Çev.Mehmet Küçük) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Brown. W. (2015) *Undoing The Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution* US: Zone Books.

- C. Ernst (1996) *Kant'ın Yaşamı Ve Öğretisi* (Çev Doğan Özlem) İstanbul : İnkılap Kitabevi
- C. Fritjof. (1992). *Yeni Bir Düşünce* (Çev. Mustafa Armağan) İstanbul: İz Yayıncılık
- C. Manuel (2001) *The Internet Galaxy Reflections On The Internet, Business, And Society* UK: Oxford University Press
- C. Manuel (2010) *The Information Age Economy, Society, And Culture Volume I The Rise Of The Network Society* UK: Wiley-Blackwell
- Ç. Ahmet. (1997) *Bir İmkân Olarak Modernite*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Ç. Mehmet Ali. (2018) *Raslantı* İstanbul: Klasik Yayınları
- D. Ahmet. (2018) *Transhümanizm İnsanın Ve Dünyanın Dönüşümü* Ankara: Elis Yayınları
- D. Christian (2018). *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi* (Çev. Devrim Çetinkasap) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- D. Hubert Ve P. Rabinow (1982). *Michel Foucault: Beyond Structuralism And Hermeneutics* UK: ROUTLEDGE
- D. Lincoln. (2018). *Dijital Demokrasiyi Yeniden Yapılandırmak: Dört Pozisyona Dair Bir Taslak* Yeni Medya Kuramları Prof. Dr Filiz Aydoğan (Ed) İçinde, 2018, S. 135-151
- Derrida, J. (1982). (İng. Çeviren Bass, A., & Ronse, H.) *Positions*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Deuz, M. (2011) *Media Life* Papathanassopoulos, Stylianos (2011). *Media Perspectives For The 21st Century : Concepts, Topics And Issues* İçinde. London: Routledge
- E. Terry. *Marx Neden Haklıydı ?* (Çev Oya Köymen) Yordam Kitap 2018
- E. Terry (1999) *Postmodernizmin Yanılsamaları*, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Edward W. Soja. (2017) *Postmodern Coğrafyalar Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi* (çev. Yunus Çetin) İstanbul: Sel Yayıncılık
- F. Christian. (2018) *Google Kapitalizmi* Yeni Medya Kuramları Prof. Dr Filiz Aydoğan (Ed) İçinde, 2018, S. 71-83
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm Ve Tüketim Kültürü*. (Çev. Mehmet Küçük) İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Fiske, John (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, (Çev. Süleyman İrvan) Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.

H. Byung-Chul. (2015) *Şeffaflık Toplumu* (Çev. Haluk Barışcan). İstanbul: Metis.

H. David. (2015) *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (çev. Aylin Onacak) İstanbul: SEL yayıncılık

H. Jürgen (2008) *Between Naturalism And Religion Philosophical Essays* UK: Polity

Hans Van Der Loo , Williem Van Reijen (2014) *Modernleşmenin Paradoksları* (Çev. Kadir Canatan) İstanbul: İnsan Yayınları.

Harvey D. (1998) *Postmodernliğin Durumu*, Sungur Savran (Çev), İstanbul: Metis Yayınları,

Harvey, D. (2010). *The Enigma Of Capital: And The Crises Of Capitalism*. London: Profile

Innis, H. A. (2006). (Çev. Nurcan Törenli,) *İmparatorluk Ve İletişim Araçları*. Ankara Ütopya Yayınevi

Innis, H. A. (2008). *The Bias Of Communication*. Toronto University Of Toronto Press:

İbrahim Kalın (2015) *Varlık Ve İdrak Molla Sadra'nın Bilgi Tasavvuru* (Çev. Nurullah Koltas) İstanbul: Klasik Yayınları

J. Daniels. *Paravan İnternet Siteleri: Dijital Çağda Propaganda, Siber-İrkçilik Ve Bilgi Kuramı*. Yeni Medya Üzerine Kavramlar, Yaklaşımlar Ve Uygulamalar (2012) (K. Hürriyet Ed) İçinde. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Yayınları

J. Ball. (2017) *Post-Truth: How Bullshit Conquered The World*, UK: Biteback Publishing

J.B Thompson (2008) *Medya Ve Modernite* (Serdar Öztürk) İstanbul: Kırmızı Yayınları

J. Ball. (2017) *Post-Truth: How Bullshit Conquered The World*, UK: Biteback Publishing

K Merton Robert. (2016). *Bilim Ve Toplumsal Düzen*. B. Belkız V. S. Ögüt (Ed) Bilim Sosyolojisi İncelemeleri Temel Yaklaşımlar Kavramlar Ve Tartışmalar İçinde. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, S. 148-165

K. Douglas (2016) *American Nightmare Donald Trump, Media Spectacle, And Authoritarian Populism*. US: Sense Publishers

K. Karel. (2015) *Somutun Diyalektiği* (Çev. Ezgi Kaya) İstanbul: Yordam Kitap

- K. Kasım (2010) *Nietzsche Ve Postmodernizm* İstanbul: Kibele Yayınları
- K. Razmig (2016) *Yeni Eleştirel Düşünceler Atlası* (Çev. Selan Şahin) İstanbul: İletişim Yayınları
- Keyes, Ralph (2006) *The Post-Truth Era: Dishonesty And Deception In Contemporary Life*. US: St. Martin's Press
- L. Michael (2004) *True To Life: Why Truth Matters* Cambridge: MIT Press
- L. Scott. (1990) *Sociology Of Postmodernism*. London: Routledge,
- Lytard, Jean-Francois (1984): *The Postmodern Condition: A Report On Knowledge*, (İng. Çev G. Bennington And B. Massumi) Minneapolis. University Of Minnesota Press.
- M Evgeny. (2018) *Silikon Vadisi Dijital Sosyalizm Vaad Ediyor Ama Bir Masal Satıyor Yeni Medya Kuramları* Prof. Dr Filiz Aydoğan (Ed) İçinde, , s. 29-39
- M. Karl Ve E. Fredric. (2018) *Komunist Manifesto* İstanbul: İletişim Yayınları
- M. Lev. *Alan Kay Ve Evrensel Medya Makinesi*. Yeni Medya Kuramları Prof. Dr Filiz Aydoğan (Ed) İçinde, 2018, S. 47-69
- M. Polanyi. *Bilimsel İnançlar*. (2018) B. Belkız V. S. Ögütle (Ed) Bilim Sosyolojisi İncelemeleri Temel Yaklaşımlar Kavramlar Ve Tartışmalar İçinde. İstanbul Doğu Batı Yayınları, 2016, S. 180-195
- Marchessault, J. (2005) *Marshall McLuhan Core Cultural Theorists*. New York: Sega Publications.
- Martin Lister, Jon Dovey, Seth Giddings, Iain Grant, Kieran Kelly (2009) *New Media - A Critical Introduction*. UK: Routledge.
- McLuhan, (2007) *Gutenberg Galaksisi : Tipografik İnsanın Oluşumu* / (Çev. Gül Çağalı Güven) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- McLuhan, M. Ve Quentin Fiore (2005). *The Medium Is The Massage*. Canada: Gingko Press
- Michael A., S. Peters Vd. (2018) *Post-Truth, Fake News Viral Modernity & Higher Education* Singapur: Springer
- N. Ekaterina *Flâneur*. (2018) *Aylak Ve Empatik İşçi* Yeni Medya Kuramları Prof. Dr Filiz Aydoğan (Ed) İçinde, 2018, s. 1-20

- N. Linda. (1992) *On The Postmodern Barricades: Feminism, Politics, And Theory* s. 82-101
Postmodernism and Social Theory içinde
- Ö. Burak (2018) *Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller*. İstanbul: İletişim Yayınları
- P. Mark. (2018) *Postmodern Gerçeklikler Yeni Medya Kuramları* Prof. Dr Filiz Aydoğan (Ed) İçinde, 2018, S. 113-129
- Papathanassopoulos, Stylianos (2011). *Media Perspectives For The 21st Century : Concepts, Topics And Issues* London: Routledge
- Patterson, G. (1990). *History And Communications: Harold Innis, Marshall McLuhan: The Interpretation Of History*. Toronto: University of Toronto Press,
- Poe, M. T. (2010). *A History Of Communications: Media And Society From The Evolution Of Speech To The Internet*. UK: Cambridge University Press.
- R. Williams, (2003) *Televizyon, Teknoloji Ve Kültürel Biçim* Ankara : Dost Kitabevi.
- Rabin-Havt Ari (2016) *Lies, Incorporated: The World Of Post-Truth Politics*. US: Anchor Books
- Rıdvan Şentürk. (2011). *Postmodern Kaos Ve Sinema*. İstanbul: Avrupa Yakası Yayınları
- Roger Horrocks. (2011). *Freud Revisited Psychoanalytic Themes In The Postmodern Age* UK: Palgrave
- Rosenblum, Bruce. (2011). *Quantum Enigma : Physics Encounters Consciousness*. New York :Oxford University Press,
- S. Connor (2001). *Post-Modernist Kültür Çağdaş Olanın Kuramlarına Bir Giriş*, (Çev: Doğan Şahiner), İstanbul: Yky Yayınları
- S. Nick. (2008) *Medya Kültürleri : Sosyal Teori Ve Kitle İletişimi* (Çev Göze Orhon Ve Barış Engin Aksoy) Ankara : Ütopya Yayınevi,
- S. Clay. (2018) *Teknoloji, Kamusal Alan Ve Politik Değişim*. Yeni Medya Kuramları Prof. Dr Filiz Aydoğan (Ed) İçinde, 2018, S. 160-170
- S. Jennifer (2018) *Talking Donald Trump A Sociolinguistic Study Of Style, Metadiscourse, And Political Identity*. UK: Routledge
- S. Khun Thomas. (2016) *Bilimsel Araştırmada Dogmanın Yeri*. B. Belkız V. S. Öğütle (Ed) *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri Temel Yaklaşımlar Kavramlar Ve Tartışmalar İçinde*. İstanbul:

Doğu Batı Yayınları, S. 196-221

S. Steven Ve D. G. Wagner (1992) (Editörler) *The Postmodern Turn New Perspectives On Social Theory* UK: Blackwell

S. Zeynep. (2009) *İmgenin Pornografisi*. İstanbul : Metis Yayınları

K. Soper, (1986) *Humanism And Anti-Humanism* UK: Hutchinson Publisher

K, Douglas. (2016) "American Nightmare Donald Trump, Media Spectacle, and Authoritarian Populism" Rotterdam: Sense Publishers

Stuart Sim (Ed) (2011) *The Routledge Companion To Postmodernism* (Routledge Companions) 3rd Edition. London: Routledge

T J. Coles (2017) *President Trump, Inc.: How Big Business And Neoliberalism Empower Populism And The Far-Right*. UK: Clairview Books

T. Adorno Ve M. Horkheimer (2014) *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları

T. Alain. (2012) *Modernliğin Eleştirisi* (Çev. Hülya Tufan) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

T. Stephen (1992) *The Strange Life And Hard Times Of The Concept Of General Theory In Sociology: A Short History Of Hope* s. 101-137 Postmodernism and Social Theory içinde

Thomas, R. (1992). *Frontmatter. In Literacy And Orality In Ancient Greece (Key Themes In Ancient History, Pp. I-Vi)*. Cambridge: Cambridge University Press.

U. K. Heise (2004) *Science, Technology, And Postmodernism* Ursula The Companion To Postmodernism (Ed. By Steven Connor) İçinde (S.136-138) UK: Cambridge

Vattimo, G., Mccuaig, W., & Valgenti, R. (2011). *A Farewell To Truth*. New York: Columbia University Press

Venturini vd.(ed) (2019) *The Routledge Handbook Of Developments In Digital Journalism Studies* . UK: Routledge

W. Allen (2005) (Çev. Aliye Kovanlıkaya) *Kant*. Ankara: Dost Yayınları

W. B. Susan (2016) *Batı Biliminin Öyküsü*. (çev. Mehmet Moralı) İstanbul: Alfa Yayınları.

W. David. (2013) *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş : Rousseau, Kant, Hegel'den Foucault Ve Derrida'ya* (Çev.: Ahmet Cevizci) İstanbul: Paradigma Yayınları

W. Raymond (1960) *Culture And Society (1780-1950)* US: Doubleday

W. Raymond (1983) *A Short Counter Revolution: Towards 2000*, US: Sage

W. Raymond (1983) *Keywords Revised Edition A Vocabulary Of Culture And Society*. UK Oxford University Press

Wagner, P. (2005). *Modernliğin Sosyolojisi*. (Çev: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Wilber, Ken. (2017) *Trump And A Post-Truth World*. US: Shambhala Publications

Yuval Noah Harari (2018) *21.Yüzyıl İçin 21 Ders* (Çev. Selin Sıral) İstanbul: Kolektif Kitap

Z. Slavoj (2018) *Like A Thief In Broad Daylight: Power In The Era Of Post-Humanity* UK: Penguing Books

Makale:

A. Hannah (1971) *Lying In Politics: Reflections On The Pentagon Papers* The New York Review Of Books. Ulaşılabilir: <https://www.nybooks.com/articles/1971/11/18/lying-in-politics-reflections-on-the-pentagon-pape/>

Ayhan, Ahmet Ve Erkan, Gülsüm. (2018) *Siyasal İletişimde Dezenformasyon Ve Sosyal Medya: Bir Doğrulama Platformu Olarak Teyit.Org*. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (Akil) Kasım (30) S. 201-223

Barrera, O., Guriev, Vd. (2017). *Facts, Alternative Facts And Fact Checking In Times Of Post-Truth Politics*. Centre For Economic Policy Research. Ulaşılabilir: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3004631>

Brandtzaeg, P. B., & Følstad, A. (2017). *Trust And Distrust In Online Fact-Checking Services*. *Communications Of The Acm*, 60(9), 65-71. Ulaşılabilir: https://www.researchgate.net/publication/319254280_Trust_And_Distrust_In_Online_Fact-Checking_Services

Bulunmaz, Barış (2011) *Yeni Medya Eski Medyaya Karşı: Savaşlı Kiim Kazandı Ya Da Kim Kazanacak?* Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi. Yıl:4 Sayı: 7

Chris Chesher (2008). *Binding Time: Harold Innis And The Balance Of New Media*. *Philosophy Of The Information Society: Proceedings Of The 30th International Ludwig Wittgenstein-Symposium In Kirchberg, 2007* (Pp. 9–26). <https://doi.org/10.1515/9783110328486.9>

Dobbs, Michael (2012) *The Rise Of Political Fact-Checking How Reagan Inspired A Journalistic Movement: A Reporter's Eye View* Ulaşılabilir: <https://www.issueab.org/resources/15318/15318.pdf>

Fuchs, C. (2017). Raymond Williams' Communicative Materialism. *European Journal Of Cultural Studies*, 20(6), 744–762. <https://doi.org/10.1177/1367549417732998>

H. Andreas (1984) Mapping The Postmodern New German Critique, No. 33, *Modernity And Postmodernity* (Autumn, 1984), Pp. 5-52 Published By: New German Critique Url: <http://www.jstor.org/stable/488352>

H. Jürgen B.H. Seyla Modernity Versus Postmodernity *New German Critique*, No. 22, Special Issue On Modernism (Winter, 1981), (Pp. 3-14) Url: <http://www.jstor.org/stable/487859>

Hessen B. (2009) The Social And Economic Roots Of Newton's Principia. In: Freudenthal G., McLaughlin P. (Eds)

José Antonio Llorente Ve Diğerleri, (2017, Yaz) The Post-Truth Era: Reality Vs. Perception *Uno*, Developing Ideas. Erişim Tarihi 05.09.2018: <https://www.uno-magazine.com/number-27/post-truth-era-reality-vs-perception/>

Kavaklı, Nurhan. (2019) *Yalan Haberle Mücadele Ve İnternet Teyit/Doğrulama Platformları* *Erciyes İletişim Dergisi* | Ocak/January 2019 Cilt/Volume 6, Sayı/Number 1, 663-682 663

N. Robert Idea Of Progress: A Bibliographical Essay *Online Library Of Liberty* (2004) Ulaşılabilir: <https://oll.libertyfund.org/pages/idea-of-progress-a-bibliographical-essay-by-robert-nisbet#Lf-Essay004lev2sec01>

Nyhan, B., & Reifler, J. (2010). When Corrections Fail: The Persistence Of Political Misperceptions. *Political Behavior*, 32(2), 303-330.

Nyhan, B., Porter, E., Reifler, J., & Wood, T. J. (2019). Taking Fact-Checks Literally But Not Seriously? The Effects Of Journalistic Fact-Checking On Factual Beliefs And Candidate Favorability. *Political Behavior*, 1-22.

Origi, Gloria. (2018) Say Goodbye To The Information Age: It's All About Reputation Now. *AEON*. URL: <https://aen.co/ideas/say-goodbye-to-the-information-age-its-all-about-reputation-now>

Todorova, M. 2010. Modernism. In *Modernism: The Creation Of Nation-States : Discourses Of Collective Identity In Central And Southeast Europe 1770–1945: Texts And Commentaries*,

Volume III/1. Central European University Url: <https://Books.Openedition.Org/Ceup/1955>

V. Soroush, R Deb, A. Sinan. (2018) The Spread Of True And False News Online. Science Vol. 359, Issue 6380, Pp. 1146-1151 Doi: 10.1126/Science.Aap9559

ÇEVİRİM İÇİ GAZETELER:

C. Carole (2017) *D. Daniel 'I Begrudge Every Hour I Have To Spend Worrying About Politics'* Url: <https://Www.Theguardian.Com/Science/2017/Feb/12/Daniel-Dennett-Politics-Bacteria-Bach-Back-Dawkins-Trump-Interview> Erişim Tarihi: 02.07.2019

Davies, William (2016) *The Age Of Post-Truth Politics* The New York Times 24 Ağustos 2016, Url: <https://Www.Nytimes.Com/2016/08/24/Opinion/Campaign-Stops/The-Age-Of-Post-Truth-Politics.Html> Erişim Tarihi: 15.02.2019

H. Joe (2017) Unthinkable: How Do We 'Know' Anything? Irish Time Url: <https://Www.Irishtimes.Com/Culture/Unthinkable-How-Do-We-Know-Anything-1.2992520> Erişim Tarihi: 11.02.2019

Jensen, Tom (2015) Trump Supporters Think Obama Is A Muslim Born In Another Country Public Policy Polling. 15 Eylül 2015 Url: <https://Www.Publicpolicypolling.Com/Polls/Trump-Supporters-Think-Obama-Is-A-Muslim-Born-In-Another-Country/> Erişim Tarihi 03.05.2019

Joyce, Gemma The "Post-Truth" Era: Did Fake News Make Donald Trump President? Brandwatch, 22 Kasım 2016 Url: <https://Www.Brandwatch.Com/Blog/React-Did-Fake-News-Make-Donald-Trump-President/> Erişim Tarihi: 20.02.2019

K. Suncem (2 Nisan 2019) Türkiye'de Sosyal Medya Ve Yalan Haber: Sahadan Notlar. News Lab Turkey. Url: <https://Www.Newslabturkey.Org/Turkiyede-Sosyal-Medya-Ve-Yalan-Haber-Sahadan-Notlar/> 04.04.2019

Matthew D'ancona, (12 Mayıs 2017) *Ten Alternative Facts For The Post Truth World.*

Ulaşılabilir: <https://Www.Theguardian.Com/Books/2017/May/12/Post-Truth-Worst-Of-Best-Donald-Trump-Sean-Spicer-Kellyanne-Conway> Erişim Tarihi 03.09.2019

W. C Julia (2018) *What Is Qanon? Explaining The Bizarre Rightwing Conspiracy Theory* Temmuz 2018. Ulaşılabilir: <https://Www.Theguardian.Com/Technology/2018/Jul/30/Qanon-4chan-Rightwing-Conspiracy-Theory-Explained-Trump> Erişim Tarihi: 20.02.2019

İNTERNET SİTELERİ:

Gramlich, John (Şubat 2019) 10 Facts About Americans And Facebook. Pew Research Center
Ulaşılabilir: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/02/01/facts-about-americans-and-facebook/>

The Conversation (2018) Post-Truth Politics And Why The Antidote Isn't Simply 'Fact-Checking' And Truth 23 Mart 2018. Url <https://theconversation.com/post-truth-politics-and-why-the-antidote-isnt-simply-fact-checking-and-truth-87364> Erişim Tarihi: 02.25.2019

Emily Bell, (2017) Journalism In The Age Of Trump And The Real-Time Social Web. 15 Haziran 2017: Ulaşılabilir: <https://theconversation.com/emily-bell-journalism-in-the-age-of-trump-and-the-real-time-social-web-74627> Erişim Tarihi: 01.02.2019

Will Sommer What Is Qanon? The Craziest Theory Of The Trump Era, Explained 7 Haziran 2018 Ulaşılabilir: <https://www.thedailybeast.com/what-is-qanon-the-craziest-theory-of-the-trump-era-explained> Erişim Tarihi: 02.05.2019

Trump Says Climate Change Not A Hoax, Not Sure Of Its Source Fox40, 2018 Ekim 14, 2018, <https://fox40.com/2018/10/14/trump-says-climate-change-not-a-hoax-not-sure-of-its-source/> Erişim Tarihi: 01.02.2019

Onedio, (16 Kasım 2016) Obama Ve Clinton Adlarının Da Geçtiği Ürkütücü Bir Pedofili Skandalı İddiası: Pizza Gate <https://onedio.com/haber/obama-ve-clinton-adlarinin-da-gectigi-urkutucu-bir-pedofili-skandal-i-ddiasi-pizza-gate-739551> Erişim Tarihi: 02.07.2019

Ö. Baybars (2019) *Gerçek Fact-Checking Kurumlarının Sahte Olanlardan Ayrışmasını Sağlamaktan Da Sorumluyuz* (14 Şubat 2019) Ulaşılabilir:

<https://www.newslabturkey.org/baybars-orsek-gercek-fact-checking-kurumlarinin-sahte-olanlardan-ayrismasini-saglamaktan-da-sorumluyuz/?fbclid=IwAR33eo5lkdhecpwgnu6hnpjoxhaih3gbckudn5ccd2yandszxa2v7lnj0g4>

Erişim Tarihi: 02.09.2019

16 Ocak, 2019 ABD 'li Müslüman Siyasetçiden Hakkındaki 'Kongreyi Havaya Uçurabilir' Paylaşımına Sert Tepki Erişim Tarihi: 04.04.2019

<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/dunya/abdli-musluman-siyasetciden-hakkindaki-kongreyi-havaya-ucurabilir-paylasimina/401395>

TEZLER:

A. Fahrettin. (2006) *M. McLuhan Ve J. Baudrillard'ın Medya Kuramlarının Karşılaştırmalı Çözümlemesi* İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Radyo Televizyon Ve Sinema Anabilim Dal. Yayınlanmamış Doktora Tezi

K. ASLI (2018). *Post-Truth Ve Medyada Gerçeklik* Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı / İletişim Bilimleri Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

U. MURAT (2018). *"Yalan Haber" Ve Hakikat Sonrası Çağ: Doğrulama Platformu Olarak Teyit.Org Örneği Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi